

Л. КОВАЛЕНКО
**В ЧАСІ
&
ПРОСТОРИ**

ПЕСИ

Л. КОВАЛЕНКО

В ЧАСІ І ПРОСТОРИ

П'єси

diasporiana.org.ua

ВИДАВНИЦТВО „МИ І СВІТ”
ПАРИЖ — ТОРОНТО — НЬЮ ЙОРК

Всі особи й ситуації в цих п'єсах вигадані і будь-яка подібність у характерах чи прізвищах є цілком випадкова.

Перше видання -- під весну 1956

Зберігається всі авторські права.

Тираж 1.500.

Обкладинка й ілюстрації **Мирослава Григорієва.**

Друкарня ОО. Василіян — Торонто, Канада

В ПРОСТОРИ: УКРАЇНА

ДОМАХА, КОВАЛЬЧУКІ,
ПРИЇХАЛИ ДО АМЕРИКИ

Д О М А Х А

"Донна"

ДИЙОВІ ОСОБИ:

МАКСИМ — селянин років 45
ДОМАХА — його жінка
ОЛЬГА — їх донька
МИКОЛА — їх син
ПОТАП — наймит, потім голова колгоспу
СВИРИД — сусід, пізніше міліціонер
СТЕПАН — сусід Максима
СТЕПАНИХА — сусідка Максима
ДМИТРИК — хлопчик років 6-7.

(Між першою і другою дією віддаль у часі років 5 — приблизно роки 1924-1929. Віддаль у відносинах — змінена на 180 ступенів: самостійний господар і наймит у першій дії, міняються місцями на комнезема і куркуля у другій, щоб у третій зіткнутися одверто, як дві ворожі сили. Проте, назовні відбивається тільки перша віддаль: вони мужніють.

Молодь різниться від старих тим, що вона або налякана, або нахабна. Нема збереження своєї особистости. Тільки Домаха зберігає себе, лишається собою до кінця — в цьому її відмінність від інших, і тому — вона героїня п'єси).

ДІЯ І.

1924 р., вересень, надвечір.

На дворі перед Максимовою хатою кінчається рух робочого дня під молотьбу. Степан з Потапом замітають тік. В глибині двору Максим розгинається після праці, спітнілий, але щасливий і гордий: він в сорочці і босий. Степаниха і Ольга коло нього витріплюють куряву з хусток і спідниць. З дверей клуні весело підморгує червоний ріжок молотилки. Микола старанно і довго миється біля колодязя, через що всі час до часу позирають в його бік.

Максим: Ну, слава Богу, покінчили молотьбу. Тепер уже на серці спокійніше — що буде, то буде, а хліб уже в засіках.

Степан: Добра штука ця молотарка. Це якби ціпом молотити, то б тиждень мучилися. А ця жере снопи й жере..

Степаниха: І подавати не встигнеш. У мене аж крижі заболіли — ні стати, ні спочити. І в горлі пересохло від тої куряви.

Максим: Добра то добра, але ж і дорога — помучся коло неї та ще й пуд зерна за день оддай.. А що, Ольго, стомилася?

Ольга: А звісно, стомилася. Цілий день подавати. А ще й дівчата на вулицю кликали — ви скажіть матері, щоб пустили...

Максим: Овва. Вже й тобі на вулицю кортить. Ти ж казала, що стомилася.

Степаниха: І-і-і, що бо то ви, сусідо. Де ж це видано, щоб дівка рано спати йшла. Я вже й стара, а коли б так трохи підсилитися та щоб у горлі не пересохло, так і сама б на вулицю пішла.

Степан: (Що як захопився замолоду енергією своєї жінки, так в тому захопленні і живе). Но, но, я тебе підю. І так двері хоч дрючком підпирай — ніяк хати не держиться. Чисто тобі біс, а не жінка...

Степаниха: А що я такого сказала. (Закокотіла). Ой, лишечко, вже й слова сказати не можна. Тепер ти мені

не командуй, а то я у бабський комітет піду. Тепер наша власть — можу говорити, скільки хочу — а тобі до мене зась. Бач, який обізвася.

Степан: Та цур тобі, говориш та говори, хоч на вулицю не бігай. Уже ж не молоденька.

Степаниха: А й не стара. Диви, он цілий день по-рибила, ще й не вечеряла, а вже танцювати хочу. Де ти ще таку знайдеш?

Максим: Та ви, Степанихо, у нас на все село молодича знана. Домахо, а де ти? Люди вже й поробили, а ти й до-сі вечеряти не даєш. Що ти там порпаєшся.

Домаха: (Виносить начиння й ставить його на столі під деревом). Та вже несучу, несучу. Тільки млинці досмажувала.

Микола: (Підходить до цієї групи). Ну змолотили хліб — хто тільки його їсти буде?

Степан: То ти вже помився, Миколо?

Микола: А хіба що?

Степан: Важно миєшся. Це якби я щодня так довго миєся, то нічого й зробити не встиг би.

Степаниха: Це він у офіцерів навчився — вони все панським милом миються. Та й пахнуть же добре!

Домаха: Та що ви, сусідко, таке кажете. Хіба наш Микола в офіцерах був?! Отак, ганяли бідолаху солдатом, як і кожного. Насидівся в окопах, воші його попоїли, — от тепер і миється. Настряханий. Сідайте, прошу вас.

Потап: (коло колодязя, до Ольги). А я сьогодні на ваш куток на вулицю прийду. Добре?

Ольга: Пхі, а мені що?! Хочеш, то й приходь. Тільки тебе наші хлопці наб'ють. Вони не люблять, як з чужих кутків до нас ходять.

Потап: Та я горілки їм принесу, викуплюся.. То прий-ти?

Ольга: Та диви, чого ти мене питаєш, — я ж іще з дівками не стою, я ще з дівчатами.. А до кого ж ти до нас прийдеш?

Потап: Та до тебе й прийду. Того тебе й питаю.

Ольга: (вражена і врадувана). До мене! Ой, лишенько.. До мене ще жаден парубок не приходив.. Тільки вчора Свирид мені отак-о підморгнув.

Потап: Який Свирид?

Ольга: А Кривошапчин. Вчора коло церкви зустрів та й каже: „То це вже Ольга така велика стала. Добра молодиця комусь буде”. Та й підморгнув. Отак-то.

Потап: А ти на Свирида не дивися. Свирид тут не довго погуляє, бо він білій армії служив. Контрреволюція. Ми його звідси скоро заберем. Та й твій брат не краший — теж офіцером був. Он, чула, що баба Степаниха казала.

Ольга: Хто? Микола? Ніколи він офіцером не був. От ще вдумав. А тітка Степаниха завжди на всіх щось вигадують.

Потап: Та я ж сам бачив, як мати офіцерські пагони в скриню ховали.

Ольга: От і збрехав, бо то не офіцерські, а гайдамацькі, бо він у Петлюри в гайдамаках служив.

Домаха: (що тимчасом розсаджувала всіх коло столу). Ольго, а чого це ти там стоїш? Біжи принеси ложки з хати.

Ольга: Зараз. Я руки мила.

Домаха: Потапе, а ти чого там огинаєшся! Сідай до столу, вже ж наробився. Чи може ти не голодний?

Микола: А коли це ви, мамо, бачили парубка не голодного. Я скільки себе пам'ятаю, так усе їсти хочу. Іди до гурту. Потапе.

Степаниха: А вже і наш офіцер повернувся, Свирид.

Микола: (рвучко повертається до неї). Це який Свирид?

Степаниха: Та Кривошапчин же. А ти й не знав.

Ольга: (встряває). Я його бачила, з церкви йшов...

Домаха: Ну й добре, що йшов. Бо тепер парубків не дуже то в церкві побачиш. Он, Потапа ніяк не допрошуся до церкви піти.

Потап: А що мені ваша церква? Я — бідний наймит, до церкви не навчений.

Домаха: Ет, чи ви таке чули?! А хто ж до церкви вчиться? Стій собі та молися Богу. Усієї науки. А от же — не піде. Усе тільки на той комнезам вчає. І вдумують таке — комнезам. Ні то тобі слово, ні то тобі лайка.

Степаниха: Ой, сусідонько, уже й ми у комнезамі. Прийшли до нас і сказали, що мусимо писатися, бо ми ніколи

нічого не мали — а то самий комнезам і є. А я й кажу Степанові — пишися, може й нам щось дадуть..

Степан: Кажуть, землю будуть давати.

Степаниха: І навіщо мені твоя земля. Я вже її знаю, тую землю: коло неї наробишся та напоїшся, а тоді сядь та й жди — чи вродить чи не вродить. Та й знов гарюй коло хліба від рана до вечора. Ні, по мені, якби дали зерна, щоб зиму пересидіти, та трохи олії, та ще якби цукру, бо я дуже солодке люблю — оце був би комнезам.

Максим: Та навіщо вам, щоб хтось давав. Тепер НЕП — їдте собі до міста та й купуйте що вам хочеться. Аби тільки грошки.

Степаниха: Отим-то й ба, що грошків треба. А де ж ми їх візьмемо? Як ми справжній комнезам, то дав би нам хто-небудь грошей, а ми б собі жили й Богу дякували.

Потап: То ви хитрі, Степанихо: від комнезаму гроші взяти, а за них Богові дякувати...

Степаниха: А хіба не можна. А я он питала, чи вони ще Бога дозволяють, то казав мені Жара, що ще нічого, можна молитися..

Степан: (ревниво). Знайшла вчителя — Жару. Ти його більше слухайся, він тебе навчить...

Степаниха: (швидко поправляючись). А що мені твій Жара. От іще вчителя знайшов. Тепер усі парубки вдома — є кого поспитати. Он хоч би й Свирида (їдко). А довго він огинався — а таки нікуди податися — прийшов до дому. Вас двох найдовше дома не було — тебе, Миколо, та Свирида. Найдовше воювали.

Домаха: Микола на роботі був. Не хотілося йому в батька робити, спробував легкого хліба шукати. А де тепер той легкий хліб?!

Степан: Не буде вже легкого хліба, не буде...

Свирид: (входить і, побачивши Миколу, зупиняється, Микола повільно підводиться і ступає крок до нього). Дядьку Максиме, казали батько, щоб ви завтра молотилку ранд привезли, бо вони самі будуть молотити. Так, щоб їм не чекати.

Микола: А драстуйте ваше де?

Свирид: А тобі що? Будеш мене вчити?

Микола: Я вже тебе вчив, та видно ще мало.

Домаха: (звинно просувається поміж них). Драстуй, Свириде. Я тебе і не пізнала. Де таки, такий парубок виходився! А чи давно з Миколою до школи бігав та все мені гас палили, уроки писали. Пригадуєш?

Свирид: (не одриваючи очей від Миколи). Пригадую.. А це ти, Миколо, може мені Житомир нагадуєш?

Микола: Я тобі й Одесу пригадаю. Чи ти забув?

Домаха: (не відступаючи від Свирида у своєму намірі затушити сварку). А що ти, Свириде, у Одесі робив. На машині вчився?

Свирид: І що ви, тітко Домахо, такі цікаві до мене.. Коло машини. Он, Микола бачив, коло якої я машини працював.

Потап: (швидко). А коло якої ж то машини?

Свирид: (придивляється до нього і закусує губу. На-смішкувато). У млині. Добрий млин був.. Усе молів..

Микола: Молів, поки пас не увірвався..

Степаниха: (аж танцює коло них з цікавості). А чий же то млин був, Свириде? Може твій? А який пас, Миколо? Навіщо там пас! І як же ви там зустрілися? То добре, на чужій стороні земляка зустріти..

Микола: (вибухає злісним сміхом). Що добре, — то добре. Так тебе земляк почаствує, до віку не забудеш..

Свирид: Я тебе й дома почастую. Я тобі ще винен..

Степаниха: (у захваті). Ой, лишечко, та вони битися будуть. (Під'юджуючи). Миколо, ти гляди не штуркни його в груди, бо він тобі й здачі дасть. Він, мабуть, дужчий.. І чого ви завелися? Що не поділили? Мабуть за дівку.

Микола: (гірко). За молодицю. Та й за гарну молодицю.

Свирид: Не за молодицю, а за твою дурницю.

Микола: (ступає крок до Свирида, але в цей час)

Домаха: (підходить до Свирида з чаркою. Статечно). Ти Свириде, не лайся. Ти до нас уперше прийшов, випий ось чарку на добре здоров'я, сядь та закуси. (До Степанихи, владно). Сідайте, Степанихо, ось я вам зараз наллю.

Микола: То ви його ще й припрошуєте?!

Домаха: А як же. Він — гість, чому ж мені його не припрошувати. (До Свирида). Пий сину, пий. Дай Боже, що гоже, а що негоже, того не дай, Боже.

Свирид: (бере чарку). Тільки для вас, тітко Домахо.
Максим: (з полегшою). На добре здоров'я пиймо.

Домаха: Сідай, сідай, Свириде, отут, біля Степанихи.
Бери млинця... Ти ще змалечку млинці любив. Максиме, та наливай же сусідам.

Максим: (подає). Пийте, сусіде, ще по одній. Дав Бог хліб зібрати, дай Боже й другого діждати.

Степан: Е, ні, перша — хазяїну. Я порядок знаю.

Максим: Е, що там хазяїн, перше діло — сусіда. Як кажуть — не купуй хати, а купи сусіда. Пий, Степане, заробив. Спасибі за поміч. (По черзі обносить усіх).

Степаниха: (тричі відмовляється, потім п'є і спльовує. Обтираючись). Ну, та й міцна. Та це справжня горілка, а я думала самогон.

Максим: (гордо). Чиста Риковка, п'ятдесят п'ять градусів. Який би дурень тепер самогонку гнав, коли большевики горілку пустили.

Степаниха: Ай добра, нема що казати — добра. Гарний чоловік той Риков, дай йому, Боже, довгого віку.

Свирид: І за кого ви, тітко, молитесь, та ж то перший комуніст.

Степаниха: А що ж, що комуніст. Комуністи — вони за бідних стоять, то тільки большевики проти.

Максим: Тепер поїдь до міста — і не пізнаєш. Усе є. Геть чисто все є — як за старого режиму. Як сказали НЕП, як дали людям право робити, де все й узялося. Як з-під землі. Аж очам не віриш.

Степаниха: Ой, Степаночку, серце, їдьмо до міста. Нехай я хоч подивлюся, який то НЕП.

Максим: Пустили кругом хазяїна — от і став НЕП.

Потап: (злісно). Не знати, чи надовго.

Максим: Е ні, брат. Побачили, що без хазяїна не витягнуть — підірвалися. Бо, наприклад, що держава в тебе візьме. Хіба штани. А на мене он, брат, накладено сто пудів хліба на продподаток — я й дам. А чому ні. Дам. Мене на це стане.

Домаха: О, ще тільки чарку випив, а вже нахвалюєшся.

Максим: А чому б мені й не похвалитися. Хто це все приробив. (Показує рукою навколо). Я приробив. Оцимчи-о

руками. Я як з нею женився, — то тільки дві десятини й мав. А тепер доробився до п'ятнадцяти.

Степаниха: Ой, багато, сусідо. Істинно говорю вам — багато. То раніш було добре землю мати, — а тепер ні. Тепер чим менше — тим краще. От з нас із Степаном усі сміялися, що нічого не маємо, а воно виходить і добре.

Максим: Е, ні, минулося вже. Он, Рабинович у місті свій паровий млин назад забрав та й меле, аж гук іде. І не боїться. Так тож Рабинович, великий багач. А я що? Мужик! Вже мене з мужика не скинуть, ні! Роблю все своїми мозолями, а що Потапа держу, так куди ж його діти. Живе ще з малечку. Може, дасть Бог, і оженю... Або піде — он у свій комнезам та й знайде собі роботу. Я ж його ще маленьким узяв, сиріткою. Так і жив. А тепер, Бог дасть, оженимся, сам буде хазяїном. Правда, Потапе?

Потап: Кому тепер хазяйство потрібне. Мучитися тільки коло нього.

Свирид: А з чого ж житимеш?

Потап: Знайду з чого. Ти журися собою, а про мене не клопочися.

Свирид: Он який ти. Гордий став.

Степаниха: (тихо до Домахи). А люди кажуть таки, що ваш Микола в офіцерах був.

Домаха: (так само тихо). Е, сусідо, чого люди не наплетуть. Он казали мені, що ви були випили та й заблудилися: замість своєї хати та до Жаринової ночувати пішли, — та хто б тому вірив.

Степаниха: (озираючись на Степана). Брехня сусідонько. Наплюйте тому в очі, хто це казав, істинно кажу вам — брехня.

Домаха: Та й я ж кажу, що наші люди всяке мелють. Сюди впустімо, а сюди випустімо, — та й живемо собі по-доброму.

Степаниха: Істинно, Домахо, істинно! І впустімо і випустімо... Степане, а чи не час нам додому? У мене всі кісточки болять.

Домаха: Спасибі за поміч. Як ще треба буде — не відкауйте. Вже й ми вам постараємося чим можемо допомогти... Ольго, а зверни-но млинців та й оцю пляшку — нехай завтра поснідаєте. (Провадить їх до перелазу). Потапе, чи

ти сьогодні вдома ночуєш, чи куди йдеш?

Потап: Ось візьму піджак тільки, та й піду. У нас сьогодні засідання.

Домаха: Ото ще видумали — засідати. У людей молотьба, а вони цілу ніч засідають. Так і очманіти можна, без сну.

Микола: Вони вже, здається, давно очманіли.

Потап: А може саме прокидаємося? (Іде до клуні, по дорозі шепоче Ользі). То я прийду на вулицю. (Підморгує).

Ольга: (пошепки). І не моргай, і не приходь, бо мене мати битимуть.

Домаха: (вертаючись від перелазу). То Потап пішов?

Ольга: А що ви мене питаєте? Що мені ваш Потап? Чи я за ним дивлюся?!

Потап: (за їх спинами, пригнувшись викрадається з клуні і ховається за перелазом).

Домаха: Та що тобі, дочко, Бог дав. Я тебе питаю, чи він уже пішов з двору.

Ольга: Пішов до клуні по піджак.

Домаха: (зазирає до клуні). Потапе, о де ти. Потапе. Видно, вже пішов. (Весь цей час Максим намагається почати розмову з Свиридом, який коротко відмовляється).

Максим: То завтра молотити починаєте?

Свирид: Та вже час.

Максим: То Микола привезе молотарку. Привезеш, Миколо?

Микола: Добре. (Павза).

Максим: А я думав, ви вже обмолотилися.

Свирид: Та ще. Батько усе позичають та й позичають молотилку, а в самих хліб іще лежить.

Максим: Так завжди буває, що швець ходить без чобіт, хе-хе-хе... (Павза).

Домаха: (підходить до столу). Ледве ту Степаниху випроварила. А чом же ти не їси, Свириде?

Свирид: Ні, вже час іти. Батько чекають.

Домаха: Зажди-но. (Споважніла). Слухайте, хлопці, чи ви там за дівку билися, чи за молодицю, а дома треба про це забути. Не такий тепер час. Тут ви тільки почніть сваритися, так з вас сама Степаниха дурних зробить. Ви ж обое хазяйські сини — знайдете собі іншу, ще й кумами будете.

Микола: Е, мамо, що ви розумієте. Які там дівки, які молодичі. За Україну я з ним бився. (Злісно). Начепив, дурило золоті пагони та й пішов за белую Росію воювати. А в Одесі ловив наших та й стріляв. Таку гниду хіба милувати?! Та він мені самому тридцять шомполів дав. Земляк!

Свирид: (сичить). А ти мені що зробив, як у Житомирі піймав? Гайдамака!

Микола: Віддячив. Скільки ти мені — стільки я й тобі. Шкода, що не пристрелив.

Максим: Стривай, стривай, Миколо.. Та чого ти так?..

Домаха: (приголомшена). То ви за Україну?! (гірко). Мало я сліз за ту Україну пролила, як ти бозна де пропадав, — і знову вона тут. І нащо вона тобі, синку?..

Микола: Мамо! Та що ви говорите?! А що ж ви таке, як не Україна? А що ж таке ця земля і цей хліб, і ця наша хата — як не Україна?.. Та без України — пропали ми як мишенята. Задушуть вони нас!

Максим: Ет, хто там нас задушить. Он спробували без нас, та й вийшла невидержка. І пустили все по-старому. Чого мені боятися? Мене з мужика не скинуть!

Свирид: Видумали собі Україну, та й цим баламутять людей. Не було її й не буде. І не треба.

Микола: Ще плакатимеш за нею, та буде пізно.

Потап: (Вилазить з-поза купи соломи і перестрибує через перелаз).

Домаха: Ой, а це що шугнуло.. Тут хтось був.. (Микола схоплюється йти до перелазу). Ось, сиди сину, бо ще стрілить хто з-поза тину. Всяке може бути.

Максим: Та мабуть то Петро Жара до Степанихи. Він майже щоночі шугає.

Домаха: (заспокоєно). Мабуть, що так. А я злякалася, аж серце затрусилося.

Микола: Отак живете, труситесь, слова сказати боєтесь — а ще вам України не треба! Зраділи, що вам ваш же хліб їсти дозволяють. Що ж, радійте, поки можете. Та не довго. Бо як влада не ваша, то й ніщо не ваше!

Максим: А що мені влада? От, наклали предналогу — відвезу! А чому б і ні?! Ви собі їжте й своє робіть, а я своє робитиму — хліб. При мені кожна держава проживе.

Микола: Та ви не при кожній державі проживете.

Господи, та чи ви сліпі, чи що?! Не бачите, що ми вже всі у пастці!

Домаха: Ось слухайте сюди, хлопці. Яка там Україна не була, — а вже її нема. А жити якось треба. Воно, звичайно, тепер нам сильно попустили, а все таки власть строга. Це тобі не на жарт іде, Свириде. Як почнете з Миколою сваритися, то пропали ви обое. Мовчіть. Одне знайте — мовчіть. Що було — те було. Зустрілися — побилися, ніхто нікому не винен. А тепер мовчіть. Ви самі бачите, який тепер час.

Микола: Тепер такий час, як і раніш був. Прикрутили їх, можна було від них Україну вирвати, бо самі кажете, що їм не видержка. Так ні! Вони тільки того вам і дозволили, щоб на них робити — а ви й тому раді! Ех, і за що наших хлопців стільки полягло!..

Домаха: Слава Богу, синку, що ти живий зостався. А померлим царство небесне. А все-таки, краще було їм при батьках робити, як тепер у землі лежати за ту Україну. Правду кажу, Свириде?

Свирид: Звісно, що так. Як мала б та Україна бути, то краще вже Сесесер. Не на те я на прапорщика вчився, щоб мною кожний хахол командував.

Микола: А ти що таке. Такий самий хахол, тільки дурний.

Домаха: Ось цитуйте. Іди вже собі, Свириде, та пам'ятай одне — мовчи. Мовчи, коли хочеш жити. Не ходи на наш куток, а Микола на ваш не ходитиме, — то й не зустрінеться.

Свирид: Для вас тільки, тітко Домахо, тільки для вас. Але ж нехай і він мене не чіпає. Бувайте здорові (Виходить).

Максим: Спасибі, що потрудився, прийшов. (Іде за ним, а потім до хати. Від дверей гукає). Миколо, а ти де спатимеш?

Микола: В хаті. (Стоїть мовчки, потім вибухає). Ех, було б мені й додому не вертатись, як отак-о жити. (Йде в хату).

Ольга: Ой, мамо, який же наш Микола сердитий. Ї так злякалася, думала, що вони поб'ються. Я так боюся, як б'ються.

Домаха: І чого ти боїшся, дурненька. Хлопці завсіди б'ються.

Ольга: І навіщо Миколі ота Україна?

Домаха: А спитай його! Ну, та вже, слава Богу, кінчилася вона. Тепер дома житиме. Оженимо його, буде в хаті поміч, буду внуків глядіти... А там і ти за доброго чоловіка вийдеш.

Ольга: (засоромлено). І таке скажете.. Он, дівчата вже співають. Пустіть, мамо, на вулицю.

Домаха: Ти ж стомилася... Та йди вже, тільки довго не барися: завтра рано вставати.

(Ольга виходить на вулицю. Домаха йде до хати. Світло в вікні гасне. Чути здалека пісню. Крадькома входить нерозбірна у сутінках ночі група людей).

Нач. загону: Напевно знаєш, що це їхня хата?

Потап: Ова! Скільки років у них живу. Ще пастушком був.

Нач. загону: Хорошо. Значить, сознательний батрацький елемент. Я тебе не забуду. (Підходить до дверей і стукає. По хвилині, владно). Іменем Української Советської Соціалістической Республіки — открийте. (По павзі двері відчиняються. Розп'ята в дверях, в довгій білій сорочці, стоїть Домаха).

Домаха: Хто тут? Чого треба? Не пушу!

Нач. загону: Спокойно, гражданка, спокойно. Где ваш син, гайдамака із петлюровской банди?!

(Всі заходять в хату. Тільки Потап зігнувшись, крадеться геть від хати).

Д І Я І І

Картина перша

Рік 1929-30, зима. Похмурнілі і посивілі Максим і Домаха пораються в хаті: Максим зосереджено і ніби злісно забиває підметку в чоботі, Домаха шиє. Коло печі порається Ольга, що з тонкого підлітка вилюднила в ставну дівку. Всі працюють мовчки, похнюплені і сумні. Тільки в поривчастих руках Ольги прихована роздратованість і спротив проти батьків.

Максим. (Відкладає чобіт убік). Ху, навіть чобота забити не могу. Наче мене каменем прибило. П'ятий день ходжу, як дурний.

Домаха: З ними подурієш...

Максим: Та де ж то видано, щоб на п'ятнадцять десятин накласти аж три тисячі пудів експортного? Це вже довели план до двору! Каюк Максимові!

Домаха: А що там ти думаєш. Нема чого думати — треба тобі тікати.

Максим: Куди?

Домаха: А світ за очі. Не однаково куди — на Урал, у Казахстан — аби подалі звідси.

Максим: А ви ж з Ольгою як?

Домаха: А що ми.. Ми вже якось перекрутимось. А виженуть і нас з хати — напиши до тітки Віри у місті — ми до тебе приїдемо. Не бійся, не пропадемо. Скрізь знайдеться муки на наші руки.

Максим: Оце так-так... Цілий вік робив, гарював, а на старість літ кидай усе та й тікай як злодюга. А кому ж я своє добро лишу?

Домаха: Однаково відберуть. Он Свиридового батька як розкуркулювали, так ціле село барахло тягло. Напасав для них... (Дивиться на ватянку, яку шила). Ну, зашила все. Ану, зміряй, а я подивлюся, чи можна налатати. (Максим одягає ватянку, вона мацає рукава і поли). Здається, не чути. Тільки в мене на пальцях шкіра дуже груба.. Ану, Ольго, помацай ти, чи чути, де гроші зашито.

Ольга: (Знизує плечима). В мене саме окріп кипить... Та й у мене за вашою роботою шкіра, як на корові.

Домаха: Чи ви чули, яка бариня.. Шкіри їй жалко. (До Максима). У комірці сто карбованців, і під рукавами по сотні, а в чоботи скільки забив...

Максим: І в чоботах по сотні.

Домаха: Ну, то п'ятсот матимеш, все можна буде щось почати. Скидай, я ще латок понашиваю, щоб не видно було, що добра ватянка.. А то ще здере хтось...

Максим: Оце так дожили. Коли не будеш, як жебрак, так і на люди не виходь.. Дохазяйнувався Максим до ручки... І що ж я почну, коли я тільки коло землі ходити й знаю?

Ольга: Ото було не хазяйнувати..

Домаха: Та що тобі, дочко, Бог дав? Батько з хати йде, а ти гарикаєш.

Ольга: Як уже йдуть, то нехай швидше йшли б уже...

Домаха: (Насторожено). А хіба що?

Ольга: Бо й Потап вже сьогодні питався, чи батько вже виїхали, чи ще...

Домаха: А ти що?

Ольга: А я кажу, що ще ні, не виїхали..

Домаха: Ну й дурна. Показала йому, що батько справді хоче їхати... Де ж ти Потапа бачила.

Ольга: Та вулицею йшла, а він і підійшов. (Гордобито). Все хоч він мене не цурається..

Домаха: Та стільки нашого хліба попоїв, мусів би відцуратися.

Ольга: Хліб їв, бо робив. Даром йому не давали...

Домаха: Авже що ні. А нам коли хто даром давав? Зароби, то й матимеш.

Максим: То тільки від нас даром забирають.. Три тисячі пудів експортного, та ще й грошима десять тисяч карбованців... А їх у мене за все життя півтори тисячі зібрано.

Домаха: Добре, добре, нема чого про це кричати... Тепер і стіни слухають.. (До Ольги). А що тобі Потап ще казав?

Ольга: Пхі, що ж йому казати. Питав, чому я до клубу не ходжу...

Домаха: Ну, а ти?

Ольга: (З викликом). О, я кажу: як же мені до клубу ходити, коли комсомольці з мене сміються, що я куркулівна.. Вже мені ті насмішки упеклися...

Максим: Не зважай на них, дочко.. Бог дасть. виїдемо звідсіля, інакше буде...

Ольга: То й що? Нічого інакшого.. Кругом комсомольці, і кругом я буду куркулівна.

Домаха: А будеш, дочко, будеш. Чим родилася — того не спекаєшся. Була хазяйська дочка — такою і помреш.

Ольга: Та я ще не хочу помирати... А от жити не можна.

Максим: Правда твоя, Ольго, не можна хазяїну жити, хоч сядь та й плач.. Мені хоч би трохи землі лишили, аби можна було вийти отак навесні, земля тобі пашисть, а ти її

вивертаеш лемешем, вивертаеш... Ех!... А то дають землю таким, що коло неї робити не хочять... Тепер босоті добре — не робила, та з нашого й забагатіла.

Домаха: Ет, з краденого не довго потішаться... (Прислухається). А це що? Немов би хто йшов до хати... (Всі напружено затихають). Ану, Максиме, сховай лампу. (Відслоняє завішане вікно і дивиться).

Ольга: (Поспішно). Ось я вийду, подивлюся.. (Виходить).

Максим: Ти, стара, не свари Ольгу. Що ж воно — молоде, жити хоче, а ми їй світ зав'яжемо...

Домаха: (прислухаючись). А чим же ми їй світ зав'яжемо?

Максим: Та бачиш же, призвели нас у куркулі.. Звісно, вона перед хлопцями соромиться. Хто її тепер візьме — кожен тепер остерігається з куркулівною женитися. Страх на людей напав...

Домаха: І що ти, старий, вигадуєш! Та вони аж трусяться з куркулівною женитися та й зажити собі куркулями на нашому добрі. Тільки що ми на те добро добре наробилися, а вони даром дістануть...

Максим: Тепер їхня воля. Правду казав Микола, царство йому небесне, що чия влада, того й життя.. Ну, а ця влада, то вже й не знаю — чия вона...

Домаха: Не бійся, підкрутять і голоті хвоста. Бо що ж пани їстимуть, як мужик не сіятиме?...

Максим: Тепер панів немає.. За панами ще можна було прожити.

Домаха: А, ну, примірай, чи я рукава не зашила... Старих панів нема, так нові робляться. Кожен лакомиться на дармове життя... (Гладить рукав). Добре облатала тебе, як останнього старця, ніхто не відбере... А ти на чоботи понашивав латки?

Максим: Оце шию... (Стримано, але з нотками хвилювання в голосі). А ти той, стара, як напишу, так відразу приїзди... не держися тут нічого, все кидай... Чуєш! Та Ольгу бережи! Сина нам забрали, так хоч дочку бережи... Берн її та їдь до мене, чуєш!

Домаха: Ось Максиме. не журися, старенький... Поки здоров'я Бог дає ми ніде не пропадемо. Ми робити вміємо,

а тепер робити ніхто не хоче. Ще житимемо, і добре житимем.

Максим: Ти тільки приїзди швидше... Ех, стара... (Закриває очі рукою).

Домаха: Максимчику, та чи ж ми досі удвох не були. Так удвох і до кінця будемо... Аби тільки тобі Бог дав утекти благополучно.

Ольга: (Вбігає перелякано). Ой, мамо, вже в нас комісія...

Домаха: Де ж ти була? Чом раніш не сказала? Максиме, стрибай у вікно, а я тобі сакви подам. Тікай Жариними левадами, там тепер пустка. (Здіймає рядно з вікна, в нього всувається рушниця). Ой Господи...

Максим: Це — план до двору, і план до хати. (Покірно сідає). Каюк, Домахо, і не смикайся!...

Домаха: (Хвилину стоїть непорушно. Несподівано говорить напруженим, але назвнй спокійним голосом). Ольго, ось на хустину, та вбери святкову керсетку, та й піджачком зверху прикрий.. А поверху ще й стару свитку. Бо нову здіймуть. (Намотує на себе одержу, що була пригоровлена на лаві). Ці дукачі сховай до кишені. То золоті. Ще твій діл мені подарував, як я заміж ішла... Думала, тобі на весілля дати.. Бережи то родове.

Ольга: Ой, мамо, пропали ми!.. Ой, мамо, нещаслива наша година...

Домаха: Цить, дочко, мовчи. Минули щасливі, проминуць і нещасливі.. Ще на твій вік щастя хватить...

Максим: А то хто по даху гупає... (В приступі розпачу, хапає сокиру і замахується). Уб'ю! Бодай одного собаку уб'ю, щоб даром не пропадати..

Домаха: (Відбирає сокиру). Цить, Максиме, мовчи!... Тепер мовчи. Тепер ми вже в мішку — й не смикайся. Було тоді воювати як Микола казав, та ми дурні, не слухалися. Тепер затаїся та й диши. Може ще видержимо.

(Одна частина стелі завалюється, силпється глина, падають обрубки дошок. В діру просувається голова з дурнорватотоу, злою посмішкою).

Голова: Что, граждане, может вам душно! Получайте свежего воздуха...

(З а в і с а)

Д І Я І І

Картина друга

Та сама хата, але все в ній перекинуто, вікна вибиті, скриня стоїть боком, ікона на підлозі, мисник зірваний і висить на одному цвяшку. Один рушник простягся через хату, немов би чийсь білий слід.

Домаха: (Сидить на перевернутій діжці, закривши лице руками, хитається з сторони в сторону і голосить, як по покійнику. Ой, забрали мого Максимчика, забрали... Та й лишили мене саму серед світу. Та серед світу чужого, та злого ще й лукавого...

Ольга: Ой, мамо, та цитьте. І так лихо, а ще й люди сміятимуться.

Домаха: Ой, доню, що нам ті люди, як забрали нашого батька... (Знову голосить). З ким я тепер поговорю, з ким пораджуся...

Степаниха: (Вбігає захекана). Ой, лишенько, то вже все й розібрали?

Домаха: (Раптом замовкає і дивиться на неї страшними, палаючими очима).

Степаниха: Отакі наші люди — нема що казати! Бодай би словечко шепнули, що вас уже розбирають. Де там! Кожен біжить швидше сам. Таке жадюче плем'я. (Розглядається по хаті, шукаючи бодай решток)...

Домаха: (Підбирається і випростовується на своїй діжці, як на троні). А жадюче, сусідо, жадюче.

Степаниха: (Надто захоплена своїм жалем на людей, щоб відчутти сарказм). А то ж тут такого добра було, що й Господи. І навіть рядиночки мені не дісталось... А я все думала... все на неї примірялася..

Домаха: Це ж ти на котру так примірялася?

Степаниха: Та на ту, що з жовтими пружками. Та ще на хустку. Добра хустка у вас була, сусідо, турецька, з китицями, хоч би я раз покрасувалася в ній. Хто її забрав?

Домаха: Не знаю, я не дивилася..

Ольга: Нестеренкова собі захопила, а тоді Полька хо-

тіла відібрати, так вони аж побилися.

Степаниха: Усе чужі розхопили, а мені і нічого не дісталось. Хоч би ви, сусідо, Ольгу до мене послали, хай би стукнула... Стільки років по-сусідському жили, стільки у вас переробила..

Домаха: (Важко підводиться і суне на неї, так що Степаниха мимоволі відступається). Бо ці (показує) оці руки робили, то й ти мала коло чого заробляти. Ціле село оці руки зодягли, бо робили. Ночі не спала — пряла та ткала, то все берегла.. для вас напасалася.. Ну, а тепер вже зась, увірвалося. Нема у мене, не буде і в тебе. Ось, ще рушник валяється.. Зажди, я чоботи витру, та й бери собі. (Витирає чоботи і відштовхує рушник ногою). На, хоч буде на чому твою труну спустити..

Степаниха: (Нахиляється за рушником і в той же час закликає від прокльону). А прич клятьбо на ту ж голову.. Ще я, дасть Біг, на твоїй могилі крашанку покладу... Куркулиха нещасна, — а ще й досі пишася..

Домаха: Не була б куркулиха, не бігла б ти до мене по рушники...

Степаниха: Чи ви бачили таку сатану гордющу. (Вибігає, тріснувши дверима).

Ольга: Ой, мамо, навіщо ви так? Тепер і ця на нас злість матиме.

Домаха: А ти багато від неї добра бачила? В ній ні добра, ні зла, ні користи... Таке ніщо... (Стомлено). Та цур їй, однаково, нам тут не жити.

Ольга: (Уперто). А куди ж нам іти?

Домаха: Та вже ж тут не сидітимеш. Нема ні при чому, ні при кому..

Ольга: А от Потап казав... (Уриває).

Домаха: Потап? А він що тут ме говорити? Теж порадник! Зав'язав батькові руки, та й погнав, як худобу, на ту Сибіряку..

Ольга: Хіба ж то Потап в'язав? То ж той кацапура..

Домаха: Кацапура в'язав, а Потап дивився, чи добре. Оце тобі правда.

Ольга: А що ж він міг зробити?.. (Несміливо). А він добрий..

Домаха: (Придивляється їй). Он як! Уж й добрий!

Коли це він добрим зробився? Такий самий собака, як і всі вони.

Ольга: У вас усі собаки. Де не сядь, куди не заговори — всі собаки... Тільки ви добрі.

Домаха: Добра, не добра, а ніхто на мене не жалітиметься: ані я що відбрала, ані обмовила, ані вилаяла.. І Потап від мене злого не бачив, а он як віддячився — нав'язав повні клунки мого добра та й поніс, як своє. Тут мимоволі закланеш.

Ольга: Однаково б інші забрали, то вже нехай він... Все таки — свій..

Домаха: Та цур йому й пек. Що нам про нього говорити! Нам треба про себе думати, бо тут і ночі не пересидиш, у цім холоді.

Потап: (Входить, самовпевнений, випростаний, пишаний). Добрий вечір вам у хаті.

Домаха: Та де ж та хата. Он, ти вже й шапки не скидаєш.

Потап: Та воно дме даже до скрозняку. (Запитливо дивиться на Ольгу).

Домаха: Ну, і що скажеш? Ще чогось не забрав?

Потап: Та воно ніби той, ніби й так... Ну, Ольго, ти ще матері нічого не сказала.

Домаха: Ольга? А що Ользі про тебе говорити? Про тебе ніхто нічого доброго не скаже. Зграбував нас, то й радій, а перед очі не лізь.

Потап: Ох, і вредна ж ви женщина. Ти до неї з добром ідеш, а вона тобі шпиняє й шпиняє. Вже тепер вам, тітко Домахо, сидіти тихо та помовчувати. Щоб вас ніхто не чув і не бачив.

Домаха: І не почувеш, і не побачиш. Ось, підемо собі геть, та й буде тобі тихо.

Потап: Та куди ж ви підете?

Домаха: А тобі що до того? То вже наше діло.

Потап: Ваше то ваше, але ви ж і про Ольгу подумайте. Куди молоду дівчину потаскаєте у безвість?

Домаха: Про Ольгу.. Так от чого ти прибіг.. (Помовчавши). Ну, Ольго, що ж ти на це. Ідеш зі мною!

Ольга: А куди я піду. Самі кажете — у безвість...

Домаха: Та-ак.. А тут же що робитимеш?...

Ольга: (Відвертається). Ет, питаєте...

Потап: Ми так думали, мамашо, щоб значить Ольга ішла за мене. Конешно, як я тепер партійний, то мені тут у селі з нею женитися не виходить діло. Але тепер мене переводять у другий район, бо я дуже активний на колективізацію... От, ми там і поженимося. Ніхто й знати про неї не буде.

Ольга: Ти ж і про матір обіцяв...

Потап: Конешно, що обіцяв. Тільки дуже вже вредна жінка. Але як казав, то вже нехай так і буде. Поїдете, мамашо, до міста, а ми туди на тітку Віру адрес вам напишемо, ви до нас і приїдете...

Домаха: Так... І тут зробив план до двору. Ну, Ольго, тепер вибирай, зі мною, чи з ним.

Ольга: Ой, мамо, нема нам чого вибирати: приїдете до нас, та й житимемо, по-доброму, по-хорошому...

Домаха: (Вперше за весь час слабо усміхається). А тобі все хочеться по-доброму жити? Ей, доню, доню, тут нам добра не ждати. Ось ходімо-но зі мною. Ти ще молода, ще тобі добрий чоловік скрізь трапиться.. Мою дочку кожен візьме.. Ось, не бійся іди з матір'ю.

Потап: То ви так у живі очі проти мене агітуєте... Ну, то знайте, що я вас скрізь знайду, я вам життя ніде не дам.. Поїхав батько на Сибір, то й ви за ним.

Домаха: А що нам твій Сибір? І в Сибіру земля чорна... (До Ольги). Не слухай його, доню, ходім зі мною. То він тут таке велике цабе, а в місті він сам кожного боїться. Ходімо...

Ольга: А що ми таке будемо у місті? Куркулі були, куркулями й будемо. А я хочу на своїм господарстві жити, а не по людях волочитися.

Домаха: Та яке ж у нього господарство, доню?! Він коло нас скільки років прожив, а нічого не придбав. Коло чого ти хозіянуватимеш?

Потап: Не придбав, а однаково матиму. Того й Ольгу беру, що треба мені доброї жінки, щоб уміла і зготувати і подати, і слово сказати. А я її змалечку знаю. Мені саме такої і треба.

Домаха: То тобі аж он якої треба.. Ну, дивись, не з

якого роду береш, а з Максимового... То як, доню, хочеш хазайнувати?

Ольга: Та й ви б з нами жили, при купці..

Домаха (Зворушена доччиним прагненням того самого „життя по-доброму”, при господарстві, що й для неї було завжди непорушним догматом, ласкавіє). Що ж, доню, пробуй щастя.. Я твоєї долі не в’яжу. Може ще й поживеш трохи... Пробуй.. Тільки мене не жди й не виглядай. Я собі піду геть, батька шукатиму...

Потап: (До Ольги. Жадібно). То ти зараз до мене й прийдеш?

Ольга: Де б то?.. Що ти, Бог з тобою?... Я в тітки перебуду, поки запишемося.

Домаха: Ну, зятю мій названий, не для тебе дочку кохала, а тобі дісталася. Добру дівчину береш, гляди... бережи... (Зривається трохи з голосу).

Потап: Та буде за мною жити, як бариня... Аби тільки мене слухалася..

Домаха: (роздумливо). Ну ну пробуйте... (Міняє тон). А тимчасом, названий зятечку, скидай чоботи.

Потап: Які чоботи.

Домаха: А оці, старі, Максимові: що в тестя відібрав...

Потап: А чому б не мав узяти. Однаково інші забрали б, то нехай уже я.. Все для болота пригодяться... Я таки думав посвоячитися — не чужий буду.

Домаха: Ну, а я рідніша... Скидай, скидай... Хочеться мені Максимові чоботи мати..

Потап: (Мнеться). Та ваші ж краші..

Ольга: Та скинь, Потапе, зроби, як мати кажуть..

Потап: А що ж я, по дощі побіжу, чи як.

Домаха: Мої взуєш. Сам кажеш, мої новіші. Потім Ользі будуть. Скидай.

Потап: (Скидає чоботи і міняється з Домахою). Ох і жінка ж ви. Ще такої вредної баби не бачив... Скільки живу, не бачив.

Домаха: (Встає). А тепер — вийдіть трохи...

Потап: А ви що робитимете.

Домаха: Не бійся, не підпалю. Це мого роду хата. Он, бачиш, на сволоку написано: тисяча вісімсот шістдесят першого року Божого. Хоч і неграмотна, а прочитаю... Тре-

ба мені з хатою попрощатися, — не з собачої ж буди йду... Вийдіть, підождіть мене на дворі.

(Потап і Ольга виходять).

До ма х а: (Лишившись сама. востаннє хазяйнує в хаті: збирає скалки з ікони і ховає за пазуху). Материнє благословіння... (Підводить скриню і гладить її і ставить рівно). Вже мені в тебе нічого складати... (Вішає мисник на другий цвях. Розводить руками. Сильно). Ну, прощай, моя хатонька. Прощай, хазяйнуваннячко. Прощай, роде мій. (Стає навколішки). Простіть мене, батько і мати, що не вберегла вашого роду... Не гайнувала й не лінувалася, — дбала та робила. Думалося, — у ваш рід піде.. аж воно поміж ледащо розлетілося... Простіть мене в перший раз. (Кланяється до землі). І в другий.. І в третій. (Підводиться, бере ключку, перекидає сакви і виходить).

З а в і с а

Д І Я І І І

Безрадісний, сірий пагорбок, де не-де вкритий буряном. В ньому порито землянки. Де причеплено двері. а де тільки лаз, як у нору. Де стерчить бляшана рура, а перед другою кабичка з цеглинок. Купи попелу, тріски.

До ма х а: (Входить з диктовою пачкою під пахою і клунком в руках. Сідає перед порогом і починає виймати з клунка різні пакетики).

Д м и т р и к: (Вилазить з нори). Тітко Домахо, то ви вже прийшли?

До ма х а: Прийшла, Дмитрику, прийшла.

Д м и т р и к: А кудою ви йшли?.. (З натяком). Не проз цвинтар.

До ма х а: (Зрозуміла натяк. Тонем розповідача казок). Проз цвинтар, проз цвинтар, Дмитрику.. Аж дивлюся біжить зайчик..

Д м и т р и к: (Задоволено). Ага.

До ма х а: Біжить зайчик і несе бубличка в зубах. А я на нього як крикну: А давай сюди бубличка, я Дмитрикові віднесу. Він і дав. (Виймає бублика). Ось бач, який ловкий.

Дмитрик: (Сідає на землю і їсть бублика). Це знов дядькові Максимові посилка?

Домаха: Звісно, дядькові Максимові. Вже місяць минув, пора висилати. Ось є сало, ледве сьогодні дошукалася його... мало тепер сала на базарі трапляється... Нема хазяїв, свиней годувати.. А це цукор, а це часничок. Там часник дуже добре від зубів помагає... І сухарів на місяць насушила.. Зараз будемо посилку складати.. (Іде в землянку і виносить торбинку з сухарями).

Дмитрик: (Без неї розгортає один пакетик і зазирає у нього).

Домаха: Ось і сухарики. Нехай дядько Максим здоровий гризе.

Дмитрик: Тітко Домахо..

Домаха: Ну.

Дмитрик: А ви той раз казали мені бублик у цукор умочити.

Домаха: От бач, а я й забула.. Стара вже твоя тітка Домаха стала.. Ось на, вмочи. (Укладає посилку далі).

Дмитрик: (Зазирає за сцену, перелякано). Тітко Домахо, ховайте все. Міліціонер іде.

Свирид: (У формі міліціонера). А ви що, громадяно, тут робите?

Домаха: (Неквапно прикриває пакунок папером). А живу.

Свирид: Тут жити не помагається.

Домаха: А хіба що?

Свирид: А те, що перевірка йде. Довідку з сільради маєте?

Домаха: Та мене вже перевірено. Павло й перевіряв, з вашого ж району. Спитайте його.

Свирид: Павла вже нема тут. Тепер я на цьому кутку.

Домаха: А, нема тобі чистої години! Тільки в одного перевірилися, а вже другого змінили. Де я на вас усіх напасуся?

Свирид: А не напасетесь, — то давайте довідку з сільради.

Домаха: Якби я мала довідку з сільради, то тут не жила б.

Свирид: Розкуркулена?

Домаха: І чого б я таке питала. А хто ж по таких норах живе, як не розкуркулені. (Підводиться з землі). Ви почекайте трохи, а я метнуся по сусідах, може щось дістану. (Вперше побачила його обличчя, придивляється до нього, як і він до неї). А ви звідкіля будете. Чи не з Хворощів?

Свирид: (Розгублено). Ні.. я... я... з Павлівки.

Домаха: Ой, а чи ви часом не Свирид будете?

Свирид: Який я там Свирид... Я... Петро..

Домаха: Достеменісінько — Свирид Кривошапчин. Його батька розкуркулили..

Свирид: Ні, кажу ж вам, я не Свирид. Я Петро... Мій батько помер..

Домаха: Помер... Царство небесне. (Хреститься). А ти, синку, не бійся мене. Як Петро — то й Петро.. тепер усе переплуталося... Не знає чоловік, ні де родився, ні як батька звали.. А мені аж радісно стало, що когось із своїх сторін побачила.. Чи ти там був?

Свирид: Я не з ваших сторін.. Я з Смілянщини..

Домаха: От і добре, що з Смілянщини.. А про батька щось знаєш?

Свирид: (Переможений її абсолютно переконаною ширістю). На Біломорканал заслали.. Тепер вони там бригадиром над столярами.. Вони все вдома столярювали.. Пишуть, що обіцяють їм скоротити строк за ударну роботу..

Домаха: А мого Максима аж у Сибір загнали, ліс там рубає. Скільки я попоходила, скільки попоїздила, поки довідалася, де він є. Усть Вільма. Може чув таке місце?

Свирид: Ні, не чув.

Домаха: Та де його чути!.. Там наші птиці не літали, ну а тепер там наших людей повно... Так, так, а ти ж як тут опинився; утік, чи строк відбув?

Свирид: Питаєте! (Коротко). Відбув, та й уже. Кругом побував..

Домаха: Отаке.. (Журно). А чи неправду казав Микола, що коли влада не наша, то й життя не наше! Нема України, то й ми пропали.. Я не раз його згадую.. А з твоєї Сесесери нема нашим людям добра, та й не буде..

Свирид: Хто ж його знав, що вони отаке окрутять..

Домаха: Ото ж то... Буде каяття, та не буде вороття. Знаєш, що, Свириде..

Свирид: Петро.

Домаха: (Байдуже). Чи то пак, Петро, ти сідай отут, а я побіжу по сусідах та пошукаю самогонки, а оселедчик у мене є... Все таки — з наших сторін гість... Давно вже в мене гостей не було.

Свирид: Хіба перегодя... Бо я ще той... мушу піти з обходом..

Домаха: Ну, обходь, обходь. Тільки не дуже людей страхай. Що тобі там належиться, — візьми. бо й тобі жити треба, а тільки не лякай людей. Дуже вже бідні люди налякані...

Свирид: Та хіба ж я що.. Я по положенню... Знову ж таки матері посилати мушу, вони хворі, робити не здужають...

Домаха: Ну, то йди, та не барися..
(Свирид виходить).

Дмитрик: Тітко Домахо, то вже й міліціонер розкуркулений.

Домаха: А ти думав! Тепер увесь світ розкуркулений. Слухай, Дмитрику, а побіжи-но до тітки Фрозини, попитай самогону. Візьмеш півлітри. (Дмитрик виходить з пляшкою. Домаха сідає чистити оселедця).

Ольга: (Входить з дитиною на руках, боязко озирається і несміливо підходить до Домахи). Тітко, чи тут розкуркулені живуть?

Домаха: (Встає і мовчки дивиться на неї). То вже розкуркулених шукаєш?

Ольга: Мамо!

Домаха: Таки прийшла до матері.

Ольга: Ой, мамо, то так зустрічаєте?!

Домаха: (Стримуючи себе, непевно). В гості прийшла?

Ольга: Зовсім прийшла..

Домаха: А чоловік же де? Господарство?

Ольга: Втекла... Взяла сина та й утекла до вас. Вже не було життя з ним.

Домаха: (жорстоко). Бив може?!

Ольга: Та вже й бити почав.. А найбільше словами дошкуляє, що через мене куркулівну, його з партії вигнали.

Домаха: А вже вигнали?

Ольга: Уже місяць, як вигнали. Усе прошенія пише та висилає, щоб простили та назад узяли. А його й не через мене вигнали, а за те, що урожаю не здогнав..

Домаха: (поривчасто). Давай мені дитину!

Ольга: (З несподіванки, відступаючи). А що ви хочете?

Домаха: Давай, дай його мені.. Це ж мій унук. (Забирає унука і тулить до себе, жадібно). Унучок мій.. Мое ти насіннячко.. Дав таки Господь діждати... Кровенятко моє. (Цілує).

Ольга: (Витираючи очі). Через дитину найбільше й утекла. Бо все Потап грозився, що мене вижене, а дитину відбере. А я кажу, що хоч мені роби — а дитини не дам! То моє! Ну, а що ви через тітку Віру писали, де вас знайти, так я за дитину і сюди. Його й дома не було, як я втекла..

Домаха: Ага, таки вернулася до матері. Ну, що ж, дочко, драстуй. (Тричі цілується через голову дитини). Є Бог на світі і правда на землі. Є в мене донька і внучок. Прийшов рід до кореня.

Ольга: А де ж ви живете, мамо?

Домаха: Отут і живу, дочко, у землі.

Ольга: Ой. Господи, як його жити у землі з дитиною?

Домаха: Живуть тут і з дітьми. Ну, тільки мій внук не буде жити в землі. Що ні — то ні.

Ольга: А куди ж ми підемо?

Домаха: І-ї, дочко, не журися, кудись підемо. Я досі ніде не хотіла на квартирі жити, бо мені тут вільніше — коли хочу роблю, де хочу йду, куди хочу їду...

Ольга: Якись ви, мамо, інші стали.. Такі хоробрі.

Домаха: А чого ж мені не стати хороброю, коли я ні про що не дбала! От, якби прожити та батькові на посилку заробити. А тепер буде інакше, тепер за внучка мушу дбати... ну, й за тебе.. Тепер я на квартиру піду, за наймичку. У мене аж три квартири є, куди прибирати ходжу, а куди прати.. і все мене кличуть, та ще за мною й ходять. Тепер нам добре жити, дочко, тепер робити нема охочих, так вони всі за куркулих та монашок ховаються... А до того ж, тепер багато жінок мусить на заробіток іти, а після роботи засідають усі геть до ночі, а як трохи вільна — бігає та шукає їсти, — ну, а коло себе робити ніколи.. Та й не хочеться

їм уже. З тих хазяйок багато вже мене до себе переманювали жити... Тепер піду... Ми, найкраще, до фершалки жити підемо.

Ольга: А вона партійна?

Домаха: Та де! Весела жінка, добра. Така гладка, як корова. В неї і домичок свій ще задержався, тут недалечко, коло цвинтаря... Давно меңе до себе кликала й кімнату давала... До неї й підемо. А там і ти десь на роботу станеш... не бійся, дочко, за матір'ю не пропадеш.

Ольга: А батько давно писали?

Домаха: Пише... Раз на місяць, а то й рідше, а таки пише. Ліс рубає. Для Англії, бодай вона сказала... Така пише робота тяжка, самий перший сорт треба рубати... А дерева товстіші... Я вже йому знову посилку заготовила.

Ольга: (Дивиться вбік за сцену і раптом пронизливо скрикує). Ой, Потап.

Потап: (Вбігає, захеканий без шапки). А, ось де ви, голубчики!

Ольга: Ой, лишенько, знайшов!

Потап: А ти думала! Я вчора як приїхав, так відразу за тобою кинувся. Я з твоєї тітки Віри душу витрусив, а такі допитався! Віддай сина! (З тим самим, що й у Домахи поривом до свого кореня): Синочка мого віддай!

Домаха: (Похапцем віддає сина Ользі, а сама звинно просувається між Ольгою і Потапом). А чого нас шукав?

Потап: Та навіщо ви мені обидві здалися. Синка мені віддай, синочка!

Домаха: А ти як мою дочку брав, багато про мене думав?

Потап: Получай свою дочку назад. Мені через неї тільки нещастя: Мене через неї з партії викинули. Навіщо вона мені, раз таке діло!

Домаха: А мені її треба. І дочки треба, й унука. То — мій рід. І не проси — не віддам!

Потап: Хто тебе просить буде, стара відьмо. Мій син — я його й беру. (Наступає на них).

Домаха: Ось уступися. (Нагинається і бере сокиру, що лежала коло кабички). Уступися, бо зарублю.

Потап: (Відступає). Як зарубаєш, так тебе розстріляють...

Домаха: А й нехай. Стільки добрих людей постріляно — одної баби не жалко. А вже я тебе покладу отут. Вже ти мені не будеш у мою дитину в'їдатися.

Потап: Ольго, віддай сина, бо пропадете обидві.

Ольга: (Рвучко відкриває двері землянки, заносить туди дитину і стає перед дверима). Убий, а не віддам.

Потап: Чи бач, сказалася, куркульня проклята! Віддавайте по-доброму, а то міліціонера гукну.

Домаха: (Раптом збагнувши ситуацію, з викликом, майже весело). Міліціонера?! А що гукай його, голубчику, гукай... Побачимо, що він тобі pomoже.

Потап: Пустити мене до сина. (Кидається відібрати сокиру від Домахи, яка вже замахнулася на нього. Борюкаються).

Ольга: Ой, Божечко! Ой, рятуйте!

Домаха: (Борюкаючись, приказує в той час їй). Мовчи, Ольго. У нас тут не кричать.. У нас треба тихо...

Свирид: (Входить). Що за крик? А ну, смирно мені! Розійдіться!..

Домаха: (Раптом пускає сокиру, так що Потап трохи не падає).

Потап: (Заточуючись). Товариш міліціонер..

Домаха: (Перебиває). Товаришу міліціонер. Оцей чоловік накинувся на мене з сокирою і хотів зграбувати.. Заступіться, товаришу міліціонер. Будьте такі ласкаві.

Потап: Брехня! Накіщо вона мені здалася. Я чоловік не хто-небудь. Я партійний організатор по колективізації... Нехай мені сина віддадуть. Отам мій син, у землянці. Оця баба, моя бувша жінка, вкрала його й сюди до матері привезла. А та сина не дає, та ще й мене вбити хотіла.

Домаха: І-і, така правда на світі. Та ж ви самі бачили сокиру у нього в руках... То він хотів мене зграбувати.

Свирид: (Суворо, але в той же час насуваючи кашкет нижче на обличчя. Робленим басом). Помовчіть, гражданко.. (До Потапа). А скільки літ синові?

Ольга: Десять місяців.

Свирид: Така мала дитина залишається з матір'ю... А як вигодує, тоді суд розсудить кому її віддати.. А битись, та ще сокирами — не можна, не дозволяється! Розходьтесь!..

Потап: (Уперто, за старою звичкою до влади). Та

що ти мені говоритимеш! Який суд скаже, щоб куркулиха та партійну дитину годувала... Я, брат, закони знаю, сам партійний.. Де я цих баб потім шукатиму, як вони без документів скрізь утекти можуть Нехай зараз віддає дитину!

Домаха: А пощо тобі нас шукати. І не шукай — не знайдеш.

Потап: О, чуєте, як вона говорить!..

Ольга: (У розпачі). Та бреше він, який він партієць! Його з партії вигнали. Вже місяць як вигнали.

Свирид: (Спиняючись і калькулюючи ситуацію). Вигнали? Правда, вигнали?

Домаха: Урожаю не здогнав — та й вигнали. Тільки ще не відвик пиндючитись.

Свирид: (Наступає на Потапа з усією прихованою за минуле злістю). Та як тебе з партії вигнали, то чого ти тут кричиш! І на кого кричиш? На советського міліціонера кричати смієш?! Советську владу ображаєш!.. Видно, добре цабе, коли з куркулівною женився і з партії вигнаний.

Потап: (Відступає, але ще пробує відбитися словами). Но, но, тихо мені. Я вже в Обком прохання подав на встановленіє..

Свирид: (Тепер остаточно переконаний, що Потапа з партії вигнано). На встановленіє?! Ось, я тебе встановлюю! (Б'є його під груди).

Потап: (Падає на місці).

Домаха: (Діловито). Це ти його на смерть?

Свирид: Ні, поки ще ні. У соняшне сплетіння. Годину лежатиме, поки очуняє.

Домаха: Добре б'єш.

Свирид: Та вже за революцію навчився. Де не служи — все бити треба. А ви, тітко Домахо, не баріться, як очуняє, так щоб вашого і духу тут не було. Краще вам по судах не волочитися..

Ольга: (До матері). А це ж хто?

Домаха: Та це добрий чоловік, Петро називається..

Ольга: Якийсь він мені наче знайомий..

Домаха: Е, звідки, ти його з роду не бачила.

Дмитрик: (Входить з самогонкою). Не було у тітки Фрозини. Аж на другий куток ходив, — тільки чвертку дістав. (Дивиться на Потапа). А це хто лежить?

Домаха: А це один (зневажливо) з партії вичищений.

Дмитрик: Убитий.

Домаха: Не бійся, живий...

Дмитрик: (Так само діловито). Аби живий. А то як почнуть нас тягати...

Свирид: Не почнуть. Ми його в район заберемо, в міліцію. Там ще дамо йому часу, щоб не валявся п'яний по вулицях. А тоді оштрафуємо.. Не бійся, малий, все буде добре.

Домаха: Все буде добре. Аби мій унучок живий був.. А то все буде добре.. Ольго, винеси його. Та захопи разом і шклянку. Вип'ємо, Свириде. Ніколи не пила, а сьогодні — вип'ю.

Ольга: (Виносить шклянку і дитину).

Домаха: (Бере дитину на руки). Ось мій унучок! Бачиш!

Свирид: (Байдуже). Угу...

Домаха: Та ти подивися, які в нього ручки, а які оченята...

Свирид: (Ніяково, як завжди чоловік, коли йому показують дитину). Та що ж, звісно, дитина...

Домаха: Наливай, Ольго. Я сьогодні вип'ю. Сьогодні мій рід у мене — радість у мене. (Бере шклянку). До мого унука п'ю, до мого насіння. Хай росте великий та живе щасливий. І багатий, як земля, і здоровий, як вода. Пийте, прошу вас. (Передає, вклоняючись, чарку Свиридові).

Ольга: (Наливає і подає йому). На добре здоров'я, вип'ємо.

Свирид: Нехай росте здоровий.

Домаха: Пху, ну й смердяча ж ця самогонка.. А ти, Ольго, вип'еш?

Ольга: Та де там. Не хочу... Ось ходімо, мамо, не баріться. А то ще Потап очуняє.

Домаха: А що мені твій Потап?! Знайшла цабе. Такий самий безпартійний, як і я.. Тільки що мене з партії не виганяли. Ми з ним тепер в одному чині.. А унучок мій у мене.. Прийшов таки до баби. Вже я його догляну. Я його виучу. Не буде темний, як ми були.. Чи ви його хрестили?

Ольга: Де там.. Потап записав його Кимою, на ком-

сомольську честь, ну а я його Миколою звала. Потім і за це на мене кричав, що несознательна.

Домаха: Охрестимо. Ми його охрестимо. Вже я десь священика знайду... Тут усе знайти можна, аби пошукати... Миколою і буде, як дядько. Ех, не дожив той Микола, ну я замість нього цього виховаю. Вже він знатиме, що таке советська власть, а що таке Україна. Не буде дурний та темний, як його баба...

Ольга: Ой мамо, в'яжіть клунки та й ходімо звідси.

Домаха: Ой, і настрахана ти ж, дочко. От що значить — із партійним жила та всього боялася! А я тепер нічого не боюся! Вже тепер я їх знаю, вже другого не обдурять — ще я їх обдурю. Обдурю — і житиму. На злість їм житиму. Правда, Миколо, житимеш? Аж мені смішно, до того я вже їх небоюся. Гей, Свириде, а давай-но заспіваємо.

Ольга: Та де там співати. Збирати клунки треба.

Домаха: Ну, то ти й в'яжи їх, раз уже так боїшся. Співаймо, Свириде.

Свирид: Та я ваших і не знаю. Та й не випадає міліціонерові на посту співати, — ще хто побачить...

Домаха: Не хочете — й не треба, я й сама заспіваю. Заспіваю я пісню та й про свій рід.

(Заводить).

А вже мому род-у
Нема перево-о-ду.
Та нем-а пе-ре-во-о-ду.

(Завіса повільно спадає).

КОВАЛЬЧУКИ

"Ковальчук"

ДІЙОВІ ОСОБИ:

КЛИМ СЕМЕНОВИЧ КОВАЛЬЧУК — диспетчер на зал. стан.

ОЛЕНА ДМИТРОВНА — його дружина

ВІРУСЯ — їх дочка

ЛЕСЯ — їх дочка

ОНИСЯ — сестра Кліма

ОЛЕКСА — небіж Кліма, кол. інженер

МАРФА ГРИГОРІВНА — сусідка

ІННА — її дочка

КОВАЛЬЧУК РОМАН — галичанин

КОВАЛЬЧУК ТАРАС — волиняк

НЕПИТАЙЛО ВОЛОДИМИР — шофер, східняк

ГРИША — командир Черв. Армії, чоловік Інни

1-й червоноармієць }
2-й червоноармієць } з советського загону.
3-й червоноармієць }

Д І Я І

Їдальня, вона ж вітальня і спільна кімната для всієї родини Кліма Ковальчука. Обстановка скромна, але деякі речі виділяються своєю коштовністю — це наслідок прагнення Олени Дмитрівни до елегантності. Піяніно. На столі начиння до сніданку.

О л. Д м.: (Сидить біля вікна, цируючи панчохи і наспівуючи щось абсолютно немелодійне).

Ві р у с я: (Входить незачесана, в халатику). Доброго ранку, мамо.

О л. Д м.: Що це ти сьогодні так рано збудилася?

Ві р у с я: Хіба рано? (Дивиться на годинник). У мене вже скоро восьма.

О л. Д м.: Та Бог з тобою! Ще сьомої нема. Ще татко тільки умивається. (Далі цирує і співає).

Ві р у с я: (Сідає до столу). Хотіла б я знати, мамулю, яку це ти пісню співаєш?

О л. Д м.: (Спокійно). Краще спитала б, чию оце я панчохоу цирую.

Ві р у с я: Та бачу, що це та сама, яку я вже тиждень збираюсь зацирувати. А от пісні ніяк не вгадаю.

О л. Д м.: Та я й сама не знаю. Я думала, що співаю „Ой у полі озеречко...” А на що воно похоже?

Ві р у с я: (Зривається з місця і цілує її). Ох, ти моя мамулічко.. Ти не сердься, їй-Богу, ні на що не похоже. Треба так. (Наспівує).

К л и м: (Входить). А це що за дует на тще церце?

О л. Д м.: (Складаючи шитво). То, бач, дочка сміється, що не так співаю. Виростила квочка каченят, а ті й кажуть їй крикати.

К л и м: Е, стара, не змалюйся перед дітьми. Хай раніш покажуть, як там вони плавають, а тоді вже й задаються. (Сідає за стіл). А ми таки маємо вже щось за собою.

О л. Д м.: (Наливає йому чай). Та вже маємо. Двадцять п'ять років сиділи у зашпарку, як ті миші, та мовчали на всі Європи.

К л и м: Якби мовчали, то на нас стільки котів не випу-

стили б. А раз бояться, значить, почувають нашу силу. Бувало й так, що миші корабель на дно пускали. (Їсть).

Ол. Дм.: Тай самі в ньому гинули.

Клим: То як доведеться. А дітям з нас сміятися не годиться.

Віруся: (До батька). Та я зовсім з мами не сміялася. Я тільки хотіла показати як ця пісня справді співається.

Леся: (Входить, цілком одягнута, з течкою, яку кидає на канапу. Йде до столу, і раптом заточується, ніби падаючи непритомна і відмахується руками). Що це сидить за столом? То не може бути моя сестра Віра! Згинь, маро!

Віруся: (З повним ротом). Не згину-у!

Леся: Але ця мара напихається, немов і справді Віра. Але ж не може моя артистична сестра сидіти за столом о-пів до сьомої.

Віруся: (Так само). А от і можу.

Леся: (Іншим тоном). Закохалася? Чи хвора на шлунок?

Віруся: Фі, одразу видно прозаїчну медичку. (Показує на руку). Годинник.

Леся: Відразу видно поетичну співачку: все не в порядку.

Клим: До чого ви любите розмовляти, щось страшно! Їжте вже нарешті. От уже, сказано, жінки.

Леся: Таткове становище просто трагічне: такий женоненависник і один серед трьох жінок.

(Чути дзвоник).

Ол. Дм.: Хто б то міг бути так рано? (Виходить. Всі прислухаються. За якийсь час Ол. Дм. повертається з Романом. Це невисокий, але добре збудований блондин, з підстриженими вусиками. Елегантно убраний).

Роман: Цілую руки. Смачного. Перепрошую, я не знав, що ви саме при столі. Я десь почекаю. (Вклоняється ще раз).

Клим: Та чого там.. У нас більше й чекати ніде. Сідайте до столу. Може, хочете чаю?

Роман: Дякую. Щойно по сніданню. (Вклоняється). Ковальчук Роман, інженер.

Клим: Не Роман, а Клим. І не інженер, а звичайнісінький диспетчер.

Роман: (Збентежений). Перепрошую, але ж інженер.

Дипломований. Закінчив інститут у Брні, в Чехах, в 1930-му році.

К л и м: Хто закінчив інститут в Чехах?

Р о м а н: Але ж я, прошу пана.

К л и м: Ви? А при чому ж тут я?

Р о м а н: (Зовсім збентежений). Але ж, прошу пана, я про пана нічого не говорив. Я тільки дозволив собі представитись. (Вклоняється). Ковальчук Роман, інженер.

К л и м: Тобто, це ви — Ковальчук?

Р о м а н: Так, прошу пана диспетчера.

(Дівчата сміються).

К л и м: Тепер розумію. Ви вибачте, але річ у тому, що я теж Ковальчук, Клим Семенович. (Подає йому руку). А це — моя жінка і дочки.

Р о м а н: (Обходить стіл, вітаючись. Коли він цілує руку Олені Дмитровні, дівчатам аж очі горять з цікавості, що мама зробить. Але Ол. Дм. спокійно дає руку до поцілунку і тільки скося поглядає переможно на дочок, від чого ті заливаються знову сміхом, ледве відповідаючи на Романове привітання).

К л и м: Отже, пане Ковальчук, що привело вас до мене?

Р о м а н: Мені радили звернутися до вас, чи не могли б ви віднайняти мені покою?

К л и м: Що найняти?

Р о м а н: Покій. Власне, я не потребую такого великого, як цей, але бодай наполовину.

К л и м: Ага, он вам якого покою треба, по-нашому, кімнату. Це добре, бо спокою ви у нас не багато знайдете: оця моя дочка - співачка, як почне свої вокалізи, так хоч з хати тікай.

Р о м а н: Але ж я дуже радий. Я сам кохаюся в музиці.

К л и м: Ну, то добре. Тепер ходімо, я покажу вам кімнату.

(Роман проходить вперед, Ол. Дм. затримує Кліма).

О л. Д м.: Та що це ти? Отак і пустиш у хату чужу людину? Хто зна, хто воно й звідки. А тепер такий час...

К л и м: Тепер такий час, що як приходять до нас українці, то треба їм допомогти. Де ж йому жити в нашій дірі? На вулиці? (Виходить).

В і р у с я: Я рада, що він у нас житиме. Такий чемний, відразу видно, що європеєць.

Леся: А мені не подобається: все вклоняється та ніжками чсває, як на пружинах.. І мамі бідній руку поцілував.

Ол. Дм.: А що ж такого? Вже ви думаєте, що вашій мамі ніхто й руки не цілував?

Леся: Чи ви чуєте, як наші мама заговорили?!

(Дзвоник. Леся виходить).

Ол. Дм.: (Мрійливо). Може у ньому є щось таке, знаєш, заграничне.

Віруся: Ой, мамулю, ви тільки й думаєте про те, як би щось купити.

Ол. Дм.: А для кого? Для вас же... Мені не треба.

(Леся вертається з Інною. Інна, здорова, непогана, але дуже вульгарна, з великими претенсіями в манерах, але зривається з тону, як тільки захвилюється).

Інна: Доброго ранку. Ще снідаєте? Швидше, Лесю, бо спізнаємося до шпиталю.

Леся: Та я зараз. (Допиває чай навстоячки).

Ол. Дм.: Ну, що Інночко, як вам працюється? Звикли вже?

Інна: Ах, я ніколи не звикну. Яке може бути життя в такій ямі, як оця наша станція? Ні людей, ні розваги! Тільки й того, що отой український театр тричі на тиждень.

Віруся: Но, но, прошу нашого театру не ображати.

Ол. Дм.: Та ж ви тут вирости. Жили ж якось раніш?

Інна: Поки не бачила Москви, то, звичайно, мирилась. А тепер, так би звідси і втекла світ за очі! Мені мій чоловік, другий, Гриша, все було казав, що мені з моїм вихованням тільки в Москві й жити. Я, знаєте, люблю, блиск, шум, культуру...

Роман: (Входячи з Климом). Тільки мушу попередити пана, що правдоподібно доведеться користатися час до часу вашим двором, зглядно, сараєм, для складання бензини. Бо я в нашій фірмі завідую транспортом, зглядно, розподілом бензини.

Інна: (На його голос швидко обертається, придивляється і підходить ближче). Доброго ранку, Климе Семеновичу.

Клим: А, Інно, драстуйте. (Знайомить їх). Це — співробітниця моєї старшої доньки. Разом в лікарні працюють.

Інна: (Дуже чемно). Пан ест поляк?

Роман: (Аж сахається). Але ж ні, прошу шановну паню. Я — українець. З Галичини.

Інна: (Розчаровано). Ах, ви з Західної... Ми туди їздили з Гришою, з моїм чоловіком. (Мрійно). Ах, які речі я там мала, які речі! Ви таких не бачили й ніколи не побачите. Ми жили в одного польського буржуя, який втік, так там така обстановочка була, що ах! та й тільки. Які я мала дзеркала, які меблі — увявити собі не можете. І все довелося мені кинути, як тільки...

Роман: (Іронічно). Тепер ними знову хтось інший тішиться.

Інна: Е, ні! Я, як виходила, вже на машину сідати, так звеліла червоноармійцям перекинути всі дзеркала і побити меблі.. Тільки заторохкотіло... Ха-ха-ха... Як не мені, то й нікому.

Клим: (Що тимчасом сів знову до столу). Наливай. стара, ще чаю, бо спізнюся.

(Входить Тарас Ковальчук).

Тарас: (Вклоняється). Моє шанування. Смачногс. Пробачте, що потрапив саме на снідання. Ковальчук Тарас, магістр теології.

Клим: (Різно повертається на кріслі). Га?!

Тарас: (Спокійно). Магістр теології, Ковальчук Тарас.

Віруся: Та що це?

Леся: Оце так посипало. Ціла злива з Ковальчуків.

Клим: (Вказує пальцем). Тобто це ви — Ковальчук?

Тарас: Та вже ж ніхто інший.

Клим: Отим то й ба! І я Ковальчук, і він (на Романа) — Ковальчук. От так збіглися!...

Тарас: Перепрошую, але справжні Ковальчуки тільки у нас, на Волині.

Роман: Прошу шановного пана магістра, мої діди і прадіди жили понад Сяноком, а всі — Ковальчуки..

Тарас: (Не здаючись). Значить, їхній дід був з Волині.

Клим: (Перебиваючи). Може скажете, що й ми з Волині? Коли ще мій дід прийшов сюди з Херсонщини.

Тарас: (Так само невгнуто). А вже напевно його дід був з Волині.

Клим: (Разом). Та що ви таке кажете...

Р о м а н : (Разом). Та звідки!.. перепрошую, я вас перебив.

К л и м : Та ні, кажіть ви, то я вас перебив.

О л . Д м . : Та ви раніш поспитайте, чого пан до нас прийшов, а тоді вже будете за прізвища сперечатися.

Т а р а с : Пані мають рацію. Тим більше, що й сперечатись нема про що: справжні українці лишилися тільки на Волині, бо галичани спольщилися, а наддніпрянці — зросійщилися.

Р о м а н : (Знову кидається), але...

К л и м : (перебиває його). Та добре, аби українці.. А проте, чим могу вам служити, пане справжній Ковальчук.

Т а р а с : Мені сказано, що могу знайти у вас мешкання... Мені багато не треба — аби ліжко та стіл, та води помитись.

К л и м : Та кімната була, але ми вже з паном Романом умовилися — він її бере.

Т а р а с : Але б може пан відступився? Я був би такий радий жити в українській родині.

Р о м а н : Не могу, бо засадничо теж шукав за українською родиною.

Т а р а с : Але може пан сподівається на ордера? А я платив би за згодою.. Міг би пропонувати панству солонину, сало, як у вас кажуть... Ось воно зі мною. (Розкриває валітку). Прошу покуштувати, пані господине. Свіжо просолене і навіть зі шкіркою. (Відрізує кавальчик).

О л . Д м . : (Куштуючи). Ну, й сало!.. Давно такого не їла... І рожевеньке, і м'яжке.

К л и м : (Сердито). Слухайте, добродію, за кого ви мене приймаєте? Я вам кажу, що дав слово, а ви до мене з салом!..

Т а р а с : Прошу не ображатися. Я підходжу до справи конкретно: ви сала тепер ніде не дістанете, а я за кімнатою вже третій день розбиваюся. Живу в якомусь коридорі, ні помитись, ні виспатись, а таки не хочу йти до росіян у хату. До того ж в мене робота така, що я небагато сиджу вдома... То як буде?

К л и м : Та ніяк не буде. Кажу ж вам, що вже обіцяв кімнату пану Романові.

Т а р а с : А то велика кімната?

О л . Д м . : (Жваво). Отака майже, як і ця.

Т а р а с: (До Романа). І навіщо вам, ласкавий пане, така велика кімната? Може б ми могли вдвох приміститися?

О л. Д м.: І я так думаю. Можна навіть шафами перегоридити... Та вас двоє хлопців — що вам.

Р о м а н: Власне, я волів би жити окремо... Але, що я теж мушу часто виїздити, і що панству це буде вигідно, — прошу дуже, спробуймо якийсь час. Скажімо так: місяць ми живемо вкупі, а якщо нам буде незручно, ви маєте переїхати деінде.

Т а р а с: Нехай і так. Хто знає, де ми будемо за місяць...

Р о м а н: (Значущо). Власне, невідомо де ми будемо за місяць... Отже, сьогодні у нас третє травня. До третього червня живемо вкупі, а там побачимо.

К л и м: Ну, нехай буде й так. А тепер я побіг. (Виходить).

О л. Д м.: (Повчально). Отак найкраще, по-доброму, по-хорошому. Чого вам сваритись: обоє українці, та ще й обоє Ковальчуки. Може якась рідня..

Р о м а н: Ну, думаю, що нам є за що посваритися з паном магістром.

Т а р а с: Якщо ви хочете зачинати, пане інженер...

О л. Д м.: Та що ви, що ви! Чого там... Ви краще скажіть, коли переїдете.

Р о м а н: Якщо пані дозволять, то відразу.

Т а р а с: І я також. Вже мені той коритар осточортів.

М а р ф а Г р.: (Входить з кухні). Інночка у вас? О, Інночко, а я тебе шукаю. Вже й у лікарню бігала.

І н н а: А що сталось?

М а р ф а Г р.: (Відводить її убік, пошепки). А таке сталось, що не знаю, як і бути... Ти тільки не крикни і виду не подай.. Гриша прийшов.

І н н а: (Хапає її за руку). З полону?

М а р ф а Г р.: В тім то й річ, що не з полону... І казав, щоб нікому про нього не говорити. Чи не з яким дорученням, знаєш..

І н н а: (Роздумливо). Щоб іще не втягнув нас у яку халепу. З німцями жарти короткі...

М а р ф а Г р.: І я того ж боюсь. Але він каже (озираючись, але ніхто не звертає на неї уваги, зібравшись навколо Тараса) — він каже, що большевики близько. Тижнів за два будуть уже тут...

Інна: Справді? Це міняє діло... Ох, показала б тоді тут усім!.. (Стримується). Ну, гаразд, тут не місце говорити. Я зараз піду додому, а ти лишися, щоб чогось не подумали. (Голосно). І ото для цього ти мене шукала? Яка чепуха. (До всіх). Вибачте, що ми тут завели секрети, але мама без них не може. (До Лесі). Ти мене не жди, я забіжу ще додому. (Виходить, Лесья і Віруся виходять майже зараз за нею).

Марфа Гр.: (Зазирнувши через голови і побачивши Тарасову валізку). Ой, а це що у вас? Сало?

Ол. Дм.: (Знехотя). Та це не наше. Це ось цього пана. (Загортає сало).

Марфа Гр.: (До Тараса). Пан, може б ви продали мені трохи сала? Я, знаєте, не маю ні шматочка в хаті.. Всі якось уміють влаштовуватись, все дістають, а ми з дочкою — ніколи нічого...

Ол. Дм.: (Підбравши губи). Та хто тепер добре живе?

Тарас: (Зніяковіло). Перепрошую пані, це сало вже не моє, це я за кімнату віддав.. Але приходьте пізніше, дам вам з півкіля...

Марфа Гр.: За кімнату? (До Ол Дм.). То це вони у вас житимуть? У мене теж є вільна кімната. (До Романа). Може вам треба?

Роман: Дякую дуже, я вже теж тут договорився...

Ол. Дм.: (Швиденько забирає сало і виносить).

Марфа Гр.: (Заздрісно). Обидва значить тут житимете. І щастить цим Ковальчукам. Сказано, хитрі хахли... Ви теж за сало?

Роман: Ні, я ще не умовлявся..

Марфа Гр.: Ой, дивіться, вони на словах солоденькі, а так здеруть, як за рідного батька. (До Тараса). А по чім же ви мені порухуете сало?

Тарас: Та помиримось... Пані потребують, а в мене є — то про що там говорити..

Марфа Гр.: Тільки дорого не беріть. Нас двоє жінок, чоловік репресований, зять десь на фронті, може вже й убили...

Онісія: (Входить з кошиком). Доброго ранку. А де це всі наші?

Марфа Гр.: Олена Дмитровна десь вийшла. (Їдко). Сало побігла ховати. (До Тараса). То я зайду до вас після обіду. Дуже вам дякую. Дуже...

Тарас: Та час вже й нам іти. Мені сьогодні і їхати треба. (Виходять, пильнуючи, щоб жоден не лишився позаду).

Ол. Дм.: (В дверях з кухні). Вже йдете? То повертайтеся швидше. (Виходить). О, Онисю, ти вже повернулася?

Онися: Та приходжу в хату, а тут усі чужі..

Ол. Дм.: Та це якісь приїзджі. Українці із Західної Клим пустив, щоб у нас жили.

Онися: І Петренчиха тут крутилася, та так щось дякувала, мабуть уже щось вициганила.

Ол. Дм.: Цю, де не посій, то вродиться. Так скрізь і бігає, і винюхує і нишпорить... А вже заздрісна... так і сичить, як у кого що путяще побачить!..

(Чути гудок автомобільної сирени).

Ол. Дм.: А це що гуде? Це чи не твій Непитайло знову приїхав. Може знову що привіз...

Онися: І-і, чого там він мій?

Ол. Дм.: А що ж він, до мене їздить, чи що?

Онися: Ет, даєте йому горілки, то він і їздить... Він за спирт і в пекло поїде.

Ол. Дм.: Кажі, кажі, а сама он як зачервонілася.. А що ж, чоловік добрий, заробляє так, що тепер ніхто так не заробляє...

Непитайло: (Входить. Він у комбінезоні, шкіряній куртці і в такому ж кашкеті). Драстуйте, хазяечки. Приймаєте гостей?

Ол. Дм.: А чому ні. Добрим людям завжди раді.

Непит.: (Сідає, не скинувши кашкета). А вже що добрий гість, то будьте певні... Будьте уверочки, як говориться.. Таку вам штучку, мамашо, привіз, — що-о! (Показує великий палець). Ви такої ще й не бачили.

Ол. Дм.: Ти, Володю, не людина, а прямо змій-скуистель. Мене вже й Клим сварив, чого я все речі купую... А що ж ти привіз?

Непит.: (Важно). Трумо... дзеркало... Та яке! На всю стінку — ряма позолочена, і кругом розочки... Ось, побачите... А ясне, як.. як дзеркало.

Онися: Оце раз правду сказав: дзеркало, як дзеркало.

Непит.: (Галаятно). Не кажіть. Бувають такі дзеркала, що і ваше личко на якусь, вибачте, морду викривлять...

А в це поглянете — і відразу вас видно у всій вашій божественній красі!...

Онися: О, вже в боги мене призвів... Сідайте краще та закушуйте...

Непит.: (Дивлячись на стіл). Закусив би, так...

Онися: Так нема після чого?

Непит.: Золоті ваші слова. Так мені від пилюки горло пересохло...

Ол. Дм.: (Дістаючи пляшку). Тут у мене трохи спирту приховано... Зараз розведу водою і буде горілка...

Непит.: (Відбираючи пляшку). Та Боже борони! Для чого розводити? Це ж гріх! Та чи ви знаєте, мамашо, що таке спирт? Спирт — це основний двигун нашого життя. Ви думаєте ми на чому тепер їздимо? На бензині? Ніколи в світі. На спирту ми їздимо. Нема спирту — нема ходу. А бензину ми й з-під землі видеремо. (Наливає і п'є). За ваше здоров'я.

Онися: Та ви б хоч кашкета скинули — тут же ікони.

Непит.: (Скидаючи кашкета). Вибачаюсь... Ще не звик, знаєте, що люди тепер ікони повісили. (Хміліючи). І не треба мені іншої ікони, як ваше личко... Ех, Онисичко, чом ви мене не полюбите? Жили б у мене, як цариця...

Онися: Атож, як цариця за п'яницею.

Непит.: Та хіба я п'яниця... Так тільки п'ю, для веселого життя. А чому мені й не пити, за мною плакати нема кому... Оп'ять у нашій професії без пиття нема діла. Пиття означає буття — оце шоферське життя!..

Ол. Дм.: (Нетерпляче). А що ж ти, Володю, хочеш за дзеркало?

Непит.: Та сам ще не знаю, що з вас взяти? А що у вас є?

Ол. Дм.: А ти з мене зайвого не бери. Що сам заплатив, за те й віддай.

Непит.: А як його вирахувати, що я за нього заплатив? Ви дивіться: взяв я у Вінниці мило і проміняв у Городищі за муку... Повіз ту муку у місто і проміняв її на штани... Штани знов проміняв на олію, а за ту олію виміняв у місті дзеркало... тепер скажіть, що я за нього дав? Сам фінінспектор того не скаже. (Ість і п'є).

Ол. Дм.: (Нерішуче). Оце сьогодні одержала трохи сала...

Непит.: Сала? Так чого краще? За сало тепер, мама-

шо, рідного батька можна виміняти, як його комусь треба...

Онися: А ми що їстимем? У нас самих сала нема.

Ол. Дм.: Е, вам би тільки їсти та їсти. Що таке сало? З'їв тай нема. А дзеркало таки річ!.. Ми помремо, а воно стоятиме. Та сюди, проти вікон так і проситься дзеркало поставити. Піду, подивлюся, яке воно, бо ти вже мене роздрочив.

Непит.: То ходімо.. Спасибі за хліб за сіль.

Ол. Дм.: Ходімо, Онисю, допоможеш нести. (Виходять).

Віруся: (Входить, зачесана і в сукні, сідає за піяніно і співає ковалізи). А-а-а-а.

Роман: (Входить з наплечником і невеличкою валізкою). Цілую руки.

Віруся: (Здивовано дивиться на нього). Що таке?

Роман: (Вклоняючись). Доброго ранку.

Віруся: Та ж ми оце щойно бачилися. Принесли вже свої речі?

Роман: Так. Коли дозволите, пані, то може б я їх поставив у кімнату?

Віруся: То ставте. Двері ж відчинені. Чи вам допомогти?

Роман: Ні, ні, прошу вас.. Як можна... Я сам.

Віруся: (Здвигує плечима і співає далі). А-а-а-а.

(Непитайло і Онися вносять дзеркало, Ол. Дм. йде за ними).

Ол. Дм.: Обережненько, не стукніть... Сюди поставте.

Віруся: Що це? Дзеркало? От чудово!

Роман: (Визирає на голоси і кидається відбирати дзеркало в Онисі). Прошу пані, дозвольте мені..

Онися: (Підлещена увагою). Та воно не важке.

Роман: Але навіщо пані трудити свої руки, коли я можу..

Непит.: (Брутально). У нас тут панів нема, у нас всі працюють...

Роман: Краще, щоб усі були пани, ніж щоб усі були раби... Я теж працюю, прошу пана.

Непит.: Знаємо, як пани працюють: панчішки возять та дамські штанці. Одна спекуляція.

Онися: Хто б говорив, а хто б і помовчав. Святий обізвався!..

Непит.: (Люто). Ах, пробачте. Не знав, що це вас так

хвилює... До того ж, дзеркало неважке, я б і сам його доніс.

Роман: То навіщо трудили пані?

Непит.: А то не ваше діло.

Віруся: (Замазуючи сварку). Ах, яка я рада. Можна буде хоч поглянути на себе, — перед концертом.

Ол. Дм.: (Втішена, але з острахом). Правда, гарне?... Ти вже той, як батько сваритиме, так оступися.

Непит.: (Хвалькувато). А ви ж думали як? Вже як шофер вибере, то будьте певні. Шофер любить жити красиво, по-інтелігентному.

Онися: Теж мені... спіртова інтелігенція.

Роман: (Поставивши дзеркало, обтрусює штани).

Непит.: Спирт красі не заважає, Онисічко. (До Романа). Що пан? І брючки замастили і ручки натомили?

Роман: Ні, не дуже натомив... Ще можу і вас поставити навколюшки.

Непит.: Овва! А ну, спробуйте!

Роман: Гарзд... Тільки умова — потім не гніватись.

Непит.: Злякалися вже? То ви не сердіться, бо знову штанці потруться. (Хоче схопити його за стан, але Роман перехоплює руку і тисне).

Непит.: А-а! Так ти джіу-джітсу хочеш? (Вигинається, але не падає).

Роман: (Кидає руку). Перепрошую. Я тільки хотів показати, що пани не люблять, коли їм плюють у кашу.

Непит.: (Потираючи руку). Це тільки японці джіу-джітсу борються.

Роман: І перемагають. По науці...

Онися: Добра наука, руку викручувати.

Роман: Дорога пані, як не перемогти, аби перемогти. На те боротьба.

Непит.: Хіба це боротьба? Боротьба мусить бути чесна.

Роман: Яка ж то чесність, коли ви он вищі за мене і кіля на десять важчі, а викликаєте. Мушу боронитись.

Ол. Дм.: Ой, Боже мій, вони знову заведуться. (До Романа). Прошу пана, де ж це видано, щоб люди у хаті билися? Ви мені меблі поторощите. (До Непитайла). І вам, Володю, не сором, не знаєте чоловіка, а чіпляєтесь до нього.

(Входить Тарас з двома валізками).

Тарас: Драстуйте вам у хаті. А то чия машина стоїть?

Непит: (Похмуро). А хоч би й моя?

Тарас: Ваша? Шофер?

Непит.: А хоч би й шофер?

Тарас: А до Катериновки можете мене підкинути?

Непит: Катеринівка мені не по дорозі.

Тарас: (Ляскає себе по шиї). А ми помастимо, щоб було по дорозі. Головне, щоб була відвага.

Непит.: (Веселіше). Як буде для відваги, то буде й відвага... Є таке діло. Тільки треба зразу їхати, щоб і встиг повернутися.

Тарас: Та зараз і їдемо. Тільки валізки поставлю. (Несе валізки у кімнату).

Ол. Дм.: (За ним). Та прошу пана, ви хоч відпочиньте, самі казали, що не спите вже котру ніч.

Тарас: Та ми сьогодні й повернемося... Мені тільки одного чоловіка треба побачити.

Непит.: От, хоч і пан, а зразу видно, що це чоловік, а не якась джю-джітса. (Виходить, Онися за ними).

Віруся: Ну, слава Богу, що так скінчилося... Якби ви його поставили навколушки при Онисі, він би вам довіку не простив. Не знаєте ви наших людей.

Роман: Е, ні, добре знаю. Такому тільки раз попусти, то він тобі на шию сяде і ногами поганятиме. Советське виховання.

Ол. Дм.: Ні, вже ви його стережіться. Він одчайдушний!

Роман: (Сміється). Прошу не турбуватись. Я теж одчайдушний. (Виходить).

Ол. Дм.: Дивись ти! Таке виглядало тихе та смирне, та все перепрошувалось, а тут тобі на, як вишкірилось. Не повірила б, коли б сама не бачила.

Віруся: А мені подобається, що він такий гордий. А то Володько вже зовсім розперезався — на всіх гарикає.

Тарас: (Виходить у полотнянику). Тимчасом до побачення. Ввечері повернуся. (Виходить, шум мотора).

Ол. Дм.: Ой, і кого це ми прийняли? Той б'ється, а цей не встиг речі перенести, вже кудись їде. (Пошепки). Щоб іще не большевики, бува.

Віруся: Вам вони скрізь сняться. Це ж українці.

Ол. Дм.: Або ці, як їх, націоналісти... З тими теж небезпечно...

(Клим швидко входить).

О л. Д м.: Чого це ти вернувся? Що сталося?

К л и м: Нічого не сталося. Цигарки забув. А я без цигарки, як машина без пружини. (Шукає по столі). Ось вони. (Побачивши дзеркало). А це що за манія? Звідкіля?

О л. Д м.: (Винувато мовчить і благально дивиться на нього).

К л и м: Знову купила? Чисто збожеволіла з тими речами.

О л. Д м.: Та як же, Климчику! Молоді дівчата в хаті, ані тобі на себе подивитися, ані прибратися.. Та таки й у хаті веселіше... Все, як у людей, як годиться...

К л и м: Знайшла час хату прикрашати. Тут аби живими zostалися, аби вижити, а вона дзеркала купує.. Що дала за нього?

О л. Д м.: Та там... трохи сала..

К л и м: Сала! Ну, що мені з тобою робити?! Сто разів тобі говорив, щоб ти їжу в хату несла, а не з хати! А як доведеться тікати, то куди це все дінеш? Тоді сили та здоров'я потрібні, а не дзеркала.

О л. Д м.: Хай Бог милує, чого нам тікати? Хіба большевики близько?

К л и м: Та не близько, але ж це війна. Зрозумій раз на завжди — війна!

О л. Д м.: Ти й тоді сердився, як я п'яніно купила, а бач, як воно Вірусі здалося.

К л и м: То інша річ. Віруся на ньому хліб заробляє, а це барахло навіщо? От, доведеться на старості літ з тобою сваритися. (Вкладає цигарки в цигарницю).

М а р ф а Г р.: (Вбігає просто до Ол. Дм., не зауважуючи Кліма). Олено Дмитрівно! Чи ви чули? Вже большевики близько!... Що ж ви сидите? Тікати треба, тікати...

О л. Д м.: Боже мій! Що ви кажете? Де ж вони?

М а р ф а Г р.: Та не знаю де, а тільки всі кажуть, що близько.. Вам неодмінно треба тікати... Всі знають, що ваш чоловік диспетчером працює.. і що ви ширі, ще й повну хату українців напустили... Ні, ні, вам тільки тікати й залишається.

О л. Д м.: Ох, Господи. Що ж це? Куди ж тікати? Кліме, та кажи, що робити? Чого ти мовчиш?

Марфа Гр.: (Що зловтішно дивилась на її переляк, раптом злякано озирається на Кліма).

Клим: (Спокійно). А це ти в Марфи Григорівни пятай, — у неї відомості просто з большевицького штабу.

Віруся: Або з радіоприймача.

Марфа Гр.: (Злякано). Та ні! Що ви! Просто чула, що люди говорять, і хотіла попередити по-сусідському.

Клим: Ні, вже таки напевно у вас радіо є — завжди у вас всякі новини.

Марфа Гр.: (Перелякано). Чш-ш, що ви кричите... За це ж смерть, а в мене ніколи радія й не було, я його і в заводі не мала... і не люблю його... Це ви мене погубити хочете з Інночкою. (Плаче).

Клим: (Виходячи). То щоб наперед знали: ще раз прибіжите жінку лякати — вже не буду з вами церемонитися. Вже мені ваші штучки набридли. (Виходить).

Марфа Гр.: Олено Дмитрівно, та щож це.. та за що ж так?... Я тільки по-дружньому, по-сусідському.. Господи, невже Клим Семенович донесе?

Віруся: (Зневажливо). Сказав же вам ясно: як будете знову маму лякати... Дайте їй раз спокій: а то майже щотижня прибігаєте з якоюсь чуткою.

Марфа Гр.: (Злісно дивиться на неї). Добра мені інтелігенція — доносами грозяться. Страх! (Виходить).

Ол. Дм.: І навіщо татко таке сказав? Ніколи він не піде доносити, то пощо нахвалятися... Тепер маємо собі ворога.. А живемо тут майже самі, край поля... Крім неї і сусідів нема..

Віруся: А нехай раз злякається, то буде шануватися..

Ол. Дм.: Господи! Нічого мені не треба — ні того дзеркала, ні того піяніна. Аби тільки большевики не прийшли. Аби жити нам і нашим діточкам спокійно, та працювати собі тихенько...

Роман: (що на крик Мар. Гр. визирнув був із своєї кімнати, хитає головою). Не мало ви, пані добродійко, у Господа просите..

З а в і с а.

Д І Я ІІ.

Невеличкий садок перед будинком Кліма Ковальчука. За парканом — садок Марфи Григорівни, садки сполучені перелазом. Вони типові для невеличких міст і станцій: кілька вишень, кущі поричок, яблуні. Проти глядача невеличкий сарай з великим замком на дверях. До хати ведуть дві дерев'яні приступки. Збоку за хатою літня кухня, де Ол. Дм. кушварить. Літо. На приступках сидять Віруся, біля неї Роман, трохи нижче, майже коло його колін — Інна.

Дія відбувається то в садку Марфи Григорівни, то в садку і на подвір'ї Ковальчуків.

Роман: (Читає вголос).

Один із них — єдиним зойком: Тиміш!

І проклина Виговського всю ніч.

А другий, що огрядніш і стриманіш,

На північ кида блискавками віч.

І чуть: „Чекай, бо жодного респонзу,

Ти, Орлику, гаряча голова!..

Коли ж, коли, знайдеш державну бронзу,

Проклятий край, Гелладо Степова?

Віруся: Але ж чудово... Треба буде неодмінно вивчити. А я й не знала, що є такий поет, Маланюк.

Інна: Тільки мова така якась..., галицька... нічого не розбереш. Хто кого проклина і за що? (До Романа). Але ви чудово ітаєте.. Як актор. Мені страшенно подобається. (Присувається до нього, але він чемно прибирає ноги).

Роман: Здається, я вам заваджаю... Вам невігідно сидіти?

Інна: (Невдоволено, відсуваючись). Чому? Мені добре.

Леся: (Входить з вулиці). Раюєте? А я стомилась, як чорт... Ах, перепрошую пана інженера, такі слова вас шокують. Боїтеся чорта?

Роман: Ні, не боюся.. Але в таких гарних устах і таке слово...

Інна: (Піднявши до нього обличчя). А вам які уста більше подобаються — намальовані чи ненамальовані. Як ми

були в Західній, так там всі польки малювали собі губи. А от німки — так ні..

Роман: (Дивиться на Вірусю). Головне, щоб уста були ладно закроєні.

Леся: А татко ще не приходив?

Віруся: Он він іде... І знов веде когось... У нас, як у готелі.

(Клим входить з Олексою, який перебраний селянином, одна рука перев'язана в дубку).

Клим: Ну, стара, привів тобі гостя.

О. Д. м.: (Відходячи від плитки). Ти все когось приведиш. І так повна хата людей. (Придивляючись). А ви звідки будете?

Олекса: (Смішкувато, басом). Аж з самої Перепичайки.

О. Д. м.: (Врадувано). З Перепичайки?! (Вдивившись) Та це чи не Олекса? Ну драстуй. (Хоче поцілувати).

Олекса: Стривайте, тьотю, я весь у поросі.

О. Д. м.: Та ти ранений? Що тобі трапилось?

Олекса: Нічого, тіточко, ось не турбуйтеся. (Розв'язує бандаж і витрушує лубок). Цю рахубу можна вже й викинути.

О. Д. м. і Леся: (Разом). Що ти робиш?! Як можна?!

Олекса: (Вимахуючи рукою). Ху, аж рука затерпла.. От, тепер можна і перебраться. (Скидає з себе сорочку і розстібає пасок з штанів).

О. Д. м.: Та що це ти, Олексо. Тут же дівчата!

Олекса: Не бійтесь, тіточко, все буде цілком пристойно. (Скидає полотняні білі штани і лишається в других, міського покрою і в тонкій сорочці). О, бачите! Не магія і не чародійство, а тільки спритність рук. (Всі сміються). А тепер драстуйте, тіточко. (Цілується). Здоров, дівчата. А ти, Віро все тягнеш своє а-а-а?

О. Д. м.: А чого це ти на мужика перебрався? Учився, учився на інженера, та в селюхи й вийшов?

Олекса: Та коли тепер інженери не в моді.. У нас пішли чутки, що десь большевики проскочили, так я на всякий випадок замаскувався.

Леся: Добре маскування. Коли б тебе піймали, та побачили, що ти перебраний, то тут тобі й каюк.

Олекса: А я сказав би, що саме до них ішов — і тому перебрався.

Леся: А з рукою що?

Олекса: З рукою нічого і твоєї лікарської допомоги не треба — сиди спокійно.

Леся: Ох, якби вони тебе злапали — не видерся б від них.

Олекса: Та вже якось тікав би.. Та чорт з ними. Ал-же ж не піймали, так про що говорити? А так здалеку, як і бачили, то що ж? Іде собі селянин, рука перев'язана, значить вже відрсблена пара — кому такий потрібний? Тепер тільки калікам і жити.

Ол. Дм.: Ох, значить такі є десь большевики близько?

Онися: (Входить). О, Олексо. (Цілуються). Оце добре, що прийшов, бо я вже не знала, як ви там і живете — ніхто вістки не передасть.

Олекса: А живемо, як в автобусі: сидимо та трусимося.. А я не в гості до вас прийшов, а жити, як приймете. Може дядько Клим мене на роботу куди примістить.

Віруся: Так у нас тут ніякої фабрики ані заводу нема. Що ти тут робитимеш?

Олекса: Навіщо мені фабрики та заводи? Кажу ж тобі, тепер інженерам нема ходу — не проживеш. Мені аби кондуктором де всунутись, щоб вільно їздити, а тоді нехай мене большевики знайдуть — чорта лисого!

Інна: (Встає і відводить Лесю вбік). Лесю, маю до тебе величезне прохання.. Зробиш, що я попрошу?

Леся: Скажи — що.

Інна: Ні, ти скажи, зробиш? Ну, пообіцяй мені.. Це для мене таке важне. Таке важне, ти не можеш собі уявити!

Леся: Та кажи, що тобі треба? Як зможу, то зроблю.

Інна: Попроси у пана Романа для мене бензини. Мені треба поїхати до міста, купити дещо... Машина є, а бензини немає. Попроси. Нехай він продасть, я заплачу, скільки схоче... Літрів тридцять- сорок...

Леся: Е, ні, це мені ніяково його просити. Проси сама. Я в це не хочу мішатися. Знаєш, як у німців строго з бензиною... Смерть і вже.

Інна: Мені він не дасть. Що я йому? — чужа людина. А ти хазяйська дочка, він у вас як свій, він тобі не відмо-

вить... Скажи, що треба хворих відвезти абощо... Підпусти йому знаєш, сльози, він жалісливий.

Л е с я: Не хочу. І татко сердитисьме... Не можна зловживати тим, що він у нас живе...

І н н а: Татко не знатиме. (Вагається, комбінуючи нову історію). Я тоді скажу правду: я одержала листа від Гриші, від мого чоловіка... Пише, що він у місті, втік від большевиків і не може сюди доїхати... Я тебе благаю, попроси у Романа бензини.

Л е с я: (Зворушено). Ну, хіба що для такого випадку. (Гукає). Пане Романе!

Р о м а н: Прошу?

І н н а: Та підожди... ти не кажи, що це для мене.. скажи, що для хворого... (Відходить вбік).

Р о м а н: (Підходить). Чим можу служити пані?

Л е с я: (Вже незадоволена на себе, що взялася за цю справу, але лояльно йде до кінця). Маю до вас величезне прохання... Для вас це дрібниця, а для мене це дуже важливе... Справа йде про людське щастя...

Р о м а н: Прошу, якщо зможу, з радістю..., для пані я завжди..

Л е с я: (Нагло, щоб закінчити). Дайте або продайте літрів двадцять-тридцять бензини.

Р о м а н: (Неприємно вражений). Бензини? Цього не можу. Ви ж знаєте, що за це кара смерті... А навіщо вона вам?

Л е с я: Мені.. мені треба спровадити одного хворого з міста... він уже видужав, а тут жінка на нього жде...

Р о м а н: Хворого? Післязавтра їхатиме наша машина, то я для вас його туди посаджу... Напишете мені записочку, щоб я знав, що це від вас...

Л е с я: Правда? Чудесно. Дуже дякую.

В і р у с я: (Заздрісно). Лесю, що у вас там за секрет!?

Л е с я: А тобі уже кортить? от, цікава.

В і р у с я: Пхе, мені твої секрети непотрібні... Тільки хочу, щоб ти швидше йшла та милася, бо я голодна. Вже давно час вечеряти...

К л и м: (Що весь час тихо розмовляв з Онисею і Олексою). Та вже таки пора... Ходімо, Олексо, і ми помиємося.

(Клим і Олекса виходять, Роман вертається до Вірусі. Інна непомітно підходить до Лесі).

Інна: Ну що? Дасть бензини?

Лєся: Ні, бензини не дає, але все складається прекрасно: післязавтра їде машина до міста, він і забере Гришу звідти.

Інна: (Розчаровано). Та на чорта мені машина?... Аж післязавтра. Мені треба бензини... і на завтра!..

Лєся: Вже стільки не бачилися, то вже один день можеш потерпіти.

Інна: А, що ти розумієш!... (Схаменувшись, що псує справу). Якби ти знала, якби ти кохала когось, так як я кохаю — ти напевно випросила б бензини...

Лєся: То чому ж ти сама не просила?... І почім ти знаєш, може я когось кохаю?

Інна: (Брутально). А, дуже це мені цікаво... Кому тепер кохання в голові!..

Лєся: Маєш! Сама для кохання їхати хочеш...

Інна: Так то мій чоловік, а то... (Махає рукою). Та що з тобою говорити. Такої дрібниці не могла зробити, а ще подруга називається! (Швидко йде до свого саду, через перелаз).

Лєся: (Здивовано і розгублено дивиться їй услід).

Марфа Гр.: (Що все з'являлася час до часу в своєму садку, позираючи на садок Ковальчуків і виявляючи неспокої і нервозність, тепер швидко підходить до Інни). Ну як? Дістала?

Інна: Ні!. Ця дурна Лєська всю справу зіпсувала.

Марфа Гр.: Що ж це буде? Ой, як я боюся, Господи! Гриша буде сердитись... Він тут за кущами. (Шепотом). Гришо! Гришо!

Гриша: (За кущами). Я тут. Дістала?

Інна: Нема. Не дає. Не роджу ж я тобі цієї бензини!

Гриша: Доведеться таки привести сюди реб'ят і...

Марфа Гр.: Ой, боюсь. Боюсь... подожди, я його сюди покличу... Нехай Інна сама з ним поговорить... Вона вміє.

Інна: Не хотілося мені в цю справу самій мішатися...

Гриша: Хотілось — не хотілось, а треба бензини дістати. У нас два танки стоять... Іншого виходу нема. Поговори з ним... Тільки не дуже до нього липни. А то ти й рада!

Інна: Дуже він мені потрібний... Я тільки для тебе... Ну, і для радянської справи...

Гриша: (Озираючись). Говори тихо. Бо знаєш, що може бути! Завалиш справу...

Марфа Гр.: Ох, хіба хто тут є? І що це за життя — усіх страшно. І ті грозяться, і ці грозяться...

Гриша: Ви, мамашо, бачу, вже буржуазною ідеологією перейнялися... Чого це вам наших страшно? То ж свої, визволяти йдуть...

Марфа Гр.: Гришо, голубчику, ти мене не страхай... Відвикла я за цей час наших боятися, все більше про німців думаю... Але я виправлюся. Не думай, я виправлюся... Може ж уже тепер не будуть так на людей насідати...

Гриша: Не бійтеся! Проженемо німців, заживемо так, що ну! Як у Західній!

Інна: (Оживляючись). Я вже все обдумала: оселимося тимчасом у Ковальчуків, у них тепер є добрі речі, а тоді — в Москву! Матимемо за Гришу військовий пайок — проживемо!

Марфа Гр.: (Задоволено хихотить). А та дурна Ковальчукка дбає та купує!... А як вони не втечуть?

Гриша: Не втечуть, то розстріляєм. З такими самостійниками не будуть церемонитись. Речі можна сказати, що вже ваші.

Марфа Гр.: Коли б уже скінчилося швидше. Аж серце болить усе боятися...

Інна: Так ти постережи, коли цей галичанин до перелазу підійде і поклич його до нас... А тоді мене гукнеш... Я буду з Гришею в хаті...

Гриша: Так, я краще піду в хату, поки ніхто не побачив. (Виходить).

Марфа Гр.: (До Інни). Ти так, знаєш, Інночко, поближче до нього, поближче... Чоловіки це люблять...

Інна: Найшла кого вчити! Ти тільки мені його заклич. (Виходить з садка).

(Одночасно в дворі Ковальчуків, Онися готує до столу. Ол. Дм. помагає їй. Чути гудок серени — з-за дому з вулиці видно перед вантажної машини. Мотор стихає і в двір входять Непитайло і Тарас — обидва закурені аж чорні, але дуже веселі і вдоволені. З хати виходять перебрані Клим і Олекса).

Непит.: Привіт чесній кумпанії. Що поробляєте?

Клим: Та от будемо вечеряти, коли стара не прожене.

Онися: Вже готово. На вас чекали.

Непит.: А, Онисічко, доброго здоров'ячка. Як поживаєте? Все розцвітаєте?

Онися: А ви все розіжджаєте та випиваєте?

Непит.: (З захватом). Ну й язичок у вас, Онисю, як бритва. За те я вас і люблю.

Онися: От уже й любите!

Непит.: А ви й не знали? Ох, Онисю, всі жінщини лувкаві, а ви — найбільш за всіх.

Тарас: (Що говорив з Романом). Агов, Влодко, голи вам біля пані Онисі упадати, ви ж ввесь у куряві, як дідько з пекла. Ходімо митися.

Непит.: Зараз. Наведемо красоту в одну мить. (До Онисі). Вийдіть увечері у садок.. Треба щось вам сказати.

Онися: Отакої... та кажіть зараз...

Непит.: Е, зараз не виходить діло. Це треба з толком.. як слід.. Вийдіть на яку часинку.

Онися: (Ніби знехотя). Хіба як усе попораю.

Непит.: То глядіть, я ждатиму. (Іде з Тарасом до хати).

Леся: (Переймає Тараса словами). Пане Тарасе, де ви, власне, працюєте, що все їздите?

Тарас: (На ходу). Я, пані, інструктор по загогівлі вовни.

Клим: (Сідаючи до столу). Ху, ну й день сьогодні, думав здурію. Большевики наскочили двома танками на Катеринівку, попсували дорогу — довелось усі потяги в об'їзд пускати.. Та все спішне, та все воєнне, кожен тобі офіцер кричить та револьвером грозиться.. Ледве скомбінував до пуття.

Ол. Дм.: Ох, Господи, коли вже їх проженуть.. І тут большевики, і там большевики.. Де й дітись..

Олекса: Та це все одні й ті самі — і дядько про них говорить і я від них тікав.. Заскочили танками та й стали. Нема бензини.. Вони й у Катериновку того заскочили, що бензини шукали.

Роман: (Скоса позираючи на Лесю). Щось тепер усіх бензина цікавить.

Тарас: (Виходить з хати, Клим знайомить його з Олексою).

Клим: А це вам ще один Ковальчук — мій братанник, як у вас кажуть, а по нашому, мій небіж... Олексюю звати.

Роман: (Встає і звільняє місце). Прошу сідати на мое місце, я вже скінчив.

О. Д. м.: І як ото ви їсте! Як горобчик — дзьоб, дзьоб — і вже наївся. І все без хліба...

Роман: Я цілком вже найджений. Дякую. (Відходить до садка).

Тарас: А мені побільше, і з хлібом.

О. Д. м.: Оце по-моєму, приємно варити, як люди із смаком з'їдять.

Марфа Гр.: (Виходить із-за кущів свого садка). Доброго здоров'я, пан. Гуляєте?

Роман: Як же гуляти без музики? Так, дивлюся на дерева... Нагадає наш садок, у мене вдома. Тільки у нас яблуні кращі.

Марфа Гр.: От, у мене є яблунька, не знаю, як той сорт і зветься. А яблучка смачні... Ось, ідіть гляньте, може і у вас такі?

Роман: (Перелазить через перелаз). Та я трохи розуміюся.

Марфа Гр.: Ось, Інночка вам покаже. Інно! А йди-по сюди.

Інна: (Здалеку). Що таке?

Марфа Гр.: Ось, покажи пану нашу яблуню, знаєш: де такі краснобочки.. (Відходить від них).

Інна: А пан Роман знається на сортах? (Відводить його, щоб не було видно з Ковальчукового двору). Хоч яблунками вас до себе заманиш... Ніколи й не зайдете. А мені часом так скучно — все сама й сама. Часом аж страшно стає: пройде моя молодість без щастя (тулиться до нього), без любови...

Роман: Цього пані можуть не боятися: вас кожен з охотою і розважить і покохає.

Інна: А ви б мене покохали?

Роман: Я? Я ж знаю, що я пані не подобаюсь. Ви не любите українців.

Інна: Ви думаєте? А може ви помиляєтесь?... А може ви мені подобаєтесь? (Обіймає його і притискається до нього). А може я вас полюбила?

Роман: (Зніяковіло, але трохи підлешено, обіймає її). Але ж... неможливо...

Інна: (Біля самих його уст). Кохаю тебе. Хочу тебе. Хочу бути твоєю, тільки твоєю... щоб нікого не було — тільки ти і я. (Цілує його). Втечемо звідси. Поїдемо до міста і будемо там самі — ти і я... Я нічого не хочу, я нічого не прошу — не буду тебе в'язати — тільки побути з тобою два, три дні. Їдьмо завтра... їдьмо...

Роман: (Підаючись їй). То ти справді?... Ніколи не думав.. Але завтра в мене праця... Почекаймо до післязавтра.

Інна: О, ти не знаєш, як я вмію любити, як я вмію пестити... Тебе ще ніхто так не пестив... Але ми не можемо удвох виїхати.. Всі бачитимуть... Даси мені бензини, і я поїду завтра, а післязавтра ти прийдеш до мене... Але не барися... Я зів'яну там, чекаючи тебе..

Роман: (При слові „бензина” трохи тверезішає). Ти мене справді кохаєш?

Інна: Справді! Понад життя, понад усе... Хочу бути з тобою хоч недовго.. Щоб нікого не боятися... Тільки ти і я!

Роман: А багато тобі треба бензини?

Інна: Літрів тридцять-сорок. Я не знаю... Щоб доїхати до міста і назад.

Роман: То зробимо так, післязавтра я їду до міста.. Я виїду звідси, а ти щось там вигадась мамі, і вийдеш в поле... Там й заберу тебе. Згода? Ніхто не знатиме, а ми вже в машині будемо вдвох..

Інна: Ні, ні... Мама буде хвилюватись, де я ділася... Я не можу.. Краще дай мені бензини. Я все добре обдумала... Слухайся мене. Я тебе люблю...

Вірусся: (Встала від столу, гукає в сад). Пане Романе! Агов! А де ви?

Інна: (Відскакуючи). О, вже вона тут. І на хвилину не випускає тебе. Чи ти з нею вже живеш, що вона до тебе отак в'язне?

Роман: (Прикро вражений брутальністю). Як ти говориш!? Це ж порядна родина...

Інна: Ненеvidжу її. (Схаменувшись). Ревную всіх, хто наближається до тебе.. То ти не даєш бензини?

Роман: Бензини — ні. (Відходить трохи). І завтра не можу їхати.

Інна: То й ніколи!...

Вірус: (Побачивши Романа разом з Інною). Пере-
прошую, я не знала, що ви тут... Не дозволила б собі вас
відривати... (Відходить).

Роман: Але ж панно Віро, стривайте. (Біжить за нею,
не оглядаючись на Інну).

Інна: Порядна!.. А я, значить, непорядна?!.. Ух, як їх
стрілятиму! Його першого... і її... і всіх! (Швидко поверта-
ється і біжить з садка).

(Коло столу).

Непит.: (Перебраний, в чистій сорочці і костюмі). О!,
тепер і ми в європейському вигляді. Приймаєте до гурту?

Онися: Просимо сідати.

Непит.: (Тихо до неї, дивлячись у сад). А джіу-джітсу
вже коло Віри крутиться?

Онися: Хто їх там розбере.

Непит.: (Оглядаючи стіл). То ви мені насипайте, а я
зараз. (Швидко йде до перелазу).

Тарас: (До Олекси). Чув я, пане інженере, що ви хо-
чете свій фах міняти?

Олекса: А кому він тепер потрібний? Поки ще наука
такого не видумала, щоб самим дипломом прогудуватись.
Треба ще хліба й до хліба. Піду в кондуктори, то хоч намі-
няю собі всього.

Тарас: У пана велика родина?

Олекса: (Ніяково). Та родина невелика.

Онися: Куди вже менше — сам один душею.

Олекса: Та хоч і сам один, а треба все знову набува-
ти! У мене все пропало... Як у Києві лишив — так все й по-
горіло.

Клим: Це в нього від тітки — їй хоч світ западися, а
вона все буде речі купувати.

Олекса: (Спалахнувши). А що мені робити? Промови
виголошувати? Дякую! І агітувати мене нічого. Я вже загіто-
ваний і переагітований. Все чув — і святу батьківщину, і
святий обов'язок і почесну смерть на полі бою — всього
вже наївся, аж нудить!.. І я вам прямо скажу — мені вашої
України не треба. Як небудь і без неї проживу.

Тарас: Не проживете. Навіть як небудь не проживете.
Однаково доведеться за неї загинати. Раз ви українець — то
вам виходу нема.

О л е к с а: Викручусь. Большевики, спасибі їм, навчили викручуватись.

Т а р а с: Від війни не викрутитесь. Вона скрізь настигне.

О л е к с а: І від війни втік, і від полону втік, і від інженерства втік — а вже від вашої України і подавно втечу.

К л и м: Чуєте, який колобок викохався! Та доки ж ти тікатимеш?

В і р у с я: (Що підійшла і мовчки стала біля столу, не дивлячись на Романа, що прийшов назирці за нею). А до смерти. Тікатиме, тікатиме, а потім і помре. Чи й від смерти думаєш утекти? (Різко повертається і йде в хату, звідки зараз же чути вокалізи).

О л. Д м.: Та чого ви всі до хлопця вчепилися! Дайте хоч поїсти, він он яку путь пройшов. (Всі сміються). І чого б я сміялась?

Н е п и т.: (Тимчасом переліз у садок Марфа Гр. і тихенько свистить). Марфо Григорівно пс-с-с-т, Марфо Григорівно. Де ви?

М а р ф а Г р.: (Боязко здалека). Це ви, Володю? Чого вам?

Н е п и т: Марфо Григорівно, а чи нема у вас того, знаєте, що людину оживляє?

М а р ф а Г р.: (Ближче). Горілки чи що?

Н е п и т: Хоч горілки, хоч спирту.

М а р ф а Г р.: Та воно можна було дістати, тільки ризиковне діло... Не знаю, чи ви наважитесь...

Н е п и т.: Хто не ризикує, той не виграє... Шофер ходить на ризку. А що саме треба?

М а р ф а Г р.: Тут є один чоловік, обміняв би спирт на... (Нерішуче) на бензину. Йому бензини треба для одної там комбінації... Дасть за кожних чотири літри бензини по літрі спирту.

Н е п и т.: Скільки йому треба бензини?

М а р ф а Г р.: Літрів сорок.

Н е п и т.: (Свистить). Ф-ю-ю. (Роздумує). Це виходить десять літрів спирту... Спирту чи горілки?

М а р ф а Г р.: (З надією). Спирту... Чистий шнапс...

Н е п и т.: (Наважившись). Є таке діло! Завтра матиме та бензину. А зараз давайте літру спирту на завдаток.

Марфа Гр.: Нема у мене... Це треба побігти до нього.. далеко... А вже темніє.

Непит.: А, чорт. Мені саме зараз випити треба... для відваги... Діло маю важне.

Марфа Гр.: То я спробую. Як стемніє, вийди сюди і свисни потихеньку.. Я винесу.

Непит.: Ну, нехай і так. Не піддуріть же.

Марфа Гр.: Чи я вас коли дурила, Володічко? Та ти мені, як син. (Значущо). Гляди, щоб тебе хто інший не піддурив.

Непит.: Мене?! Та ще такий не народився. Я, маماشо, сам всякого обдурю.

Марфа Гр.: Ну, дивись, бо щось той галичанин дуже коло Онисі крутиться.

Непит.: Хто? Оте джіу-джітсу? Та він з Вірою романси крутить.

Марфа Гр.: Він нікого не промине. (Тихо). Скажу тобі по секрету, сьогодні дивлюсь, а він з Інною цілується... Вже я її прогнала..., в неї ж чоловік десь воює, а вони.. О! він добрий джигун.

Непит.: Он як?! Ну, нічого, мамашо, я йому таку штучку устругну.. Він у мене понюхає, як у концтаборі пахне! І бензина вам буде, і його запакую... Добре запакую, вже не вийде коло дівчат крутитися.

Марфа Гр.: Ну, гляди, то твоє діло, не моє... То свиснеш, як стемніє.

Непит.: (Присідає за кушем, виймає зошит, старанно переписує щось на блокнот, дістає з кишені печатку, плює на неї і притискає до блокнота. Критично глядить на печатку і махає в повітрі, щоб швидше висохло).

Тарас: (Встає від столу). Дякую за вечерю. (До Клима). Отже, пане диспетчере, мусіли мати сьогодні важкий день?

Клим: І не кажіть... Ледве постулював усі потяги до порядку... Нічого не зробиш — на те війна.

Тарас: (До Олекси). От, бачите, мій пане, кондуктором бути теж не дуже безпечно. Скрізь треба ризикувати.

Олекса: Хоч знатиму, за що ризикую.

Тарас: За буханок хліба та кіло сала.. Низько ви ціните своє життя...

Роман: (Що спинився біля столу і не пішов за Ві-

рою. Значущо). Це не так небезпечно, як ризикувати чужим життям.

Тарас: (Не обертаючись до нього). Хто ризикує своїм життям, може й іншого послати на смерть.. Без того не буває.. Дисципліна — основа війни.

Роман: Щоб мати таке право, треба знати. Не вірити, а знати!.. Російські революціонери і самі вмирили, і інших послали на смерть, і все для того, щоб розчистити місце для большевизму, який їх усіх винищив безпощадно. Бо вони тільки мріяли і вірили, а нічого не знали. Цар Олександр другий підписав конституцію, а вони його в той самий день убили.. І потрапили до Олександра Третього, який їх вивішав.. Що було б з Росією, коли б вона сімдесят років уже мала конституцію? Вже певно, у них не було б большевизму.

Тарас: Нема страху, щоб нам хтось підписав конституцію. Мусимо самі виборювати.. І бувають часи, коли не можна рахувати, а треба діяти.

Роман: Бігти наосліп — не дія.

Тарас: А читати книжки та робити студії в такий час, як зараз — злочин.

Клим: (Примирливо). Одне без другого не може бути, це ясно як день.. І даремно ви сперечаєтесь..

Леся: (До Тараса). Хіба заготовля вовни така небезпечна річ?

Тарас: Та ні.. Хіба большевики злапали б.. А пані турбувались би, якби мені грозила небезпека?

Леся: (Спокійно). Звичайно. Вже місяць живе у нас... всі позивали до вас, як до своїх..

Тарас: Позивали!.. Паскудне слово!. Вже краще ненавидьте мене, тільки не звикайте.

Леся: (Сміючись). Чому?

Тарас: (Відходячи з нею до садка). Бо звичка означає байдужість.. А що може бути більш принижуючого, як байдужість? Нічого. (Ховаються за деревами).

Непит.: (До Романа). Пане завідувач складом, можна вас на хвилинку відірвати?

Роман: (Підходить до нього). Що таке сталося? Така чемність..

Непит.: Та нічого не сталося, тільки я завтра рано поїду, то хотів би, щоб ви ще з вечора видали мені бензину.

Роман: І вам бензину?... Та ж ви недавно дістали?

Непит.: Не знаю. Сказано привезти до головної контори сорок літрів бензини.

Роман: І вам сорок літрів... Маєте запотребування?

Непит.: А якеж. Прощу. (Подає аркуш із блокноту).

Роман: (Намагається прочитати). Темно вже... Ви завтра коли їдете?

Непит.: Як тільки розвидниться.. Треба зараз бензини перелити...

Роман: (Дістає ліхтарку і присвічує, уважно вдивляючись у папірець. Спокійно). Чи ви знаєте, що за це кара смерти?

Непит.: Маєш! За що це?

Роман: За підробку вимог на бензину. Печатка підроблена непогано, але треба вміти писати по-німецькому.

Непит.: (Недбало). А то не моє діло... це в бюрі писали...

Роман: Сумніваюсь... там грамотніші сидять...

Непит.: (Хоче взяти назад папірчик). То я поверну їм...

Роман: Я сам поверну.. якщо ви таки твердите, що це — з бюра...

Непит.: (Знову тягнеться за папірчиком). Ось я їм зроблю там грім і блискавку. Ганяють за сто верстов за бензиною, а не вміють написати правильно.

Роман: (Відводячи руку з папірцем за спину). Я сам завтра поїду з вами.

Непит.: Он як! (Наближається, злісно). Думаєш мене позбутися та Онисю звести? Ну, брат, гляди, не знаєш ти ще Непитайла... Мене в концтабір не заженеш, ні...

Роман: Я й не збираюсь... Тільки хотів знати, хто це зробив... І багато ви мали за це одержати?

Непит.: (Похмуро). За що одержати? Не розумію, про що ви говорите.

Роман: Не роби дурня з себе і з мене. Кажу ж, що я не хочу тобі зла... Мені цікаво, за що ти ризикував своїм життям?

Непит.: Та чим я ризикував? Я нічого не робив?

Роман: То завтра я поїду до головної контори і там виясню...

Непит.: Я їду завтра вдосвіта.

Роман: То мені не з руки... Поїду легковим автом післязавтра...

Непит.: Злякався?

Роман: Дурного все треба стерегтися.. Ну, кажи, що мав дістати за бензину? Мабуть спирт?

Непит.: Не твоє діло. Нічого я не знаю, дали мені за потребування, а як воно неправильне, то я поверну...

Роман: Чудні у вас тут люди, — за сало готові ризикувати життям, за спирт теж, а за своє майбутнє й пальцем не поворухнуть... Все большевицька запара. (Рве папірець на шматки). Маєш. Можеш спати спокійно, та надалі будь розумніший.

Непит.: (Стискаючи кулаки, хрипло). Це ти що зробив? Що ти зробив, питаю тебе?! Ти мені прощати будеш? Ласку свою виявляти?! Ну, гляди, я тобі це пригадаю. Добре пригадаю!

Роман: (Вражений). Чи ти здурів, чоловіче?

Непит.: (Не слухаючи). Щоб мене, Непитайла, хтось спіймав та ще й помилював — ні, цього не буде! Не буде, кажу тобі. Я тобі ще встругну штучку — так і знай! Стережися, чесно тобі кажу! Нам двом тепер не жити! (Різко повертається і йде з двору).

Роман: Та підожди, тумане ти... (Бачучи, що не може наздогнати його, махає рукою).

(Тимчасом Онися і Ол. Дм. позносили все начиння, прибрали після вечері і пішли в хату. Олекса подався за ними, Клим курить на ганку).

Роман: (До Кліма). Відпочиваєте? (Проходить в хату).

Клим: Та оце докурю і піду спати. Завтра рано вставати і знов на працю.

(Тарас і Леся виходять на передню сцену з садка).

Тарас: Дивує мене, пані Лесю, що ви така молода, а вже така недовірлива.

Леся: Не така вже й молода — 24 роки... А довір'я... я оце тільки тепер почала розуміти, що людині можна вірити... Ви не уявляєте собі, яка б це для мене була радість цілком довіритися людині... Коли б це було можливе...

Тарас: А чому ні? Мене тут, на східніх землях, просто вражає, як ви один одному не вірите і один одного боїтеся... Ніхто не говорить щиро, кожен тебе остерігається... Ти йому

душу вивертаєш, а він тебе все свердлами свердлує, чи нема чого прихованого.

Леся: А ви ж чули, що Олекса говорив? Нема такої святині, нема такої чистоти, нема нічого вищого, чого большевики не втягнули б у брудний вир своєї агітації... Всі ідеї — і любов до батьківщини, і любов до дитини, і національне відродження, і соціальна рівність, — все було проголошено ними, і все було — брехня. Ці слова вже не бренять для нас, вони намозолили нам вуха. Ми вже ні в що не віримо. Ні в що!

Тарас: І нікому? Невже ви не бачили ширих людей?

Леся: Бачили, але сприймали їх, як виняток. Тепер я бачу, що тих винятків, тих ширих, ідейних було більше, ніж ми думали.. Але загальне тло було: брехня, нечесність, ошуканство — і ми це сприймали, як загальний закон. І от вам результат — Олекса. А він непоганий чоловік.

Тарас: Він нещасний чоловік. Не може людина жити — салом, працювати — для сала, молитись — салу. Мусить запалитись чимось, якоюсь ідеєю і для неї жити і змагатись... А для нас нема вищої ідеї, як Україна і її щастя.. Та й життя нам без неї немає.

Леся: (Задумливо). Україна... (Іронічно). Квітуха Україна під сонцем сталінської конституції.

Тарас: Ні, Україна знедолена, розідрана, обдерта.. Лежить, змагаючись за своє життя і чекає: де її діти, чом не йдуть її рятувати?

Леся: (Зворушена, але за звичкою ховає своє зворушення під іронією). Ви говорите, як поет!

Тарас: Це не поезія. Це голі факти, це проза життя, яка кричить про себе на кожному кроці... Треба тільки вслухатись..

Леся: Не знаю, може ви й праві. Але в нас вбито більше, ніж довір'я. В нас убито уміння відчувати... Візьміть советські книжки: кіно, пісні — ніде людина не робить так, як відчуває, але мусить відчувати так, як того вимагає партія й останній декрет.. Ніде людина не перемагає сама, своєю силою чи умінням, а все при підтримці партії, завдяки її опіці. О, ні, вам цього не зрозуміти... Ми відвикли стояти на своїх ногах..

Тарас: Але ж у вас була дружба, товаришування?

Леся: Так, інколи і досить тепла дружба... ділилися

останнім; допомагали, підтримували... Але ніколи не були до кінця одвертими... ніколи до кінця не довіряли, хіба самим близьким...

Т а р а с: А якже кохання? Невже і в коханні таїлися один від одного?

Л е с я: Не знаю, не кохала нікого, бо нікому не могла повірити, боялася довіритись...

Т а р а с: А тепер? Ви ж казали, що починаєте вірити людям і в людей...

Л е с я: Це не одне й теж... Я вірю в людей, вірю, що вони щирі, але сама довіритись — боюсь. Страх сидить в мені, отой проклятий страх, що його забито нам в серце, як залізний клин.. Коли я довіряюсь людям, то вони довіряють мені, а я не знаю, чи я того варта... Я не знаю, що я зроблю, чи я витримаю, як отой огидний, стихійний, відруховий страх знову насуне на мене...

Т а р а с: (Зворушений). Це страшно!. Не до подумання. Але ж мусите вирівнятися, мусите віднайти віру, мусите жити цілою душею і всім серцем.

О н и с я: (Крадькома виходить із хати і натикається на них). Ой, хто тут?

Л е с я: Це ми. (Оглядається). А наші вже розійшлися? Мабуть уже пізно...

О н и с я: Батько вже спить, а мати ще пореається.

Л е с я: То пора і нам. (Ідуть з Тарасом у хату).

О н и с я: Тихенько співає і, не почувши відповіді, сідає на ганку).

(В садку Марфи Григорівни з'являються Гриша, Інна, Марфа Гр., і Перший Червоноармієць. Говорять пошепки).

М а р ф а Г р.: Ой, Гришечка, боюсь я.. погубиш ти нас.

І н н а: І справді, Гриша, навіщо зараз нападати? А як ви провалитесь, що з нами буде? Німці розстріляють усіх!

Г р и ш а: Німці не розстріляють, так наші розстріляють... Однаково, виходу нема. Треба йти ва-банк! Де склад з бензиною?

І н н а: Отам, праворуч.

Г р и ш а: Ех, обидно, що вдень не міг ближче підійти.. Я і в бінокль хотів роздивитись, так дерева заважають. Замок, кажете, міцний?

М а р ф а Г р.: Здоровенний. Його спроста не виб'єш. Буде шум, попрокидаються...

Гриша: Замок для нас пустяк! (До Червоноармієць). Гаврилова захопили з собою?

І-й Червоноарм.: Взяли, товариш командир. Дозвольте доложити — перший майстер, всякий замок відкріє... З того живе.

Гриша: Та на всякий випадок ведіть сюди ребят, нехай знайомляться з місцевістю. (І-й Черв. виходить). А якщо ваш шофер принесе бензину, змиємось потихеньку — і амба, ваших нет. А тоді вже на танку в гості. Понятно, мамаша?

Марфа Гр.: Тільки ж ти не забудь нас пов'язати, роти позатикати... ой, боюсь я, боюся!..

Гриша: Ша! Мовчіть! Якщо вже так боїтесь, то йдіть до лісу, сядьте в нашу машину і ждіть нас. В разі невдачі -- відступите з нами.

Інна: Куди ж це відступати? У ліс? Дуже дякую! Веселеньке буде там життя... Ні, ти маму зв'яжи, а я піду до лікарні на нічний дижур. І ми знати нічого не знаємо, відати не відаємо... А як підійдуть з перемогою великі сили, тоді повертайся — ми тобі покажемо, кого тут треба буде прибрати.

Марфа Гр.: Ой, Інночко, як же ти мене саму кинеш на такий страх?! Та я тої ночі не переживу. (Чіпляється за неї). Я піду з тобою, донечко, не кидай мене саму.. мене ж розстріляють!..

Гриша: Та не бійтеся, мамашо, нічого вам не буде: стара жінка, наскочили, пов'язали, що ви могли зробити?

Марфа Гр.: (Не слухаючи). Донечко моя, навіщо ми в це вплутались? Ой, не кидай мене, пожалій, мене, дитиночко моя, май хоч трохи серця до мене..

Інна: Та що ж мені через твій страх своїм життям ризикувати, чи що? А до лікарні тобі йти не можна — ніколи не приходила, а саме цієї ночі прийшла... Вже витерпиш трошки...

Марфа Гр.: (Скавучить). Боюсь, боюсь, боюсь я.. бо...

Гриша: (Закриває їй рота). Тихо! Всіх побудите. Стійте спокійно і чекайте шофера, може він ще принесе бензини. А як ні — то я вас зв'яжу.. Та не трепихайтесь ви так.

Інна: Ну, а я пішла до лікарні. Добраніч, мамо. (Виходить).

(З-за кушів непомітно з'являються 1 і 2 червоноармійці та Гаврилов і залягають на землі).

І-й Червон.: Он там сарай, бачите? Там бензина. Як Гаврилов відімкне двері, беріть кожен по одній каністрі в руку і несіть до машини. Зрозуміло?

Черв-ці: (Разом). Зрозуміло, тов...

І-й Черв.: Чш-ш-ш, мовчати. Не курити, не розмовляти. Приготувати мішки і чекати. (До Гриші). Дозвольте доложити, товариш командир, все в порядку. Отделение чекає на команду...

Гриша: Гаразд.

З а в і с а.

Д І Я І І І

(Та сама обстановка, що й у другій дії, годиною пізніше. Світло в вікнах погашено, але на небі, поміж хмар виринає молодик і трохи освітлює сцену).

Олекса: (Виходить з рядном і натикається на Онисю). Хто це тут? Ви, тьотю Онисю?

Онися: (Прокидаючись). Та я... Вийшла посидіти, та й задрімала.. А ти куди?

Олекса: Ляжу спати на дворі. В хаті душно.

Онися: То стелися отам за хатою, там сонця зранку не буває.

Олекса: Можна і за хатою. (Іде стелиться і лягає).

Непит.: (Виходить, озираючись, і крадеться до сараю).

Онися: (Тихенько сходить з ганку й підходить до нього). Це ви, Володю?

Непит.: (Здригається, сиплим від напруження голосом). Онисю? Таки прийшла?.. А я вже хотів... (Міняється, радісно). То таки прийшла?!

Онися: Та ви говорили, що маєте щось таке... важне сказати...

Непит.: Сказати? Хіба не знаєш, що я хотів сказати? Не бачиш, як у мене серце горить і палає... Та я весь світ спав, як ти мене не любиш!

Онися: (Не зворушена). А ви часом артистом не бу-

ли? Представлення не грали? Чисто як у театрі говорите. Не люблю такого слухати!... Піду собі вже..

Не пит.: (Затримує її). Та не знаю, як до вас і говорити, коли ви все насмішки берете. А я до вас, Онисю, ширим серцем і відкритою душею.

Онися: То так і кажіть, по-простому, по-нашому..

Не пит.: Та так і кажу: чи я вам Онисю хоч трохи до любови, бо без вас і жити не хочу...

Онися: Так таки і помрете без мене?

Не пит.: Онисю, я серйозно говорю: чи ви мене любите, чи підете за мене?

Онися: (Поважніючи). А ти мене не дуриш? Справд. хочеш мене за себе брати?

Не пит.: Господи, та про це тільки й думаю!.. То як. Онисю, згідна?

Онися: Як широ кажеш, то й я тобі широ — згодна. (Він притягає і цілує її). Тільки гляди, не піддури. Бо у вас, у шоферів, у кожному селі по жінці... А я хочу шлюбо у церкві взяти, як слід..

Не пит.: Та хоч у трьох церквах! (Цілує).

Онися: (Мрійно). От, коли б уже швидше війна скінчилася.. жили б ми з тобою та працювали, а навколо нас усе було б тихо та лагідно.. вся Україна процвітала б...

Не пит.: (Заздрісно). О, уже й ти про Україну? Це тебе той галичанин накачав! Чого він все біля тебе крутиться?

Онися: Він на мене й не дивиться... Він все коло Віри. А що я про Україну говорю та думаю — а про що ж мені ще думати? Не про Америку ж? На Україні будемо жити, а без неї куди нам дітися?.. Буде добре тут, буде добре й нам...

Не пит.: Та Роман тебе не чіпає?

Онися: Де там. Я для нього надто проста.. Він тільки все дякує та ніжками човгає, а сам з Віри очей не спускає... Та цур йому, що нам про нього говорити. Ти лучше скажи, чи ти мене вірно любиш?

Не пит.: Та я тебе вже відколи люблю.. І їздив до вас через тебе, і місто кинув та сюди перевівся — все через тебе... (Цілує).

Гриша: (Виводить Марфу Гр.). Ну як, нічого не чути? І-й червон: Цілується хтось, товариш командир.

Гриша: (До Марфи Гр.). Може то ваш шофер цілується? Спробуйте йому сигнал дати, а я підожду в кушах... Та швиденько його вирядить, щоб не заважав.

Марфа Гр.: (Кашляє). Кахи, ка-хи..

Онися: Що воно там кашляє?

Непит: Та це Петренчиха. Я й забув... Обіцяв їй одну штучку принести, то вона й дожидається.. Ти підожди тут, я її швиденько виряджу. Не втечеш?

Онися: (Горнеться до нього). Як сама прийшла, то вже не втечу. (Цілує його). Та тільки швидше.

Марфа Гр.: Ка-хи..

Онися: Ото, які на неї сухоти напали. Піди вже, виряди її.

Непит: (Іде садом навпомацки, спотикаючись від галуззя). А, ч-ч-чорт, понакидали тут вас... пс-с-ст, Марфо Григорівно..

Марфа Гр.: (Кидаючись до нього). Володічко! Приніс?!

Непит: Ні чорта не вийшло, Марфо Григорівно... Ледве сам виплутався, та й то...

Марфа Гр.: (У розпачі). Ой, Володічко, що ж ти зі мною зробив! Боже мій, Боже мій! Пропала я тепер. (Гриша з-за куців смикає її. Вона трохи притомніє і далі умовляє Непитайла). А я по ночі по спірт бігала, щоб тобі догодити.. Бачиш: ціла літра. Бери завдаток, неси бензину.

Непит: Нічого не вийде, Марфо Григорівно — і завдатка не візьму, ні бензини не буде... Я тут хотів був одну штучку зробити, але... ситуація змінилася..

Марфа Гр.: Може завтра зможеш? То я почекаю. Ми почекаємо.. Володічка, синочок, може завтра дістанеш?

Непит: Ні, мамашо, не можу... Змівнив точку погляду, ні на які штуки тимчасом не йду... Змінилася ситуація. Спокійної вам ночі. (Повертає і йде до Онисі).

Марфа Гр.: Ой, Боже мій, Боже мій, що ж це буде? (Гриша знову закриває їй рота і веде вглиб саду).

Непит: Не змерзла, моя пташечко? (Обіймає її).

Гриша: (Червоноармійцям, тихо). Приготуватись! По одному пересуватись по доріжці до завданого об'єкту... В разі потреби, бити кинджалом і багнетом. Без наказу не стріляти, додержувати тиші!

(Червоноармійці повзуть по землі до паркану та пере-

лазу, впродовж усієї наступної сцени. Двері на ганок відчиняються і в п'ятмі видно Романа).

Роман: (Наштовхнувшись на Непит. і Онисю). Хто тут?

Непит: А вам яке діло? Ну, ми?!

Роман: Непитайло? А це хто з вами?

Онися: (Засоромлено). Та це я... це ми, пане Романе.

Роман: (Голос м'якшає, весело). Ах, пані Онисю, перепрошую дуже... я не знав...

Онися: А чого ви досі не спите?

Роман: Та так... мені вчулося, ніби щось тут шарудить. Вікна в мене розчинені.

Онися: Ой, то ви все чули?

Роман: Бігме, нічого не чув. Ми з панною Вірою в ідальні сиділи..., я щойно прийшов до кімнати..

Непит: А хоч би він і чув — та встиду нема. Чого ти ойкаєш? Хоч би й цілий світ чув — наплювать!... Бо ми не як-небудь, ми по-доброму, одружуємось і все! Понятно?

Роман: (Сміється). Понятно! Дозвольте мені першому поздоровити вас, пані Онисю. (Цілує їй руку). І вас Непитайло. Це — перший, розумний вчинок, що ви зробили..

Непит: (М'якшаючи). Овва! Не знаєте ще ви Непитайла? Та я таке могу зробити, що вам і не снилось!

Онися: А вже й задавака!

Непит: (Б'є рукою по ганку). Ех, Онисю, щоб мені таке зробити?... Та я б зараз... ах! І сам не знаю!... Їхав би на третій швидкості, щоб аж у вухах гуло!... Ну, скажи, що мені зробити? Скажи, чого б ти хотіла?!

Онися: (Щасливо сміється). Ну, здійми мені місяць з неба.

Непит.: Е, вигадеш — місяць! Ні, ти таки скажи, що я могу зробити. (Раптом). Ну? хочеш, я зараз з Романом помирюся? Хочеш?

Роман: Та я з вами не сварився... То ви тільки...

Непит: Кажі! Не сварився! Та я тебе убити хотів!

Онися: Господи! За що це?

Непит: (Занісся, не слухаючи). Та я тобі таку штучку хотів устругнути, що — тебе як день — в концентрак запакували б. А ти кажеш — не сварився! А тепер я тобі кажу широко — хочеш, помиримось? Так, на совість помиримось? Щоб на повну віру?!

Роман: Як на повну віру, то згода, помиримся... тільки, щоб уже не міняти.

Непит: (Б'є його на відмах по руці). Щоб Непитайло змінився?! Кажі! Чи ти розумієш, що я тобі жертвую? Я тобі свою гордість шоферську жертвую! Ще не було такого, щоб я не обдурив, а ти не дався, та ще й помилював! Думаєш, це мені легко тобі простити? А отже — прощаю! Мирюсь і все! Ясно?! (Пошепки).

І-й червон.: От, розмордувало їх серед ночі...

Роман: Та ти не гарячися!

Онися: Що ти таке кажеш, Володю, що я не розберу? Чого ти пана Романа убити хотів, хай Бог милує?!

Роман: Та це він мабуть від задрощів... Він, як одружитья, то замкне вас у хаті і віконниці позачинює, щоб ніхто не бачив. (Прислухається). Чи то мені в вухах шумить? Чи такі шарудить щось? Піду подивлюсь. (Іде до двору, присвічуючи ліхтаркою).

І-й червон.: От би його зараз і бацнути — сам світить.

Гриша: Тихо. Стріляти тільки в крайньому разі.

(Роман заходить за хату, натикається на Олексу і присвічує йому в обличчя ліхтаркою).

Олекса: (Схоплюючись). Що таке? Обшук? Контроля?

Роман: Та, ні, нічого, я не знав, що ви тут спите.

Олекса: В хаті душно, то я сюди втік. (Лягає знову).

Роман: (Обходить сарай, двір і повертається до ганку). Добраніч.

Онися: Ну, Володю, пора і нам. (Цілує його). Люби ж мене, Володичко вірно, як я тебе люблю.

Непит: Ех! (Поволі йде до машини. Якийсь час на сцені тихо).

І-й червон.: Перелазьте потиху... Я присвічу.

(Червоноармійці перелазять і скрадаються до сараю).

Гриша: Ну, Гаврилов, покажи своє майстерство. Відчиняй двері, та живо... за два щоти...

Гаврилов: Та темно, як у мурина в шлунку.

Гриша: Не розмовлять... Присвіти йому, та обережно.

(І-й червон.: стає спиною до хати і присвічує. Чути легенький скрегіт заліза).

Роман: (Тихо виходить з хати і крадеться до сараю).

Гаврилов: Замок секретний... Видно, заграничний.. ага... зараз піде.

Роман: (Кидається на них і б'є І-го червоноармійця по голові). То ти так помирився, зволоч?!

Гриша: (Наскакує на нього з кинджалом). Мовчать!

Роман: (Скручує йому руку). Ага, боїшся! (Кричить) Пробі! Сюди! На поміч! (Кидає Гришу на землю і тікає до ганку, де перескакує через більця і присідає на землю).

Гриша: Не стріляти!.. Сволоч, руку викрутив... Один нехай стане перед дверима хати і нікого не випускає... Зброї у них нема. Аби крику не нарobili. (Насилу підводиться). Ну, живо. Гаврилов, довго ти там?!

2-й червон: (Біжить у двір, але не до дверей хати, а скручує убік і ховається за кущами).

Непит: (Влітає у двір). Що таке?!

Роман: (З-за ганку). Ти тут? А я думав... Хтось бензину краде... Їх багато, треба гукати на допомогу...

Непит: Тут не декличешся — кругом поле. (Біжить до машини і засвічує фари. Злякані світлом червоноармійці присідають на землю).

Гриша: Кажу ж вам, у них нема зброї. Викочуйте бензину.

Тарас: (Вискакує на ганок). Що тут таке? Напад?

Роман: (З землі). Не виставляйтесь... Вилізьте з вікна на другий бік... Напад... Крадуть бензину.

Тарас: Що ж я їх, кулаками битиму, чи що? Зброї треба.

Непит: (З-за паркану, від машини). Забігайте з садка та кричіть дужче, може злякаються.

Тарас: Еге, який дурень крику боїться?

Непит: Спробуємо. (Переповзає в садок і натикається на 2-го червоноармійця). Це хто? (Падає на нього).

2-й червон: (З грузинською вимовою). Пусті, пан, я ваш.

Непит: (Трохи відпускаючи його). Которий наш? Тепер кругом — наші, не розберешся.

2-й червон: Та ваш.. грузін... грузін...

Непит: Сталінський земляк, значить?.. А рушниця, винтовка в тебе є?

2-й червон: Нема. Кинув. Під кущем лежить. Пусті пожалуста...

Непит: (Обшукує його). Ага, револьвер. Давай сюди револьвер. (Розстібає пасок). А це що?

2-й червон: Гранати.

Непит: Давай сюди і гранати. Люблю такі штучки. Не морочитись довго, а раз! і прощайте, ваших нет... (Забирає всю зброю). А тепер, брат, сунь попереду до хати. Бачиш де вона?

2-й червон: Боюсь. Наші увідають — застрелять.

Непит: (Розмахує гранатою). Ех, кинути б, так боюсь, бензина згорить...

Тарас: (Вилазить з вікна з-за рогу хати). Пс-с-т, Володю, де ви?

Непит: (Повзе до нього, 2-й червоноармієць за ним). Тут. Натє вам рушницю. Тут цілий арсенал у цього голубчика... (2-му червоноармійцю). Лізь, браток у вікно, та сиди тихо. А то — смерть!

2-й червон: (Лізе у вікно).

Тарас: Зброя! Оце добре! Ти зайди з вулиці, а я піду з садка. Наробимо їм шелесту. (Біжить в садок).

Непит: (Підлазить назад до Романа). Натє і вам револьвер.

Клим: (Виходить з хати, весь у білому). Хто кричав?

Ол. Дм.: (Виглядає за ним). Що таке? Пожежа? Де горить?

Роман: Бензину забирають. Жінки ховайтесь у хату. Швидше! (Стріляє).

1-й червон: (Хапається за ногу). Чорт! Стріляють!

Ол. Дм.: Ой, рятуйте! (Біжить у хату).

Гриша: Раз вони стріляють — то й ми будемо. Ціляється у фари, щоб не світили. (Постріл, куля влучає у фару, та гасне).

Непит: Здорово наші ціляють, сто чортів! (Відбирає у Романа револьвер). А ну, дайте, я разочок стрільну. Не даром мене в червоній армії вчили. (Стріляє).

Роман: (До Кліма, що розгублено стоїть на ганку). Не стійте. Вас видно, бо ви білий. (Пригинає його до землі).

Гаврилов: Готово! (Заскакує в сарай з 1-м червоноармійцем і починають викочувати баки. Гриша стріляє вбік хати).

Олекса: (Схоплюючись). Що таке? Га? Куди тікати? (Чути як куля м'яко вдаряє у тіло. Олекса падає).

Роман: (До Кліма). Більше зброї немає. (Стріляє).
Гаврилов: (Падає, стогне, потім зривається і біжить в садок Марфи Гр.). Рученька моя! Рученька! Чем же я тепер работать буду?!

Гриша: (Сховавшись за деревом, до 1-го червон.). Ще один бак — і годі. Більше не винесем, багато шуму. Але цих сволочей всіх шльопнути, щоб знали, як нам противитись. (Стріляє). Та коти швидше!

Леся: (Вибігає). Хто стріляв?

Клим: Не виходь. Бандити напали.

Леся: А де Тарас?

Роман: В садку. Ховайтеся в хату.

Леся: (Нетерпляче). А, там, ховайтесь! (Біжить в садок). Тарасе! Тар...

Тарас: (За кущами закриває їй рота). Тихо, бо почнуть сюди стріляти. (Куля свистить, він пригинається і пригинає її). Бачиш? Біжи поза домом на вулицю і клич на допомогу.

Леся: А тебе не ранять?

Тарас: Ні, обіцяю тобі. (Цілує її). Ну, біжи, та не кричи відразу, а вже як відбіжиш подалі, а то ще доженуть тебе.

Леся: (Ще раз обіймає його, крадеться поза хату, зникає. Згодом чути її далекий крик). Рятуйте! Люди! Рятуйте-е-е!

Віруся: (Трохи відчиняє двері з хати). Пане Романе, пане Романе, до нас бандит заліз.. Я боюся...

Роман: (З землі). Моментально назад у хату! Ляжте на підлозі.

Віруся: А вас уб'ють. Я боюся...

Клим: (З землі). Не будь дитиною, Віро. Тікай і не заважай тут.

Віруся: Ой, я за вас з паном Романом боюся... Ідіть і ви в хату. (Куля влучає у двері. Віруся злякано зойкнувши, тікає. Друга куля влучає у вікно. Чути брязкіт розбитого скла).

О.л. Д.м.: (Вибігає з хати. В розпачі за речами, забула за безпеку). Вазу розбили. Зачиніть віконниці, бо мені дзеркало розіб'ють! (Біжить у двір і починає зачиняти віконниці. Гриша знову стріляє). Ой, Боженько! (Хапає себе за ліве плече).

О л. Д м.: (Дивиться на руку). Щось гаряче... Кров!
Климе, голубчику, мене вбили!..

Клим: (Підбігає і пригинає її до землі). Чи ти збожеволіла?! Які там дзеркала! Тікай у хату! (Майже несе її). Біжи, біжи, пригинайся. (Заводить її у хату).

Т а р а с: (Забігає ззаду садка Ковальчуків, кричить).
Halt! Halt!

І-й червон: Обійшли! Треба тікати товариш командир!

Гриша: Гати гранату в сарай. Спалити бензину.

Непит: (Висовується з-за паркану, розхристаний й розпатланий). Ур-ра! Бий наших! (Кидає гранату. І-й червон тікає. Гриша за ним подається в садок Марфи Гр.).

Онися: (Виходить, цілком одягнута). Володю! Чого стоїш на весь зріст? Ще хтось якраз поцілить! (Біжить до нього).

Непит: Мене? Ніколи в світі! Ось, я їм зараз зроблю ілюмінацію. (Розмахує другою гранатою).

Онися: Куди? Вони вже повтікали. (Від Марфи Гр. чути шум мотору, а з другого боку цокотіння мотоциклів). Чуєш, у них машина!

Непит: Так і в мене ж машина! Я їх дожену!

Онися: (Не пускає його). Сам один? Ну, доженеш, а вони тебе вб'ють!..

Непит: Ще такий не родився, щоб Непитайла вбити!
(Вбігають Леся і Інна. Мотоциклі гудуть дужче, потім затихають).

Леся: (Підбігає). Всі живі?

Непит: Всі. (Озирається). А може й не всі. Ніколи було дивитися. Ех, шкода, що так швидко втекли! Я саме розійшовся!

Леся: А Тарас? Де він?

Непит: Десь у садку. Недавно кричав.

Леся: Ранений?

Непит: Та ні, кричав, ніби-то військо.., щоб злякати. Він по-німецьки, а я — по-советськи! Красота, га? Онисичко? (Обіймає її).

Леся: (Біжить у садок). Тарасе! Тарасе!

Інна: (До Романа). Я нічого не розумію. Що сталося?
Прибігла Леся до лікарні, з мадярським офіцером на мото-

циклі, хапає бинти і йод і вибігає!.. Я, звичайно, за нею, у другий мотоцикль та сюди... Що у вас сталося?

Непит: Та наші наскочили!

Інна: Які наші?

Непит: Ну... большевики. По бензину приїхали, та без бензину від'їхали... Ха-ха-ха.

Інна: Втекли? Всі?

Непит: Та чорт їх знає... Може хто ранений zostався. Треба подивитись... Ех, розбили мені фару... знаменита була фарочка. За саме шкло літру бензину віддав... (Іде з Онісею до машини).

Інна: (Іде в садок). Треба подивитись... Може хто сховався...

Віруся: (Визирає обережно знову). Уже скінчилося? Вже можна вийти?

Роман: (Перескакує через бильця). Можна! Можна! Дуже злякалася?

Віруся: Ой, дуже. І зараз вся тремчу. Бандит у хаті... маму ранило.

Роман: Сильно маму ранило?

Віруся: Ні, не дуже, тільки м'ясо зірвало..., але сильно болить... Ми з татом, перев'язали, як уміли. А ви не ранені? (Мацає його руку).

Роман: Ні. (Притягає її до себе). А за мене боялася?

Віруся: Ой, боялась... Вийти страшно, а сидіти в хаті ще страшніше... а раптом вас уб'ють...

Роман: (Розпалений після бою, цілує її). Будеш моя, — мусиш звикати.

Віруся: А як не звикну?

Роман: Всеодно будеш моя. (Цілує).

Клим: (Виходить). Що, вже тихо? (Побачивши їх). А це що таке?

Віруся: (Відривається від Романа і тулиться до батька). Це я... це ми... від радості.

Клим: Та хоч і від радості, не годиться отак цілуватись... та ще зараз. Марш мені в хату. Там мати поранена, а вона... (Віруся біжить у хату).

Роман: Не гнівайтесь, пане диспетчере... це не жарт і не флірт... а серйозно...

Клим: Коли серйозно, то поговоримо серйозно, але не зараз... Тепер треба глянути, що тут робиться...

Роман: (Засоромлено). Та я й сам хотів... Це знаєте, хвилево, від радості..., не міг стримати себе..

Клим: Отим то й ба, що не міг стримати, а потім, гляди, зроблено помилку... і на все життя.

Роман: (Ідучи за ним). Це не помилка, це серйозне почуття.. Я вже давно...

Клим: Добре, добре... А де Леся?

Роман: У садку, здається. Це ж вона по допомогу бігала.. Не сподівався такої відваги від неї. Одна вночі... могли підстрелити...

Клим: Е, вона молодець! (Бачить Леся і Тараса, що виходять з садка. Підозріло). О, і ви удвох... Де ви були?

Леся: (Невинно). Та ми з Інною. (Озирається). Вона мабуть у садку лишилась... Один лежить убитий, а ті втекли.

Роман: Леся, лешину забрали?

Тарас: Не знаю... Два баки кинули, а скільки забрали, не знаю. А здорово ми їх погналі! От що значить — мати зброю!

Роман: А як Непитайло? Цілий? Не думав, що він такий молодець...

Непит.: (Підходить з-заду). Ага, не думали! Не знаєте ще ви Непитайла!

Клим: Та він і сам себе не знає!

Непит.: Ба, знаю! Найперше, треба бензину сховати, бо раз її украли, то навіщо повертати? Вона і нам придасться. (Значучо). Правда, Тарасе?

Тарас: Що правда, то правда.

Клим: О, Онисю, а ти що там робиш? Иди в хату, там Олену поранено.

Онися: (Тулячись до Непитайла). Не можу, братчику, Володя не пускає.

Непит.: Го-го! І не пушу вже ніколи! Завтра ми з нею вінчаємось!

Клим: Оттуди! Ви від тої стрілянини чисто збожеволіли всі!

Тарас: Женись, брат Володю, женися! Я у тебе дружбою буду. Ти у нас справжній козак. Давай руку. (Кидає револьвер на ганок і подає руку Непитайлові).

Інна: (Вибігає з садка, радісно). Втекли. Нікого нема. Всі втекли, навіть ранених забрали... Один тільки лежить — тай той мертвий.

Онися: (Значучо). А це ж вони з вашого садка налізли, сусідньоко.

Клим: Справді. Як там Марфа Григоровна?

Інна: (Змішано). Мама.. Господи, я й не подумала... може її вбили. (До Романа і Тараса). Ходімо зі мною, подивимося... бо я боюсь.. Треба щоб були свідки, щоб бачили...

Онися: Для чого свідки?

Інна: (Швидко виправляючись). А.. а може вони її замордували? То нехай люди знають, що большевики з нами роблять. (Раптом кам'яніє і непорушно дивиться на двері. Повільно, з страхом). А це що таке?

(Всі мимоволі обертаються до дверей. Там з'являється 2-й червоноармієць, підтримуючи бліду і перев'язану Ол. Дм. Вона перелякана, говорить, наче скаржучись на всіх).

2-й червон.: Не бойся, мамаша, не бойся... Іди потихоньку...

Ол. Дм.: Господи, що ж це таке? Порозбігалися всі, а мене кинули з оцим... товаришем. Добре, що хоч добрий попався. Чи всі живі? Я думала, що помру з переляку...

Леся: Мамулю, тебе поранено? А я й не знала. Ніхто не сказав..

Ол. Дм.: Скачете, як кози, а про матір і забули.

Віруся: (Леститься до неї). Всі цілі, тільки мамулю бідненьку поранено...

Леся: Ось у мене бинти, я зараз перев'яжу..

Ол. Дм.: (Примхливо). А де ж ти досі бігала з тими бинтами? Я б кров'ю ізійшла, коли б батько не перев'язав... Вивчили дохтуршу, не знати для кого...

Леся: Ну, мамулю, я не знала...

Інна: (Поки вони миряться, до Непитайла). А це хто такий? Звідки?

Непит.: А це грузин... від червоних утік, та до нас перекинувся... Коли б не він, були б ми пропали, хоч з пальця стріляй. А ті, сволочі, знають, що у нас зброї нема, поряються коло сараю, як у себе в хаті.. А тут як я на нього наскочив, дивлюсь — цілий арсенал. Тільки його зброєю мій відбилися. (Плеще 2-го червон. по плечі). Молодець, грузин! Ми тебе приховаємо, не бійся... Будеш цілий!

Інна: (Ненависно дивиться на 2-го червоноармієця). Так це він... Він... (Схаменувшись, повільно, злісно). Це він мою матір убив! (Кричить). Убити падлюку!

Онися: Та стривайте, чого ви?!

Ол. Дм.: То Марфу Григорівну вбито? Господи, нещасна! (Христиться). Царство небесне її душечці!

Онися: Та звідки ви взяли, що її вбито? Ви ж там іще не були. Ідть краще подивіться може вона ще жива...

Інна: (Вибухає). Неневиджу гада! Всіх, всіх ненавижду!... Убити! Всіх убити!

Ол. Дм.: Та кого? За що? Що це з нею?

Інна: (Стримуючи себе). Бачити їх не можу!.. Їх форми советської проклятої бачити не можу: Морди цієї азійської бачити не можу! Убити! Убити!

Леся: (Нетерпляче). Що ти тут істерики робиш, Інно? Чого тут стоїш? Біжи до матері, подивися. Може треба поможти. Та ходімо всі... (Повертає до садка Марфи Гр.).

Інна: (Хапає Тарасів револьвер і стріляє в 2-го червоноармійця). Хоч одного уб'ю.

2-й червон.: (Падає, стогне і витягується).

(Всі хвилину стоять скам'яніло, потім Ол. Дм. кидається на Інну).

Ол. Дм.: Ти що зробила? Га? Ти за що цього чоловіка убила? Такий добрий чоловік був, — надіявся, що вже втік з того пекла... У, гадина! До матері не пішла подивитись, а чоловіка так мала час убити!..

Онися: (Повільно, розуміючи). Так он що... Останнього свідка вбила.. (Рішучо). Гайда від нас, щоб ми тебе більше не бачили... Ідь звідси. Тікай, куди хочеш... але до нас не приходь!.. Чуеш, гадюко!

Інна: (Повільно оглядає всіх, злісно). Ага, боїтеся!.. Боїтеся мене! (Сміється). І завжди будете боятися!.. (Повільно, сміючись злісно, пів-істерично, йде в свій садок).

Онися: Прости Господи, а таки хочеться таку гадюку вбити.

Тарас: Таки варто... Але не зараз... Зараз треба нам поменше шуму навколо цього.. І так будуть розпитувати... (До Непитайла). Володю, гайда по бензину, поки вона її не сховала... Без бензини нема руху... А без руху — нема діла. Гайда!

Непит: Бензини, звісно, кидати не можна... (Йдуть теж в садок М. Гр.).

Онися: О, Господи, що це за часи — бензина людям важніша за життя...

Роман: Бо з бензиною можна і життя врятувати і справу зробити.. (Придивляється). А це що там лежить? (Всі йдуть за ним і спиняються над трупом Олекси).

Клим: (Схиляється над ним). Олексо! Олексо! (Слухає серце).

Ол. Дм.: Його ранено?

Клим: Убито.

Ол. Дм.: Господи! Та що це робиться... Три чоловіка убито... Олексочко, моя ти дитиночко. Такий молоденький!...

Онися: Оце знайшов спокійне життя..

Клим: (Гірко). Тікав, тікав...

(Дівчата тихо плачуть).

Онися: Правду люди кажуть, що всі спішимо по свою смерть...

Роман: По свою долю, пані, Онисю, по свою долю. Яку хто заробив...

З а в і с а.

ПРИЇХАЛИ ДО АМЕРИКИ

"ПРИХОДИ ДО НАС" *

ДІЙОВІ ОСОБИ:

СТЕПАНЯК — власник бару, українець

ПАНІ СТЕПАНЯК — його жінка

МИЛЯ — їх донька, роджена в Америці

ІВАСЬ ЖУРБЕНКО — скиталець

ОЛЕНА — його жінка

ВАСИЛЬКО — його син, хлопчик років 10-8

ПІТЕР
ТЕДДІ } гангстери

ЛУЇ — американець, комуніст, запальний сангвінік

КЕТТІ — його наречена

СТІВЕН — радянський агент

ПОЛІСМЕН

РЕПОРТЕР.

Д І Я І.

Бар-ресторан, середньої руки. Проти глядача двоє входних дверей, з написами „Мен” та „Ледіес”. Зліва стойка бармена, над нею видно пляшки і реклями. Посередині стойки каса. Збоку — музична машина.

В барі порожньо, тільки Луї сидить, нервово і нетерпляче стукаючи пальцями по столі. Степаняк за стойкою порядкує перед закінченням робочого дня: виносить тарілки, витирає столи, миє шклянки за стойкою і т. д. З правого боку двері до кухні.

Луї: Дайте мені ще пива.

Степаняк: (дає пиво). Здається, хлопче, ви сьогодні даремно чекаєте.

Луї: (похмуро). Ви щось тратите на тому? Я сиджу і п'ю ваше пиво — і навіть маю намір заплатити — більше вас нічого не обходить...

Степаняк: Окей, хлопче, окей, я не винен, що вона не прийшла.

Луї: Чому старі люди вважають, що можуть сунути свій ніс у чужі справи?

Степаняк: На біса мені здалися ваші справи... Тільки вже кілька місяців я бачу, що ви з нею тут стрічаєтеся, а що сьогодні її нема і вже пізно...

Луї: (дивиться на годинника). Ще чверть до дванадцятої. Це той час, коли я маю право сидіти тут і пити своє пиво і бути спокійним, що мені ніхто не перешкодить — зрозуміло?

Степаняк: (Відходить за стойку). Вам, молодим, не можна сказати привітного слова, ви зараз вилазите із своєю гордістю. І за чверть години я таки закриваю бар. (Виносить тарілки в кухню).

Луї: (п'є пиво, насурмлений і злий).

Стівен: (входить, озиряється на всі боки і нечутно підходить до Луї. Значучо). Маєте щось проти компанії?

Луї: (сердито озиряючи його). Тут повно порожніх столів...

Стівен: (підкреслено). Так, але я питаю вас: маєте щось проти компанії?

Луї: (підтягається на стільці, уважно дивиться на Стівена, ще сердито, але вже з нотками покорі). Що можна мати проти компанії?

Стівен: (так само). Дехто любить самоту...

Луї: (нехотя, скоряючись). Не я в усякому разі. Прошу сідати.

Стівен: (сідає і озирається по кімнаті знову). Нам доводиться шукати вас по барах, бо ви не являєтесь на збори.

Луї: (недбало). Я був зайнятий.. Мав купу приватних неприємностей...

Стівен: Нас не цікавлять ваші приватні справи — ви не внесли грошей, які на вас накладено. Партія має непередбачені видатки.

Луї: Я тому й не приходив, що не мав вільних грошей. На фабриці деякий застій. І я сам потребую зараз грошей.. Одна делікатна справа...

Стівен: (глумливо). Делікатна справа. Не думайте, що ми нічого не знаємо.. Ми все знаємо.. — дівчина, як завжди. Як тільки комуніст зв'язується з дівчиною із чужого оточення — він починає нехтувати партійними обов'язками.

Луї: (твердо). А це вже вас не обходить. Я вибираю дівчину для себе, а не для партії...

Стівен: Це скрайній індивідуалізм. Ми не можемо толерувати таких речей.

Луї: (уперто). То й не толеруйте. Я вас сюди не кликав і я вас не знаю.

Стівен: (стримуючи себе). Вся біда з вами, американцями, в тому, що ви занадто сантиментальні.. Ви й до партії ідете із сантиментальності.. Їй цього не треба. Ми потребуємо міцну, загартовану і дисципліновану армію. Раз ви вступили в партію — все ваше життя належить їй — любов, гроші, політика, — все від початку й до кінця.. Тільки так можемо ми досягнути нашої великої мети!

Луї: А можна спитати — хто це **ми**? Ви ще не представилися мені...

Стівен: І не буду — не маю потреби. Я сказав вам гасло — ви відповіли і тепер повинні слухати мене (загрозово) — для вашого власного добра.

Луї: Я думаю...

Стівен: (перербиває). Ви забагато думаєте. Комуніст

не потребує думати — партія думає за нього... Ви не можете знати всього розмаху її задумів...

Степаняк: (входить) (до Стівена). Чогось бажаєте?

Стівен: Ні дякую, тільки заскочив на хвилину, побачивши знайомого (озирається). Маєте прекрасний бар! Чудесний! Рідко зустрінеш такий в цій околиці.

Степаняк: (не зворушений). Дякую містер — робимо, що можемо... А околиця не зла, люди спокійні, не могу скаржитись...

Стівен: То якже, Луї, друже? Коли побачимося...

Луї: (покірно). Гаразд, завтра я постараюся занести вам...

Стівен: (перебиваючи). О, з цим листом ви не турбуйтеся — я сам зайду до вас... Скажімо, завтра, о другій годині в вашому офісі, — гаразд?

Луї: Гаразд.

Стівен: Ол-райт. Тільки не примушуйте мене чекати — я людина зайнята, як ви знаєте. (Виходить і в дверях зустрічається з Кітті, яку оглядає похмуро і недоброзичливо).

Кітті: О, Луї, мій хлопчику, я так і знала, що ви ще чекаєте мене тут.

Луї: Не будьте такі певні — іншим разом можете менсй не застати...

Кітті: (гладячи його по голові). О, коли я вас не застану, я побіжу вас шукати... Ні, справді, Луї, я жалую, що спізнилася, але я не думала, що наша поїздка затягнеться аж до півночі.

Луї: Яка поїздка? З ким?

Кітті: З одним хлопцем, ви його не знаєте, з Джоном. Купив собі новісінський бьюїк — і запросив мене випробувати його... Ох, як ми летіли! Спочатку він дав шістдесят миль, потім шістдесят п'ять — і поліція погналася за нами. Тоді він переключив на сімдесят — і ми майже втекли, але тут вискочила поліція з другого боку — і ми мусли застапувати. Поки нас возили на поліційну станцію, поки списали протокол — поки ми доїхали назад — я й спізнилася.

Степаняк: (хитає докірливо головою). Гнати нову машину одразу на шістдесят і п'ять миль!.. Ваш хлопець не надто розумний, місс...

Кітті: То не мій хлопець... Я поїхала з ним тільки за-

ради нової машини. Оце — мій хлопець (ворушить Луї волосся).

Луї: (м'якшає, але ще саркастично). Прошу дати про це оголошення в газеті. — Бо раз ви їдете з іншим до півночі, а я мушу сидіти тут сам один і пити це дурацьке пиво — я можу й не знати, що то я — ваш хлопець.

Степаняк: О, тепер уже пиво винувате. Продаю його вже двадцять років і ще ніхто не ганив, а тут...

Луї: (радий, що може до чогось присікатися). О, Господи, чи ви змовилися сьогодні всі чіплятися до мене? В цій Америці стільки говорять про свободу, а не дадуть людині спокійно випити пива!

Степаняк: Іще вам мало свободи! Та хіба вам догодиш — як на вас найде гедз, так вам усе недовподоби.

Луї: Добре, добре, у вас найкращий бар і найкраще пиво. Сфотографуйте мене на рекламу — тільки дайте вже мені спокій.

Степаняк: (Відходить з ображеною гідністю). Ця теперішня молодь сама не знає, чого хоче. Нерви й гістерика — та й більш нічого (сердито тре шматкою сусідній стіл).

Кітті: Фу, Луї, це зовсім не по спортовому — отак вибухати. (До Степаняка). Містер, ви не звертайте на нього уваги — він добрий хлопець, тільки хоче все повернути на свій лад.

Степаняк: (пре далі). Коли б він не був добрий, — я б його вже давно викинув із бару. Тільки з його доброти нема багато толку. (Сердито дивиться на Луї). Забрав собі в голову, що він новий месія — ходить і прискає на всіх, що й не приступися!... Здурів з тою Росією, наче вона йому платить.

Луї: (саркастично). О! не турбуйтеся, мені вони не платять... То не такі люди, щоб платили... Але дайте нам з Кітті щось випити і ми вже йдемо...

Кітті: І поставте оту вашу пісню! Я дуже її полюбила за цей, час.. (мрійливо). Скільки це вже часу ми до вас заходимо?

Степаняк: (ставить українську платівку у музичну машину). Не знаю, я не рахував, але минулого літа ви вже крутилися тут удвох.

Кітті: (хитаючись, мугикаючи мелодію за платівкою).

Вже більше року... Знаєте, Луї, ви перший хлопець, за ким я ходжу більше року і мені ще не набридло.

Луї: Вас це дивує? Чи може це для вас новий спорт?

Кітті: (усміхаючись, задумливо). А може це й спорт.. Я хочу виграти вас від вашої партії..

Луї: А що вам заважає моя партія? Ви майте свій спорт, я — свою партію, ми могли б прекрасно помирити це, коли б ви уже раз наважилися вийти за мене заміж.

Кітті: Це не те саме, Луї, як ви не розумієте? Спорт існує для мене, а у вас — навпаки — ви існуєте для партії... А я вже десь там, збоку, їду на причіпці.. А я не хочу на причіпці — я люблю сидіти спереду.

Луї: (милуючись нею). І кермувати! Признайтеся Кітті, вам найбільше ходить про те, щоб кермувати всім і насамперед — мною. Так?

Кітті: А хоч би й так? Чому ті ваші комуністи, яким до вас байдуже, можуть вами кермувати, а я, яка вас любить — ні?

Луї: Повторіть це. Ви ще не говорили мені сьогодні, що любите мене...

Кітті: Ви й так це знаєте.

(Входять Тедді і Пітер, у робочих комбінезонах, безфоремних і заляпаних фарбою. На голові кепки з великими дашками, насунутими на очі. Вдають п'яних, ідуть обнявшись, похитуючись і наспівуючи). (При їх вході Луї і Кітті зсувають свої стільці і розмовляють пошепки).

Пітер: (удавано хрипким голосом). Два скатчі... і наливати повно. (Плюхаються на найближчі до стойки стільці).

Миля: (входить із кухні). Мама ще нема?

Степаняк: (несе горілку до Тедді і Пітера). Нема. (Ставить келішки на стіл і сердито повертається до Милі). Я не знаю, якщо ті скитальці не скінчаться, мені доведеться закрити бізнес. Не можу ж я один розірватися і тут і в кухні...

Миля: Я вже закінчила все в кухні... Вже нікого не буде, я думаю. (Уриває, зустрівши погляд Пітера, втуплений в неї. Дивиться в його очі, неодривно, застигнувши на місці).

Степаняк: (не слухаючи її). Це вже котрих скитальців вона привозить?

Миля: (Не відриваючи очей від Пітера). Не знаю... здається вже десяти..

Степаняк: Та де там десяти — я думаю вже соті! Вічно повна хата чужих людей і всі з дітьми.. Чи ці теж з дітьми?

Миля: (так само). Не знаю... (стрепенувшись, струшує головою і відвертається). Ні, знаю, одна дитина. Якись дуже вчені люди.

Степаняк: Потрібна мені їх ученість! В Америці треба рук і сили... Тепер мама два тижні буде водити їх по роботах, а я буду сам тут розбиватись... А ще й дитина!..

Миля: А що ж їм робити. Не викинути ж її у море!

Степаняк: А чого ж їм кидати її в море, коли є такий дурний Степаняк, що двадцять років робив, і придбав хату, то тепер мають куди везти свій кіндергартен!

Миля: А, тату, ви все бурчите, а самі найбільше з тими дітьми бавитеся.

Степаняк: Будеш мене тут учити... Хотіла спати --- то йди спати...

Тедді: (до Пітера, ніби з п'яним жартом). Хлопче, не дивися на цю дівчину — вона не для тебе! (Затуляє йому очі рукою).

Пітер: (Не відриваючи погляду від Милі, відводить його руки). А то чому?

Степаняк (До Милі). Ти знаєш цього хлопця?

Миля: (скоса глипає на Пітера). Вперше бачу... То я вже йду нагору спати.

Степаняк: Иди, йди, я вже зараз буду закривати. (Миля виходить). (До Тедді і Пітера). Кінчайте свою горілку і гайда звідси — я вже закриваю. Тут вам не нічний клуб!

Луї: (озираючи і щасливо усміхаючись). А у вас сьогодні справді дуже гарно, босс! Шкода й виходити... (Підходить до стойки). Скільки з нас?

Степаняк: (коло каси, буркотливо). А звичайно, коли ви вдоволені — то все сяє, коли ви невдоволені — все чорне... Чому б вам не спробувати трохи спокою?

Луї: Мій батько — француз, мати — ірландка, один дід італієць, а бабка — еспанка, — якого спокою хочете ви від мене?

Кітті: (хитренько). О, трошки спокою не завадило б, га, Луї?

Луї: Ні, тільки не спокою! Ця країна занадто спокійна — їй треба добре струснути! Дати їй руху, життя, щоб вона згадала саму себе, свою славу, свою боротьбу, свою свободу!

Степаняк: Добре, добре, чому вам приспішило струшувати саме цю країну? Тільки тому, що вам тут не страшно? Чом не поїдете до своєї Росії та не почнете там воювати за свободу? Бо боїтеся, знаєте, що вам там не дадуть і словечка писнути...

Луї: Я саме й хочу, щоб ця країна стала подібною до Росії — щоб мала ту саму рівність, ту саму свободу — тут же людині вже нема де розвинутися!

Степаняк: Я ці розмови чув уже двадцять років назад. Був у мене друг — отаке саме говорив, а тоді взяв жінку й дитину і погнав до Росії — і як у воду впав. Вже напевно десь у Сибіру; коли взагалі жие.

Кітті: Чуєте, Луї? Всі так кажуть.. Коли хочете свободи, то чому тримаєтеся саме Росії? Коли ви чули про свободу в Росії?

Луї: Е, пусті розмови. Чиста пропаганда! (Відходячи). Наш Степаняк знає тільки свою Біблію. Це застаріло. Світ не може триматися на одній книжці тисячі років. Ми потребуємо чогось нового.

Степаняк: Доброго бука ви потребуєте! Вже так багато маєте свободи, що вона вам не смакує! (Луї і Кітті виходять). (До Тедді і Пітера). Гей, хлопці, пора й вам додому. Тут вам не готель. Гайда спати! (бере келішки з їх стола і йде до стойки).

Пітер: (Що перед тим лежав, поклавши голову на руки, схоплюється з маскою на обличчі, наставляє револьвер на Степаняка). Руки вгору, батьку — і не кричати.

Степаняк: (підносить руки вгору, в одній руці келішок).

Пітер: Це маленький гольд-ап. І ми не любимо шуму, зрозуміло?

Степаняк: (похмуро). Зрозуміло. Це мені вже другий гольд-ап за життя.

Пітер: Добре, значить маєте практику. Ідть до каси... Тедді, замкни двері, щоб нам ніхто не перешкодив. (Тедді йде до дверей і замикає їх). А тепер подивися, що цей рибалка наловив для нас за день. (Заводить Степаняка за стойку).

(Тедді йде до стойки, але в цей час чути, як в дверях шарудить ключ і чути голоси з вулиці. Тедді кидається до дверей і прикіпає біля стінки, так що двері мають закрити його. Пітер примушує Степаняка зігнути за стойкою, і сам пригинається).

Пітер: Тільки без шуму, батьку, бо то буде ваш останній шум!

Пані Степаняк: (Відчиняє двері і входить, тягнучи клунки, які кидає перед стойкою, і ведучи за руку Василька). О, батько вже й двері замкнув. (Роззирається). А де ж він? Мабуть у кухні (кидається до дверей і помагає Олені втягнути валізку). Стривайте, стривайте, я вам поможу.

Василько: (роззирається). А що це таке?

Пані Ст.: Це наш ресторан, синку. Тут люди приходять їсти й пити.

Василько: О, то це їдальня!.. У нас в таборі теж була... аж дві — для важко працюючих і для адміністрації..

Пані Ст.: (знову тягне клунок, який ззаду штовхає Олена). А це сюди. Потім ми вже перенесемо це нагору.

Олена: (входить і поправляє капелюшок). Ху, нічого нема путнього, а вічно тягаємося з тими речами! Вже вони мені упеклися.

Пані Ст.: А двері треба прикрити, бо вже пізно..

Тедді (вискакує з-за дверей). Руки вгору і мовчати!

Пані Ст.: О, що це? Гольд-ап знову! (Підіймає руки вгору). (До Тедді). Підожди, вони не розуміють добре, тільки сьогодні приїхали. (До Олени і Василька). Підніміть руки і стійте тихо.

Василько: (Піднімає руки). А чому піднімати руки?

Олена: Він буде нас грабувати.

Василько: (безмірно здивований). Кого? Нас!? От дурний!

Олена: Не нас, а господаря, касу...

Пітер: (що тимчасом звівся на ноги, і підвів Степаняка). Ол-райт, Тедді тримай їх там і скажи бути тихо.

Василько: Це розбійники, мамо? Справжні розбійники? Дивися, дивися, у масці. (Показує рукою на Тедді).

Тедді: Руки вгору малий, або й до віку їх не піднімеш!

Пані Ст.: Василько, стій тихо і мовчи, — вони не жартують.

Василько: (пошепки). Він і справді може убити нас? Олена: Як схоче, то може. Стій тихо і не ворущся.

Василько: (пошепки). Мамо, а де ж татко?

Олена: Коло машини, бере велику скриню. (Півгістерично). О, Господи, хоч би він там затримався, а то вони його уб'ють, як увійде.

Тедді: (до пані Степ.). Або ви їм скажіть бути тихо. або я сам зроблю їх тихо, чуєте, Мом.

Пані Ст.: Мовчіть. Не кажіть ні слова.

Тедді: Окей, Пітер, я думаю, тобі доведеться самому вибрати улов.

Пітер: Я теж так думаю. (До Степаняка). Поверніться лицем до стінки.

(Степаняк повертається обличчям до стінки, Пітер, тримаючи револьвер коло його потилиці, другою рукою намагається відкрити касу).

В цей час двері проти Тедді відкриваються скринєю, яку пхає по землі Івась.

Тедді: (швидко наставляє револьвер на Івася — негослосно). О чорт, Пітер, тут ще хтось суне.

Пітер: (Коло каси). Я ж казав тобі замкнути двері! Дай йому увійти!

Івась: (бачучи жінок і Василька з піднятими руками і револьвер Тедді, скерований на нього, пригинається за скриню, пхає її на Тедді і подається назад на вулицю).

Івась: (за сценою, біжучи). Полісі! Полісі! Грабують! Грабують!

Олена і Пані Ст.: (злякано ахкають).

Пітер (перестрибує через стойку). Мовчать! О, проклятий ідіот, вставай, не час вилежуватися! (Тягне його за руку).

Тедді: (стогне). Я не могу... нога...

Миля: (вбігає в двері в нічному халаті). Мамо, ви вже вернулися? (Бачить всіх з піднятими руками). О, що це?

Пітер: (наставляє на неї револьвер — потім раптом спускає його). Ви будете мовчати про нас! Так?

Миля: Ви убили тата?

Пітер: Я не убиваю старих. Але ви — будете мовчати?

Миля: Так.. (за сценою чути три гудки авта). Але ті кайте, хтось приїхав.

Пітер: (усміхається). Ні, то наші.. Я вже йду... Але я ще побачу вас.

Миля: Ні, не треба..

Пітер: Я побачу вас! (майже виносить Тедді за двері).

Пані Ст.: (проворно затріскує за ним двері). Ну, слава Богу, вони втекли! (До Степаняка). Встиг він забрати гроші?

Степаняк: (що все стояв обличчям до стінки, оглядає касу). Ні, не встиг. А що трапилось? Ого, вони втекли?

Пані Ст.: Цей пан (до Олени), я все забуваю ваше прізвище.

Олена: Журбенко.

Пані Ст.: Пан Журбенко саме втягав свою скриню --- і вдарив нею нашого гангстера... Той улав і вистрілив угору..

Василько: Не вгору, а навкоси. Отам у станці, бачите. Я дивився! То в нього був справжній револьвер?

Степаняк: О, це вже будь спокійний — що, що, а револьвери в Америці справжні..

Пані Ст.: (прагнучи розповісти всі факти по порядку). Твій гангстер вискочив з-поза стойки і — до нас! А туг увійшла Миля.

Василько: (перебиваючи). А він на неї револьвером! І каже...

Миля: (перебиваючи). А де ж ваш чоловік, пані?

Олена: (озираючись). Не знаю, він побіг... О, тепер вони погналися за ним!

Пані Ст.: Ні, ні, пані, не хвилюйтеся, — вони втекли. Ви чули, як загула машина? То хтось на них чекав у авті — і дав сигнал тікати.

Миля: Я зараз піду подивлюся за вашим мужем на вулиці.

Василько: (йде за нею). І я з вами. Я ще не бачив, яка американська поліція. Чи це ЕМ-ПІ?

Олена: (хапає його за руку). О, певно, ще цього не було. Сиди хоч ти спокійно.

Миля: (Виходить, і затріскує за собою двері).

Олена: Вони могли вбити його на вулиці. О, Господи! треба кричати на допомогу.

Пані Ст.: Не бійтеся, пані, їх уже й близько нема... І Миля пішла подивитись. А в крайньому разі, вашого чоловіка приведе поліція. Він же знає адресу...

Олена: А я знаю? Може з переляку й забуду... Заблудиться в чужому місті — і що ми будемо робити?

(Ручка в дверях крутиться, хтось марно намагається відкрити їх. Потім удари і голос Полісмена: — Іменем закону, відчиніть. (Після цього в двері сипляться швидкі удари, двері хтось сіпає знадвору).

Голос Івася: (за сценою). Олено, Васильку, ви живі?!

Пані Ст.: О, це поліція і ваш чоловік. (Відкриває двері).

Івась: (вривається, тягнучи за собою полісмена). Полісі, полісі, револьвер, револьвер!

Степаняк: (до полісмена). Галло, Галган, хотів би я, щоб ви були тут на півгодини раніш.

Полісмен: (розглядається). Що тут таке? Яка політика? Де револьвери? Комуністи, чи анархісти чи що до чорта?

Степаняк: Які комуністи? Звичайний гольд-ап.

Полісмен: А чого ж цей несамовитий чоловік біг по вулиці і кричав „полісі, полісі”, а потім схопив мене за руку і тягнув, як дурний?

Степаняк: Він перший день в Америці.

Пані Ст.: Ви кричали полісі, а треба було поуліс — це буде поліція по нашому.

Івась: У поспіху переплутав, а книжки в валізці. Я йому кажу — ходім, а він не хоче.

Пані Ст.: Бо у нас поліція до політики не має права.

Івась: (вражено). Як то не має права?

Степаняк: А так, не має права і вже.

Івась: А як би тут і справді було засідання комуністів?

Степаняк: (гордо). А ви думаєте що! У нас в Америці нема засідання комуністів? Скільки хочете. Комуністична партія тимчасом законна.

Олена: О, Господи, навіщо ж ми сюди їхали, як і тут комуністи законні! Я ж казала — краще до Австралії.

Івась: А в Австралії гадаєш краще? І там купа комуністів.

Олена: Чи весь світ уже подурів?

Степаняк: Як ми тут подуріли, то чого ви до нас їхали. Сиділи б у Росії — там усі партії заборонені. А в нас свобода!

Полісмен: Велл, містер Степаняк, розкажіть, що тут у вас було. Бо знаєте, сьогодні п'ятниця — я не можу довго тут сидіти.

Степаняк: Двоє людей хотіли зробити гольд-ап. А тут нагодився цей пан (на Івася) — саме приїхав з Європи, ДПП, пхнув одного валізкою, він упав і вистрелив. Вже шум.. А тут ще цей пан побіг по вулиці з криком — вони й утекли. Навіть грошей не встигли взяти.

Полісмен: Як утекли? Побігли?

Степаняк: Ні, машина чекала на вулиці.

Василько: Як загуде три рази — вони й біга!

Полісмен: Ол-райт, ходімо скажете мені прикмети.

Степаняк: Та я їх і не роздивився — вбрані, як робітники з фабрики, на очах насунуто кепки.. а потім уже були в масках...

Полісмен: Велл, все таки треба списати протокол. О котрій годині це трапилось?

Степаняк: За п'ять дванадцята. Я саме хотів закривати бар...

Полісмен: Ви певні, що було за п'ять дванадцята? Бо ви маєте ту звичку тримати бар відкритим пізніше законного часу.

Степаняк: Велл, ви для чого прийшли — мене контролювати, чи ловити гангстерів? Тепер я вже буду винен, що мене хотіли ограбувати. Ви дивіться своєї справи — раз я кажу, що було за п'ять хвилин, значить було за п'ять!

Полісмен: Добре, хлопче, добре, чого сваритися. (Сідає до столика і витягає нотес, говорять півголосом).

Миля: (входить і каже щасливо). Вони втекли!

Полісмен: (озирається на неї). Не журіться, ми їх спіймаємо. Покрутяться, покрутяться, та й сядуть на своє місце.

Миля: (дивиться на нього перестрашено і мовчить).

Полісмен: Ви їх бачили? Можете описати їх?

Миля: Ні... Це була хвилина, він наставив револьвера і я перелякалася...

Степаняк: Ти ж здається дивилася на них, як я розмовляв з тим Луї — він так мені забив памороки своїм комунізмом, що я до цих і не придивлявся.. аж поки вони не сказали руки вгору.

Миля: Ні, він тільки сказав мені мовчати...

Василько: І ще сказав, що...

Олена: (затуляє йому рота). А тебе не питають, ти й мовчи.

Миля: (до Олени). Я понесу цей ваш клунок нагору Ліжка вже постелені.

Олена: О, нічого, я сама... Ой, Івасю, весь твій інструмент висипався! (Починає збирати копита, шила, молотки, що висипалися з скрині, коли вона впала на Тедді).

Пані Ст.: А це що у вас тут?

Івась: Всякий шевський інструмент. Маєте драні черевики? Можу полагодити.

Пані Ст.: А ви ж писали, що ви — хемік?

Івась: Я і є хемік. Навіть непоганий хемік, коли хочете знати.

Олена: Він був технічним директором заводу.

Пані Ст.: А навіщо вам копита?

Івась: А на всякий випадок — для нового життя... Пройшов спеціальні курси у таборі. Ви передивіться, які черевики подралися — я вам живо залатаю.

Василько: Оце мені тато черевика залатав.

Івась: А що, хіба погано?

Василько: Ой, татку, я такий радий, що вже в перший день в Америці розбійників бачив. То ж були справжні розбійники? Правда? Га? І справжні револьвери. Він як бах-не! Отуди у стінку. Я дивився.

Пані Ст.: У нас їх звуть гангстери.

Василько: (у захваті). Гангстери! Ух і здорово ж! Татко, запиши це слово — я завтра хлопцям у табір напишу. Вони там усі з зависти луснуть! Гангстери! Ух і здорово ж!

Олена: Що там „здорово, „здорово”! Крутишся тут, не даси старшим і слова сказати.

Пані Ст.: Це від хвилювання. Ходім, Васильку, я тобі соди дам. Ти коли небудь пив її?

Василько: Мама мені давала соду, як у мене живіт болів. Але у мене тепер не болить, дякую, я не хочу.

Пані Ст.: Та, ні, це не ліки, це така солодка вода... І я тобі поставлю музику. Ось, на, кинь сюди гроші.. О, чуєш. (Машина грає ту саму мелодію).

Василько: О, я що пісню знаю. Її у нас в таборі співали.

Пані Ст.: А бачиш, у нас її теж співають.

Степаняк: (від столика). Прикрути її тихше, а то ми один одного не чуємо.

(Пані Ст. прикручує машину, і вона грає аж до кінця дії. Пані Ст. веде Василька за стойку і дає йому соду).

Олена: (до Івася, тихо). Івасю, а ти б оце зараз розпитав поліцає, як тут у них мельдуються... Може ще завтра сам у районі і не розговоришся, а тут тобі допоможуть. (Івась вагається). Піди, піди, попитай. Покажи йому наші документи. (З раптовим страхом). А де наші документи?

Івась: Та де ж документи, тут, у бічній кишені, я все сховав. (Виймає портфель і дивиться). Але ж тут нічого нема.

Олена: (злякано). Як нічого нема?

Івась: Та ніяких документів. (Пригадує). Та ж вони усі документи на пароплаві забрали.. Я й забув у тій метушні.

Олена: Ну, тепер ми пропали. Як же ми будемо без документів? Господи, що за нещастя на нас завжди сипляться!

Івась: Та підожди, не плач, треба спокійно пригадати... Ну, я пішов на пароплаві в долину, де була та комісія. Вони всі документи передивилися, потім забрали їх і сказали: окей!

Олена: Але ж вони дали тобі якийсь папірчик...

Івась: Дали, але як ми виходили з пароплава, так і той відібрали.

Олена: (в розпачі). Ну, і що тепер буде? У чужій країні і без жодного документу! Тепер нас відішлють назад — та й уже!

Івась: Та може у них так належиться — без документів. Ти ж чула — що тут свобода.

Олена: (порпається у своїй торбинці). А, не говори дурниць. Тут плакати треба, а він жартує. Де ти коли бачив людину без документів? На, ось тут наші нумерочки і значки з ЗУДАКУ — покажи йому хоч це — може він хоч порав

дять, що нам тепер робити... Може б вони з поліції яку посвідку видали, чи що..

Івась: (з нумерками в руках, підходить до полісмена).
Перепрошую, могу я вас щось спитати?

Полісмен: Питай, хлопче, питай. Поки ти питаєш полісмена — все в порядку, а вже як поліція почне тебе питати (крутить головою).

Івась: Річ в тому, що я не знаю, як ми тепер маємо реєструватися.

Полісмен: Реєструватися? А ви що, маєте зброю?

Івась: Ні, яка там зброя. Але я приїхав сюди.

Полісмен: Ну?

Івась: То мушу ж я зареєструватися.

Полісмен: Чому ти мусиш? Яким кораблем ви приїхали?

Олена: (швидко). Генерал Мак Рой, сьогодні приїхали, порт Нью-Йорк, а звідти сюди, ця пані нас виписала.

Полісмен: Ну, то чого ви хочете?

Івась: Але ми лишились без документів. От тільки ці нумерочки. А всі папери в нас забрали.

Полісмен: І добре зробили, що забрали. Менше будете викидати у смітник. (До Степаняка). До речі, я щось не бачу вашого кошика на сміття на вулиці.

Степаняк: Я на п'ятницю ховаю — все хлопці кудись затягнуть на жарт.

Івась: (злоститься, що не може витлумачити поважно). Але тепер ми будемо жити тут, а потім десь знайдемо мешкання, мусите ж ви знати, де я живу і яка у мене родина.

Полісмен: Я аби встигав давати раду з своєю родиною, а то маю журитися твоєю.

Івась: Та не журитися, а знати... Ну раптом я зроблю щось..., уб'ю когось або що.

Олена: Господи, Івасю, що ти таке на себе наговорюєш?! Він ще й справді подумає!..

Полісмен: (сердито). А ти що? Їхав до Америки убивати? Як хотів убивати, міг так само добре сидіти в Росії. Якись ви, росіяни, чудні.

Івась: Я не росіянин — я українець.

Полісмен: Ніколи не чув про таких.

Степаняк: Як не чув? Та ж я теж українець. Двадцять років на цьому місці — а ти й не знав!

Полісмен: А-а, пригадую, щось твоя жінка таке ва-рила, з тіста... (До Івася). Ви собі живіть, працюйте, і нікому не морочте голови — оце найкраще — не морочте нікому голови.

Івась: Та я й не морочу, але ж мушу я прийти до району мельдуватися.

Полісмен: Куди?

Степаняк: Він має на увазі поліційну станицю.

Полісмен: Слухай, ти бравий чоловік і добре того хлопця з револьвером улучив — але до поліційної станції я тобі ходити не раджу. Наш старший не має стільки терпеливості, як я. Не раджу. Не ходи до нас і не мороч нам голови. А як ти зробиш щось таке, що нам тебе треба буде — ми тебе знайдемо. (Клепле його по плечі). Будь певен, ми тебе, голубчика завжди знайдемо. Зрозумів? Гуд найт. Гуд найт. Степаняк. (Виходить).

Олена: Ну, і що тепер буде?

Пані Ст.: Нічого пані, не бійтеся. У нас тут справді не мельдуються. Знайде собі людина хату — і живе. Кому до того яке діло?

Олена: А навіщо ж тоді поліція?

Пані Ст.: А поліція — для порядку. Дітей через вулицю переводить, ну, стежить за барами, щоб був порядок...

Василько: А хто ж розбійників ловить?

Олена: (машинально виправляє). Гангстерів.

Василько: Гангстерів?

Пані Ст.: А поліція ж і ловить! Хто ж іще?

Олена: Ой, Івасю, я тут боюся, їй-Богу, боюся. Ми тут пропадем?

Івась: Та чого пропадемо, дурненька? Ох, і залякана ж ти! Тепер уже можеш не боятися — вже ти в Америці!

Олена: Добра мені Америка: документів нема, людей не мельдують, розбійники на машинах їздять, як якісь партійні, а комуністи живуть собі вільно і роблять, що хочать.

Пані Ст.: Та ви не журіться — це погано, що саме на ваш приїзд цей гольд-ап трапився — ви одразу й перелякалися... А у нас тут дуже спокійно. Ви потім звикнете...

Олена: Та що там мені гольд-ап — я розбійників не боюся... А от ці комуністи — ...ой було б нам краще до Австралії. (До Івася). Ніколи ти мене не послухаєш!

І в а с ь: Та ж там гадюки й дикі люди... Ти б там і ночі не переспала.

О л е н а: Пхе, що мені твої гадюки... Не бачила я гадюк! Заїхали б кудись у глушину, щоб саме тільки гадюки та ми -- то вже б може жили спокійно... А що це за Америка така, де кожен може робити, що хоче.

В а с и л ь к о: (в одній руці червона сода, в другій — зелена, тягне з обох через соломинку). А мені подобається!

Р е п о р т е р: (Швидко вбігає). Тут був гольд-ап з Ді-Пі? (До Степаняка). То ви Ді-Пі?

С т е п а н я к: Ні, — оце пан...

І в а с ь: Хто це такий?

С т е п а н я к: Репортер... Уже пронюхали... Зараз їх набіжить більше.

О л е н а: Ми не хочемо.. Нам не треба...

Р е п о р т е р: (не слухаючи її, клацає магнієм). Це що за хлопчик? Теж Ді-Пі... Чудово... Перший день в Америці і вже гольд-ап! Прекрасний заголовок...

І в а с ь: Слушайте..., ви не той... ми не хочемо...

Р е п о р т е р: Це ота скриня? Чудово. (Клацає)...

С т е п а н я к: Уже й не кажи — від них не відчепишся..

З а в і с а.

Д І Я І І.

Та сама обстановка, але вдень—три тижні після приїзду Журбенків. На столиках тарілки, шклянки — сліди багатьох гостей. Степаняк сидить коло одного із столиків, читаючи газету.

І в а с ь: (входить, стомлений і похмурий).

С т е п а н я к: Ага, гало, хлопче.. Щось виходили?

І в а с ь: Нічого не виходив.. Виповніть аплікацію — і чекайте, поки ми сповістимо... Скрізь одна відповідь, — як заколодило.. Я думаю, що це через те, що я з Росії... Боятися...

С т е п а н я к: Нічого, аби були руки, а робота знайдеться, -- ще в Америці ніхто з голоду не помер.. Отже ваша жінка вже працює..

І в а с ь: Ну, подумайте, — Олена вже працює, а я бігаю три тижні з дня в день — і нічого... Все навиворіт...

(Входять Пані Ст., Олена і Миля, веселі і розсміяні).

О л е н а: Івасю, ти вже прийшов?... А ми йдемо з панею Степаняк купувати мені суконку і ще дещо... М-м-м, як би ти бачив, у чому тут жінки сплять!

І в а с ь: На жаль, не мав досі змоги бачити.

О л е н а: Ну, ну, я тобі дам „на жаль”! Ось, підожди, як я вдягнуся...

П а н і С т.: Батьку, ми підемо, а Миля побуде тут, поки їй іти на роботу. Ми до того часу повернемося.

С т е п а н я к: Ну, як ви вже підете по крамницях (махає безнадійно рукою)...

О л е н а: Та ні, в мене тільки десять долярів — багато не розходишся...

С т е п а н я к: Ну, за десять долярів тут можете одягнутися і зверху і зісподу.

О л е н а: Та що ви кажете? Чуєш, Івасю?.. Пані Степаняк, ходімо вже швидше!

П а н і С т.: (до Степаняка тихо). Батьку, дай мені ще з десять долярів...

(Степаняк дивиться на неї. Мовчки йде до каси і дає гроші)

О л е н а: (тимчасом до Івася). Як Василько прийде із школи, подивися, щоб він добре поїв... А то він зараз біжить до хлопців на вулицю...

П а н і С т.: Ну, Олено, ходімо вже. (Виходять).

М и л я: (що стояла весь час коло дверей, дивлячись на вулицю, до батька). Ходімо тату, а то й обід вихолоне...

С т е п а н я к: А ти чого така сумна? Може тобі хочеться щось купити і собі? То бери гроші і біжи за ними, — ми тут з Івасем самі упораємось.

М и л я: Ні, ні, мені нічого не треба. (Треться шокою об його шоку).

С т е п а н я к: Я думаю, що ти перелякалась від того гольд-апу... Як не своя ходиш... Пішла б ти до лікаря...

М и л я: Ні, ні, мені лікаря не треба... (Виходить).

І в а с ь: (сідає, втомлено потягається, витягнувши ноги, бере газету і неуважно дивиться на неї, шукаючи оголошень про роботу).

Л у ї: (Входить). Доброго ранку! Що це, нікого нема?

Івась: Нема, вже по лончі... В що пору люди не засиджуються — кожний спішить на працю...

Луї: (Спирається ліктьми на стойку і помахує одною ногою). Ці ресторанчики живуть не з лончів, а з горілки... Помагають капіталістам спювати робітників — і самі того несвідомі...

Івась: Не знаю, Степаняки годують людей добре — все свіже, чисте, — а як хто хоче ввечорі випити — ви йому не забороните... Хіба переконаєте його.

Луї: Переконування і всякі проповіді нічого не допоможуть... Треба змінити весь устрій — тоді закінчиться не п'янство...

Івась: У Росії он змінили устрій — і перше, що комуністична держава зробила — почала сама, монополюючи гнати горілку... спювати весь народ! (Приглядається до його ноги).

Луї: Росія потребувала грошей на новий устрій.

Івась: (Підходячи і не спускаючи очей з його ноги). Ну так, коли їм треба грошей, так їм усе дозволено.

Луї: Ви не розумієте, бо ви не читали історії партії...

Івась: (Спинається). Хто? Я — не читав історії партії?! Я їх на своїй шкірі вичитав — усі три.

Луї: Які три?

Івась: А так — три! Першу історію всеросійської партії більшовиків я вчив, як був інше в школі — там було багато про Леніна, багато про Троцького і нічого про Сталіна. Потім, в університеті вчив вже другу — там було багато про Леніна, трохи про Троцького і трохи про Сталіна. А вже інженером, після роботи, я мусів вивчати третю історію партії — там було трохи про Леніна, багато про Сталіна і нічого про Троцького...

Луї: То неправда. Я — сам комуніст, а не чув про інші історії партії. Є тільки одна.

Івась: Історій партії і історій взагалі може бути стільки і таких, скільки і яких потребує на даному етапі партія... Це називається історичний діалектизм... Він буде мене вчити! (Раптом нахилиється і хапає Луї за ногу).

Луї: Ви що? Здуріли?

Івась: (Переможно). Так і є! У вас підметка відірвалася! Скидайте, я вам зараз приб'ю нову!

Луї: Залиште, я ніколи не латав черевиків — не оплачується. Дешевше купити нові.

Івась: Як не оплачується! Та нові черевики коштують шість доларів, а я вам прибію за одного. (Вовтузиться коло черевика).

Луї: Пхе, за шість доларів купите якийсь дрантя. Я дешевше шіснадцяти не купую... Але лишіть черевика, чуєте!

Івась: (розшнуровуючи черевика). Де ви пращете, що можете купувати собі такі дорогі черевики? На залізничі?

Луї: Я маю невеличку фабричку... Вдвох з одним інженером.

Івась: (сідає на землю з черевиком у руках). Що?!

Луї: (тоном коммі-вояжера). Ми виробляємо шпильки, голки, приятельки, металеві гребінці... Найвища якість і найдешевші ціни! Купуйте тільки наші вироби!

Івась: (з землі, переконано). Ви другий закінчений ідіот, якого я зустрічав у своєму житті. Перший був словацький священник, який переконував мене, що й Христос був комуніст, і він — комуніст, а другий — ви.

Луї: Чому ніхто не може говорити про комунізм спокійно, а зараз починає лаятись? Чому, наприклад, ми з тим священником — ідіоти?

Стівен: (Нечутно входить і спиняється неподалік від них).

Івась: Бо ви не можете бути комуністами. Такий закон. Ваше соціальне походження вам цього не дозволяє. Риба не може вити гнізда на дереві, а жоден власник, капіталіст чи служитель культу — тобто релігії — не може бути комуністом! Так написано в Марксовій Біблії — і ви тут нічого не можете змінити.

Луї: Дурниці — кажу ж вам, що я — комуніст.

Івась: О, з вас можна брати гроші на революцію, як брали з братів П'ятакових, але після революції вас треба розстріляти, як розстріляли братів П'ятакових. Це догма — і вам нема порятунку. Як би ви були навіть тільки фермер, що має робітників — то й то вам не було б рятунку! І вашим дітям — теж!

Луї: Але діти завжди інакше думають, як батьки. Це теж закон.

Івась: Так думаємо ми, нормальні люди. Комуністи

думають інакше. Власне, комуністи ніяк не думають, їм не треба. За них думає партія...

Луї: Це я чув недавно... Але ж ми можемо працювати над собою, змінитися, перевиховатися!

Івась: О, звичайно, це ви можете. Гайда до Росії — і вони вас живо перевиховують! Зашлють у Сибір на каторжні роботи — триста грамів хліба в день, бурдичка два рази на день замість зупи, воші і бруд, холод і лахміття — трьохповерхові ліжка в бараках і така сама трьохповерхова російська лайка на кожному кроці—вони вас перевиховують, будьте спокійні! А як ви ще уперто не схочете подохнути, вони виплюнуть вас, як пережовану гуму, дадуть мінус шість або дванадцять, щоб ви догнівали десь потихеньку.

Луї: Що таке мінус шість?

Івась: (їдко). Який же ви комуніст, що не знаєте мінус шість? Це ті шість міст і областей, де ви жили перед арештом, і де після заслання вам заборонено жити... Для мене було заборонено Київ, Харків і всю Україну.

Луї: А хіба ви теж були на засланні?

Івась: (випростовується, гордо). А що ж я гірше інших, чи що? Я був дуже добрий хемік!

Луї: При чому тут хемія?

Івась: Як то при чому? Та ж мене за неї засадили. На волі вони платили мені шістьсот рублів, а як забрали, та пришили шкідництво, та заслали на засекречений завод на Уралі, — так я їм робив те саме даром. Триста грамів хліба, бурда два рази вдень...

Луї: Знаю, знаю, уже чув... Але ж не могли вони вас посадити без причини. Значить — ви були шкідником.

Івась: І не думав. Робив по чотирнадцять годин і більше, щоб виконати їхній божевільний плян... А Енкаведе арештувало мене, теж виконуючи плян. Тільки ми мали плян постачити стільки то тонн синтетичної гуми, а Енкаведе — стільки то мільйонів безплатної робочої сили — оце усе!

Луї: Хотів би я знати, скільки правди в тому, що ви говорите...

Стівен: (тихо, ехидно). Надзвичайно повчальна розмова, хе-хе-хе... надзвичайно... Якби при тому мені дали б ще й поїсти...

Івась: (отямився, дивиться на нього, потім на черевика в своїй руці). Перепрошую, я не помітив, як ви увійшли...

Прощу сідати. (Гукає на кухню). Пане Степаняк! Пане Степаняк!

Миля: (виходить із кухні). Тато пішли на гору відпочити. Що ви хочете?

І вась: Я маю прибити підметку — побудьте тут... і цей пан хоче їсти. Я за п'ять хвилин буду назад. (Виходить).

Миля: (До Стівена). Жалую, пане, але гарячого вже нема. Лишилися тільки голубці.

Стівен: Що то за голубці?

Миля: М'ясо і капуста — українська страва — наші кустомери дуже їх люблять.

Стівен: Не люблю провінціяльщини... Я звик їсти американську страву — засмажте мені чотири яечка з беконом, дві порції хліба, і водки... Маєте товариш — водку?

Миля: А звичайно. Зараз буде готово. (Ходить до кухні і назад, наставляючи тарілки на стіл. Розмова Луї і Стівена уривається кожного разу, як вона входить).

Стівен: (до Луї). Що це за чоловік?

Луї: Не знаю, якийсь Ді-Пі. Приїхав до господаря.

Стівен: Руский?

Луї: Ні, українець... І не пробуйте його назвати руским — образиться. Ці українці дуже собою горді.

Стівен: Свистів я на їхню гордість. Найгірші буржуазні націоналісти на світі... Взагалі, від цих Ді-Пі нам багато шкоди... Розповідають тут усе, що знають..., що тільки можуть вигадати, хочу я сказати... (По мовчанці). Мусите здружитися з ним і випитати у нього все.

Луї: О, ні, це вже залиште — не маю жадних здібностей для детектива — і не люблю фальшиво дружитися.

Стівен: Це неважно... Ви ж чули, що він говорив — хемік із засекреченого заводу — він може знати і продати военні таємниці... Це велика небезпека для Советської Росії — а значить і для справи визволення людства... Найкраще його зовсім прибрати звідси.

Луї: (з жахом). Як прибрати?... Ви маєте на увазі?... (не закінчує, розгублено і перелякано дивлячись на Стівена).

Стівен: (злісно дивиться на нього, потім силує себе змінити тон). З цього міста, я маю на увазі, а найкраще --- так і зовсім із Америки.

Кітті: (вбігає, весела і розпромінена). Луї, галло, хлопчику, цього разу я вже не спізнилася...

Луї: (кидається до неї, як по порятунку). Кітті! (Спинається, згадавши, що на ньому тільки один черевик). О, чорт!

Кітті: Що з вашою ногою? Розбили?

Луї: Ні, цей Івась зіврав з мене черевика, щоб прибити підметку.

Стівен: Луї, представте мене вашій коханій...

Луї: Га?!

Стівен: Я думаю, що це і є та сама дівчина, про яку ви мені говорили...

Луї: Коли я вам говорив? (Спалахує). Що за чортова брехня.

Кітті: (що при перших словах Стівена, вся випросталася в гніві, раптом заспокоюється і прищуреними очима дивиться на Стівена, потім на Луї). Нічого, Луї, не гнівайтесь — це ж правда, що я вас кохаю.

Луї: Але ж я ніколи словом про вас йому не згадав...

Стівен: О, перепрошую, перепрошую, здається я сказав зайве... Дуже жалую, але я не мав на увазі образити пані... е?

Кітті: І не образили.. Все в порядку, Луї, не хвилюйтеся...

Міля: (до Стівена). Обід на столі, пане.

Стівен: Дякую, дуже дякую (відходить до столу з виглядом простака, засмученого власною відвертістю).

Луї: Повірте, Кітті, я ніколи й слова не говорив йому... Мав з ним кілька побачень... м, м-м — ділового характеру... але...

Кітті: Я вірю, Луї... Я вірю... Але навіщо йому треба було посварити нас? Які справи він має з вами?

Луї: Е-е, м-м-м, ділового характеру...

Кітті: О... (пошепки). Це знову вони?.. Ваша партія?.. Не кажіть, мовчіть, я вже й так знаю.. О, то їм треба посварити нас! (З викликом). Побачимо! (Міняє тон). Але я голодна. (До Мілі). Дасте нам щось пообідати?

Міля: Тільки голубші..

Кітті: Давайте голубші.. (іде до столика і сідає, Луї за нею).

Тедді і Пітер: (входять непомітно розглядаючись по кімнаті і сідають до найближчого до дверей столика — поруч із столиком Стівена).

Тедді: (Одягнутий з претенсією на елегантність, припадає на одну ногу, око перев'язане чорною пов'язкою). Чисте божевілля йти сюди... Кожної хвилини можемо спектися!

Пітер: Я люблю це.

Тедді: Оце й біда з вами, батьківськими синами... Вас не цікавить бізнес, а тільки всякі авантюри... Начиталися детективних романів... А тут нема ніякого роману: зробив діло, взяв гроші, і гуляй. Нема грошей — гайда знову на діло... Без всякої фантазії.

Пітер: Без фантазії скучно...

Тедді: А з фантазією можна спектися, як оце ми тут... Але я знаю, чого тебе сюди тягне — це все через оту дівчину.

Пітер: Чи не ти сам клявся, що порухнешся з тим ділістом, що зломив тобі ногу? То треба подивитись, що з ним є.

Тедді: І порухуюся! Збив мене, зіпсув усе діло, зломив ногу—так що я мусів три тижні вилежати в шпиталі!.. І жодної гарненької нюрски, — самі старі баби... Думав, здохну з нудьги!

Пітер: А до того ще й біль виносив п'ятсот доларів..

Тедді: Як тобі шкода, — я поверну їх з першого діла...

Стівен: (Відкидається, ще на початку їх розмови, балансуючи на задніх ніжках стільця, так що його голова майже торкається Теддіної, і слухає).

Тедді: (обернувшись і побачивши Стівена майже коло себе, дивиться на нього, повільно засовуючи руку в кишеню, розраховано недбало). Ви щось сказали?

Стівен: Муштарду, якщо вам не важко передати...

Тедді: (не спускаючи з нього очей, бере другою рукою сіль зі столу і подає. Значучо). Мені ніксли нічого не важко...

Стівен: Оце найкращий сорт людей. Раз два — і готово.

Тедді: Саме так, як ви кажете: раз, два і готово!

Стівен: (дивиться). Але це сіль... Я просив муштарди...

Тедді: То не робить різниці...

Стівен: А... Ол-райт, дякую... (Ставить сіль на стіл і починає їсти).

Мил'я: (входить з тарілками в руках і натикається просто на Пітера, що дивиться на неї, усміхаючись і мурликаючи). Моя солодка дівчино, я казав, що повернуся — і ось я тут!

Милія: (спиняється вражено, приглушеним шепотом). Ви...

Пітер: Я хотів би чогось випити — міцного і солодкого маєте щось таке?

Милія: Як ви наважились?..

Тедді: (що тимчасом переносив свого стільця так, щоб мати Стівена перед очима, тепер сідає і бачить цю сцену. Прозаїчно). Два скачі, місс — і прицілів...

Милія: (опритомнюючи). Хвилиночку. (Іде до столика Кітті і Луї і подає їм).

Тедді: (До Пітера). Ну, чи не казав я!.. Бережися, Пітер, оці тихенькі дівчата в нашій бізнесі — чиста погибіль.

Пітер: Не думаю..

Тедді: Бо кажу тобі, ти ніколи не певен з ними — вони завжди можуть зробити щось таке, що звичайній веселій дівчині і на думку не спаде!..

Пітер: Так? Це цікаво!

Тедді: (махає безнадійно рукою). Окей, роби, як хочеш, але не кажи, що я тебе не попередив... О, ось і наш красунь!

Івась: (входить з черевиком у руці). Готово! Чи я не казав, що за п'ять хвилин? (Подає Луї черевика). Один доляр.

Луї: (дає гроші). Ви купіть собі револьвер і заганяйте до себе замовців, — буде далеко більший успіх. (Одягає черевика).

Івась: Непогана думка. (Відходить, але його перечіпає Стівен).

Стівен: А що, хлопче, ви хіба швець?

Івась: Я — все що хочете. Маєте черевики — давайте черевики! Маєте роботу — давайте роботу...

Стівен: Цікаво... Ви не робите враження простої людини...

Івась: (зацікавлено). А чому ви так думаєте?

Луї: (Від свого столика). Цей пан читає на долоні ваше минуле, майбутнє і сучасне... Маг і чародій і пророк майбутнього...

Івась: Так? (До Стівена). Як матиму гроші — зайду до вас...

(Поки йде ця розмова, Пітер підходить до Милі і говорить до неї пошепки. Вона заперечливо хитає головою. Він усміхається і нахилиється до неї).

І в а с ь: Милю, ви вже можете збиратися на роботу, я тепер уже буду тут.

Пітер: (озирається на нього, підозріло і похмуро). Ніколи не варто перебивати чужі розмови, хлопче.

І в а с ь: (дивиться на Милю, запитливо). Перепрошую, пані Милю?

Миля: Нічого, все в порядку, мені справді пора вже йти.. Цей пан хотів два Том Колінси.. (Виходить до кухні).

Пітер: (Іде на своє місце). І прошу швидше! (Сідає).

Тедді: (підсміхаючись). А, що і тут він перебив тобі? Цей чортів чоловік усім перебиває дорогу!

Пітер: Подивимося, чи всім?

Тедді: Гей ви там, вейтер, чи ми дістанемо, нарешті, наші келешки, чи треба ще чекати півгодини..

І в а с ь: Я перепрошую, зараз.. (Наливає за стойкою).

Стівен: (До Тедді). Не знаю, навіщо вони набирають цих росіян, коли стільки наших американив ходить без роботи.

Тедді: А хіба він — росіянин? (Стівен потакує головою). Я й не знав... (До Івася, ще голосніше). Гей, ви, російський ведмідь, повертайтеся там швидше! Ну!

І в а с ь: (Несе келішки). Вже готово. І я не росіянин — я українець.

Тедді: Не бачу різниці.. І мене це не обходить.

(Миля проходить через ресторан до дверей. По дорозі кидає до Івася). Я вже йду, Івасю... Тато зараз прийдуть. (Виходить).

Пітер: (підводиться за нею слідом). Тедді, я зараз.. Якщо я затримаюсь, заплатиш за мене. (Виходить).

Тедді: (сердито дивиться йому назирці). Пам'ятай і про мою ногу!

Стівен: (від свого столика гукає владно). Луї!

Луї: (що передтим провадив тиху розмову з Кітті, здригується і дивиться на нього незрозуміло). Ви щось хочете?

Стівен: Так... Я згадав, що забув передати вам ще одне доручення — пересядьте до мого столика. (До Кітті). Перепрошую, місс, що перервав ваше щасливе голублення..

Луї: (ошелешено дивиться на нього). Ви поважно?..

Кітті: (Кладе свою руку на його). То не має значення — поважно, чи не поважно. (До Стівена). Дуже перепрошую, але Луї зараз зайнятий розмовою зі мною... Почекайте трохи..

Стівен: О, коли ви тримаєте його за руку, — то вже зле... Хе-хе-хе, то вже дуже зле, коли дівчині доводиться тягнути хлопця до себе!

Івась: (насторожено, виходить з-за стойки). Містер, ви пийте свою водку і не заважайте іншим...

Кітті: Окей. Івасю, це не ваша справа... (До Стівена). Луї буде говорити з вами, коли відпровадить мене додому — не раніш. Зрозуміло...

Стівен: Луї, чому ви дозволяєте цій бабі говорити за вас? Я думав, ви справжній мужчина...

Луї: (повільно підводячись). Будь я проклятий...

Івась: (стає між ним і Стівеном). Тільки не битись, хлопці... У нас порядний ресторан... Вийдете на вулицю — тоді робіть, що хочете!

Стівен: А вам яке діло? Хто ви тут, що смієте втручатися? Самі щойно сказали, що ви—безбачченко, якого вигнали з власної країни...

Тедді: Добре! Так його... Понавозили тут всяких грінів, і вони вже ображають справжніх американців!.. Шкода, що у мене нога не в порядку, — я б вам поміг! Я б йому показав, що таке справжній американський бокс, а не якісь штучки з... (Уриває, схаменувшись) ...я б йому показав!

Стівен: (повертається до нього). Приємно чути! Дуже приємно чути, що наша американська відвага ще не вмерла... (В бік Луї). Ще не пішла під бабську пантофлю!

Кітті: Ну, Луї, що ви на це скажете?!

Луї: Він знає, щоб я йому сказав, коли б не...

Кітті: Коли б не?... (Сміється гірко). Коли б ви тільки сміли, правда? Га? Але ви не смієте? Так? О-о-о, це вже занадто! Занадто! (Тихо). Я відберу вас від них, хоч би мені довелося вбити цього чоловіка!

Стівен: Отак краще, мій друже Луї, так значно краще... Дисципліна перш за все. Хвалю, друже, хвалю. (До Івася, що стоїть, здивовано дивлячись на Луї). Ну, а ви чого тут стали? Принесіть мені ще водки і не втручайтесь у розмову кустомерів... І раз — два!

Івась: Коли б це тільки був мій ресторан — ви б уже вилетіли на другий бік вулиці!..

Стівен: Але це не ваш ресторан, — і ви служіть тут добре, якщо не хочете самі вилетіти на другий бік вулиці!

І в а с ь: (гамуючи себе). Перепрошую, я зараз даю вам водку... (Іде за стойку).

С т і в е н: (обертаючись до Тедді і підморгуючи йому). Бачите?! От що значить дисциплінка! Народу не можна рзпускати!

Т е д д і: Свистів я на дисципліну — але мені подобається, як ви їх пришилили.

С т і в е н: (забирає свій келішок і переходить на його столик). Маєте щось проти компанії?

Л у ї: (почувши це, нашорошуючись чекає відповіді Тедді. Але Тедді каже тільки недбайливо).

Т е д д і: Валяй, старий, сідай тут.. Хочу з тобою випити! (З кухні чути настирливий телефонний дзвоник).

І в а с ь: (озирається туди, потім по кімнаті, до Луї). Луї, попилньуйте тут хвилину, я мушу вийти — телефон...

Л у ї: (похмуро). На жаль, ми вже зараз ідемо...

К і т т і: О, ні, ми ще тут посидимо. (До Івася). Ідїть, Івасю, я припилньую. (Івась виходить в кухню). І я хочу поставити цю прекрасну українську платівку.. Я її дуже люблю. (Кидає гроші в машину, знову чути ту саму мелодію. Кітті повертається на своє місце, наче не бачучи ехидного погляду, яким її провожає Стивен. Далі розмова між Кітті і Луї іде пошепки).

С т і в е н: Бачили?

Т е д д і: (хїхїкає).

С т і в е н: В Америці скоро не лишиться жодного справжнього мужчини!

Т е д д і: Маєте рацію — а особливо оці тихенькі дівчатка з невинними очима — чиста чума!

С т і в е н: Всі вони однакові... Я ще не подякував вам за піддержку проти цього нахабного вейтера, проти цього грїнора... Ці росіяни думають, що можуть керувати всією Америкою!

Т е д д і: Не знати, навіщо їх сюди пускають...

С т і в е н: Маєте рацію.. Я б усю цю публіку зібрав до купи і вислав назад до Росії — хай би там ті самі з ними раду давали.

Т е д д і: Абсолютно вірно... Абсолютно...

І в а с ь: (вбігає в радісному збудженні, саме, як у двері „Ледіс” входить Олена і Пані Степаняк з пакунками).

Івась: (хапає Олену в обійми і мчить у шаленому танку).

Олена: (у якої сипляться пакунки). Івасю, що з тобою? Івасю... Та ти п'яний чи що?!.. Пусти, у мене все з рук сиплеться...

Івась: (пускає її і танцює сам, приспівуючи).

Хемія, хемія ти моя,
Органічна хемія ти моя!
А я тебе, хеміє, так любив,
Я за тебе, хемія, одсидів...

Пані Ст.: (Збираючи Олени пакунки). Пане Івасю, що сталося? Щось доброго?

Івась: (спиняючись). Найкраще в світі! Маю роботу! Розумієте — роботу! За фахом!

Олена: Та це не може бути!

Івась: Отже — може! Щойно дзвонили мені з хемічного заводу — завтра приходжу вже на працю... В експериментальній лабораторії!.. Чула?

Стівен: (що, як і всі інші обернувся в бік Івася --- переводить погляд на Луї, який відвертається від нього і говорить Івасеві сухо).

Луї: Але навіщо робити з ресторану цирк? Я вам казав — не морочте нікому голови вашими справами...

Пані Ст.: (заступаючись за Івася). То нічого, Луї... Нічого. Нехай чоловік потішиться... Наша радість завжди коротка... (До Івася, повчаючи). Але чим танцювати то краще піти в церкву і подякувати Богу... Це я ще й не чула, щоб чоловік за три тижні вже отаку дістав роботу... Видно, ви і справді вчена людина...

Олена: Кажу ж вам, він був технічним директором заводу... Якийсь партієць числився директором, а мій мусів усе робити.. Ой, Івасю, яка я рада...

Івась: (соромиться свого пориву). Я справді того..., забувся... Перепрошую. (Обіймає Олену). Ех, Оленочко --- чого чоловікові треба — свободи і любові праці. Прекрасно жити на світі!

Олена: Дуже добре! А де ж ми?

Івась: Хто ви?

Олена: А ми з Васильком... (Згадавши). А де ж Василько?

Івась: Він ще не приходив.. Я за нього, правду сказати, й забув...

Олена: Ну, звичайно — тобі аби хемія, а про дитину ти й забув!

Василько: (входить, обличчя замурзане і побите, коліно розідране, книжки пом'яті). Мамо! Я його побив!

Олена: О, Господи! В якому ти вигляді? Кого ти побив?

Василько: (у захваті). Роберта! Він все до мене чіплявся, все з мене сміявся, а я терпів... А сьогодні, як він смикнув мене за плащ, так я повернувся і його по носі. А він мене ногою, а я не впав і його теж ногою.. А тоді він мене...

Олена: Та якже вас ніхто не розборонив?

Василько: (гордо). Не мали права. Ми билися по правилах... Я йому як дам осюди, так в нього кров і потекла..

Олена: Чи ви чуєте — розбишака який! Та ж тебе з школи виженуть.

Василько: Не виженуть... Кажу ж тобі — ми билися по правилах.. Полісмен стояв і дивився, аж поки в Роберта кров не потекла, а тоді сказав: „Ол-райт, хлопці, досить” --- і повів нас через вулицю...

Олена: Добрий мені полісмен! І глянь, на що твої штани схожі — тільки позавчора купила — і вже дірка! І де твій пояс? Зовсім штани спали.

Василько: (Засовує руки в кишені і підтягає штанці вгору). Я як напнувся, так пояс і луснув...

Олена: Вийми руки з кишені, коли говориш з матір'ю.. Марш на гору і умийся. А тоді я з тобою поговорю!

Івась: Окей, хлопче, слухайся мами. (Підморгує).

Василько: (надутий іде до дверей, спиняється, важно). Тато, не говори „окей” — це сленг. Виховані люди говорять „ол-райт”.

Олена: Ах ти!

Пані Ст.: (заступаючи Василька). Ходім, ходім, Васильку, я тобі штанчата зашию, і видно не буде... (Виходять).

Олена (гордо, до Івася). Чи ти бачиш, як він швидко всього навчився — вже й сленг знає!.. (притишено). Та ти ж хоч глянь на мене!

Івась: А що таке? (Придивляється). Наче все в порядку...

Олена: В порядку! Та глянь же на суконку! (Повертається). Хіба не краса?

Івась: О, я й не помітив! Дуже гарна...

Олена: Ой, Івасю, що тут тільки можна купити! Що тут ті люди носять... Ходім нагору, я покажу тобі, що я купила...

Івась: Та ще старого нема, не можна бару кинути...

Пані Ст.: (вертається). Івасю, а ви ще не їли? Все так і стоїть, як я приготувала.

Івась: Та все не мав часу.

Пані Ст.: То йдіть зараз.. Як же так можна — голодному... Я тут побуду, поки старий вийде. (Івась і Олена виходять, Пані Ст. іде за стойку).

Кітті: (до Луї). Чудесний хлопець.. Люблю таких... відважних...

Луї: Ну, тепер, коли ви вже показали свою відвагу, може б ми пішли звідси.

Кітті: Гаразд. Тепер я вже можу спокійно вийти. (Ідуть до стойки, платять і виходять).

Стівен: (до Тедді). Чули? У нас три мільйони безробітних, а цей щойно приїхав — і вже маєте — лабораторію йому дають!

Тедді: Видно добре вчений, коли так...

Стівен: Очевидно... Росіяни, мабуть, добре заплатили б, щоб мати його назад.

Тедді: (уважно дивиться на нього). Не знати...

Стівен: (підсміюючись). Знаєте, якби так написати отакий фільм: хтось бере цього хлопця, дає йому понюхати його хемії, пакує на пароплав і везе назад у Росію — от сміху було б... Га? як ви думаєте?

Тедді: (мовчить).

Стівен: Можна заробити пару сот долярів на такому фільмі.

Тедді: За пару сот долярів ніхто фільмів не пише..

Пітер: (входить, побачив Стівена коло Тедді, нашорошується. Але підходить до столика і сідає). Галло, Тедді, бачу, що ти знайшов уже собі компанію.

Тедді: Цей пан... м-м-м (дивиться запитливо на Стівена).

Стівен: Кличте мене просто Стівен.

Тедді: Стівен розповідає тут веселенький фільм... Про цього діпіста, сьього нашого хлопця... Каже, що був би добрий бізнес...

Стівен: Я кажу, якби зробити такий фільм, що цього хлопця беруть і відвозять назад до Росії — вийшло б смішно, га?

Пітер: Не знаю, не мав справи з фільмами.. Ми люди прості і любимо спокійну роботу.

Стівен: Я теж — найголовніше — спокійно і без шуму.. В Росії він би вже не стрибав і нікому не заважав би...

Пітер: Він же не росіянин, він — українець.

Стівен: Це все одно.

Пітер: Але ж Україна сидить в Об'єднаних Націях?

Тедді: А що тобі Об'єднані Нації заплатять за мій білл?

Пітер: А ти що, думаєш на фільмі заробити?

Тедді: Чому ні?

Пітер: Ол-райт, то грай на одного, — мене це не цікавить...

Тедді: Так? Ол-райт.. Заграю і на одного.. Ще ніхто не казав, що фасонний Тедді чогось не потрапив...

Пітер: Твоя справа.. Я б у цім фільмі не плутався.. Навіщо вони нам? Що ти на них заробиш?

Тедді: Та ти не чув — він же хемік... Щось таке вигдавав, що його вже тут на роботу беруть...

Пітер: Тим більше.. Який нам толк висилати його в Росію? Щоб він їм там оце зробив.. не знаю вже, що він вигдавав... А тоді вони били б тим Америку?!...

Тедді: (насмішливо). А в тебе тут жінка і маленькі діти.

Пітер: Однаково, не хочу, щоб ці свині били по Америці...

Стівен: Та що ви, хлопці, ви вже занадто поважно.. Я тільки так, для прикладу... Я б і сам нікому не дозволив бити нашу Америку! (Підморгує Тедді).

Тедді: Та і я ж тільки на жарт... Це на нього ота дівчина так вплинула. Ой, Пітер, будеш ти незабаром дитячий візочок возити!

Пітер: А чому би й ні? Треба буде — то й повезу!

Тедді: Пітер! Як ти вже до цього дійшов — то вже ми з тобою не компанія. Я жіночої спідниці поміж нами не стерплю. Ні. Квит!

Пітер: (удавано ліниво встає, потягується, прижмурено дивиться на нього і Стівена). Квит, Тедді? Гаразд — квит — так квит! Дивись не пожалуй... А білл я тобі дарую. Гуд бай. (Виходить).

Стівен: Навіщо ви його пустили?.. Не піде до поліції?...

Тедді: Ні, в нього теж є правила. (Сміється). Та йому й не вигідно, щоб з мене фота брали... Будьте спокійні...

Стівен: Але треба наш бізнес добре обговорити... (Озирається). Тут незручно... Нікого нема — нас можна легко почути.

Тедді: Можемо вийти... Я знаю одне місце, де можна спокійно говорити.

Стівен: Гаразд... Але кінчаймо нашу водку. — За успіх!

Тедді: За успіх! (П'ють).

З а в і с а.

Д І Я І І І

Та сама обстановка, тільки пізно вночі. Миля виймає гроші із каси і складає їх у свою торбинку. після чого йде і гасить світло. В ту саму мить, двері повільно відчиняються. Миля застигає непорушно, придивляючись до того, хто входить. Це Пітер, у своєму нормальному убранні.

Пітер: (Світить ліхтаркою). Я довго чекав, поки ти погасиш світло, Милю.

Миля: Ти прийшов по гроші?

Пітер: По гроші? Ти віддаси їх мені?

Миля: Так, візьми їх... Я маю ще трохи в банку — я віддам тобі їх усі — тільки їдь звідси.

Пітер: Ти так боїшся мене?

Миля: Ні... я боюсь за тебе... Я не живу тепер, а тільки думаю, чи тебе вже піймали, чи ще... Їдь в Австралію, чуєш, Пітер?

Пітер: Куди?

Миля: В Австралію... Там ти можеш жити, працювати... Олена все розповідає про Австралію — там є такі кутки, де ніхто не заїздить — там ти міг би жити спокійно.

Пітер: (свистить). Фью-ю-ю... Тобі треба йти до Армії Спасіння... та навіть вони такого не видумують — упекти мене в Австралію, в пустелю.

Миля: (стомлено). Я знала, що ти не схочеш послухати мене... Для чого ти ходиш за мною?

Пітер: Хотів би я знати... Я мав таких чудових дівчат.. не знаю, що мені в тобі сподобалось..

Миля: (усміхаючись). Ти досить дивно говориш про любов, Пітер.

Пітер: Хотів би я знати, чи це і є те, що вони називають любов'ю... Чи й ти думаєш про мене цілий день?

Миля: О, ні, хвалити Бога... Часами я забуваюся.. я б звар'ювала, коли б весь час думала про тебе... Я тепер живу ніби у двох життях...

Пітер: А ти сидиш в мені весь час.. Десь отут... і тягнеш, тягнеш мене до себе. (Обіймає її). Дівчино, ми обоє піймалися — і мусимо скоритися...

Миля: (тулиться до нього). Якби радо я скорилася тобі, Пітер...

Пітер: Ходімо зі мною.. Ми можемо женитися, як ти так хочеш... Чи ти боїшся батька і матері?

Миля: Ні... мені шкода їх, але це не те... Річ в тому— мені нема куди йти з тобою, Пітер.. Ти не маєш ні життя, ні майбутнього — куди ти мене кличеш?

Пітер: Ти боїшся?

Миля: Я боюся страху... Я не хочу жити в страху... ненавиджу жити в страху. Подивися на Олену, оця, що приїхала до нас, діпстка з Росії — вона й досі повна страху... Вона не вірить, що можна жити спокійно і не боятися нічого... Коли я дивлюся на неї, — мені ясно, що я не можу піти з тобою...

Пітер: І ти кажеш, що любиш мене.. Дурний страх...

Миля: Я не боюся, зрозумій мене, Пітер, — я не боюся, але я не хочу боятися. Не хочу! Ніхто не сміє вносити страх в моє життя — навіть ти! Коли я побачу, що не можу далі так жити, — я можу вмерти, але жити в страху я не буду!

Пітер: Тссс, там хтось ходить коло вікна...

Мил'я: Бачиш, ти весь час прислухаєшся...

Пітер: Тихо, кажу тобі.. (Чути, як скло тихенько тріщить). Тут є інший вихід?

Мил'я: (пошепки). Так, через кухню в гараж і на другу вулицю...

Пітер: (обережно веде її). Покажи мені... І мовчи, чуєш, щоб не сталося — мовчи!

Мил'я: О, Пітер, це вже вони по тебе?

Пітер: По когось в усякому разі... Не забудь, мовчи, коли любиш мене. (Навшпиньках зникають в дверях до кухні).

(Вікно з боку, позад стояки повільно відчиняється, впливає кволий відблиск світла від ліхтаря. В цьому світлі видно, як у вікно влазять Тедді і Стівен, тягнучи за собою торбину)

Стівен: (присвічуючи собі ліхтаркою). Нікого нема... Вони вийшли із кіна і сіли в трамвай. Ми на машині могли обігнати їх на яких сім-вісім хвилин... За пару хвилин вони повинні бути тут.

Тедді: (обдивляється, похмуро). Не люблю таких справ у темноті... Заєжди працював при повному світлі.. Дурацька професія — оці викрадання людей, оці кіднапінги. Не розумію, як люди можуть робити з цього свій факх... Чи ви певні у своїй хемії?..

Стівен: Будьте спокійні, хе-хе-хе... будьте уверочки. як кажуть у нас... Це така хемія, що від неї і слон за хвилину впаде непритомний... Але закрийте вікно — не треба без потреби притягати уваги.. (Тедді закриває вікно).

Тедді: Сумніваюся, чи ми витаскаємо його звідси вдвох.

Стівен: Не його, а їх -- навіщо нам розбивати родину? хе-хе-хе. Ніколи не треба розбивати родину — бо коли чоловік винен, то вже жінка напевно про те знає... А як і не знає — то навіщо вона згодилася бути його жінкою? А вносити не бійтесь — нас тут чекають хлопці, які допоможуть... Амбулянс забирає хворого — вночі, спокійно.. Все буде в порядку — тільки треба знати дисциплінку... Ви тут в Америці, ще не знаєте дисципліни, — але поступово ми навчимо вас.. ми вас навчимо...

Тедді: Не раджу комусь починати вчити мене... Не люблю учителів, проповідників і всяких інших балакунів... Зроби своє діло — і мовчи..

Стівен: Тільки не нервуватись... Найгірша річ почати нервуватись під час діла... Пізніше — скільки хочете — але зараз — холоднокрівність...

Тедді: Будеш ти мене вчити... Але не люблю мати справу з бабами — зараз починають кричати...

Стівен: Ця не буде кричати.. Ця знає, що таке дисциплінка... вона навчена, вона добре навчена... Буде мовчати, як овечка, — я вже їх бачив таких не раз...

Тедді: (Іде до дверей до кухні і пробує їх). Чи ці двері замкнуті? — В порядку.

Стівен: Все мусить бути в порядку... Тут в Америці не трохи тяжко, — бо кожний думає, що може робити по-своєму. Нам не треба нічиїх думок — слухай і виконуй — тоді все буде тихо і спокійно.. без нервів...

Тедді: Ви перший весь час говорите... І що ви знаєте про Америку? — Я сам перший терпіти не можу когось слухатись...

Стівен: Чш-ш-ш, вже чути їх голоси. (Іде до дверей і прислухається. За дверима чути голоси і веселий безтурботний сміх Олени). Чорт, вони не самі. Хтось з ними є... Ускладнення... тут в Америці завжди ускладнення... Я думаю, нам краще сховатись... В крайньому разі моєї хемії вистачить і на трьох (Ховаються за стойку).

(Двері відчиняються, входять Івась, Олена і Луї. Івась світить світло і роздивляється навколо).

Івась: Миля, видно, вже й спати лягла, не дочекалася нас... Але я радий, що зустрів вас і Кітті, Луї... А ще більш радий, — що ви таки женитесь... Коли ж весілля?

Луї: (веселий ,розпромінений). Вже всі речі на станції... Завтра беремо шлюб — і на Флориду..

Олена: О, я такого шлюбу не люблю — щоб зараз і їхати... У нас колись гуляли весілля по тижню.

Луї: Ет, що там розводитись — підемо до сіті гол, запишемося — і вже... Аби охота, а женитися можна хоч і серед ночі — тут це вільно...

Олена: Е, що там сіті-гол!.. Треба гарне весілля зробити, з квітами, з фатою, щоб Кітті було що згадати.. А то он, ми женилися — і згадати нічого — пішли в ЗАГС, розписалися швиденько, та й Івась назад на роботу, а я — до інституту. Хіба це весілля?

Івась: Та вона просто хотіла б, щоб я купив їй нову суконку на весілля — зовсім жінка здуріла з тими суконками — хоч до міста не пускай.

Луї: Ну, я піду, а то Кітті мабуть уже вийшла і жде мене в машині...

Івась: Стоп, стоп! Як то можна — така добра новина — ви женитесь — і щоб ми не випили з тої нагоди... Не можна! Треба випити!

Олена: А то правда — навіть я не перечу... Ну, ви тут пийте, а я піду подивлюся, як там Василько спить... Тільки не занадто довго бенкетуйте, Івасю, завтра на роботу. (Іде до дверей до кухні).

Івась: Та ні, ми по одній. (Іде до стойки).

Олена: (Смикає ручку). Ой, чого ж це двері замкнені? Як же я увійду? (Злякано). Це щось не так, Івасю... Ходімо зі мною, бо я боюсь, там хтось сховався..

Івась: (Повертаєсь до неї). Та може замок якось за-скочив.

Олена: (раптом відчиняє двері). О, уже й відчинилися. Але тут темно..., я боюся йти...

Івась: А, не роби з себе страхополоха... Як темно, так засвіти...

Олена: (Повагавшись, входить у кухню і зачинає двері. За хвилину чути її притишений, зляканий оклик). Ой!

Івась: (що знову повернув до стойки, спинається і гукає). Що там таке? (Прислухається, мовчанка). Видно, нічого нема... Залякане сотворіння моя жінка. (Іде до стойки і перехиляється через неї, щоб взяти зпід споду пляшку. В цей момент Стівен виривнюється зза стойки і накидає йому на голову сіру торбу. Тедді вискакує зза стойки до Луї).

Тедді: (наставляє револьвера). Руки вгору!

Луї: (Дивиться невідступно на Тедді і Івася). Це що — знову гольд-ап?

Стівен: (Спокійно стягує шнура на торбі тимчасом, як Івась, різко сіпнувшись, спадає безсило на стойку). Ні цього разу — це кіднап. (Важучо). Добре, що ви нагодилися — допоможете нам.

Луї: Що ви хочете робити з цим чоловіком?

Стівен: Не ставте питань — і вам не будуть брехати, це англійці добре видумали... (Міняючи тон, брутально). В перекладі це значить — заткнися і роби, що тобі скажуть.

Поможеш нам винести цього чоловіка... Амбулянс тут близько...

Луї: Краще застрелить мене... Він — мій друг.. Ми мали з ним випити...

Тедді: (робить крок до нього ближче).

Стівен: (до Тедді). Не бійся, він зараз перестане брикатися. (До Луї). Ми не можемо застрелити тебе... принаймні зараз... нам не треба шуму. (Важучо). Це справа партії, вона потребує цього чоловіка — зрозуміло? Якщо ти не схочеш — то ми зробимо шум, що затримали тебе, коли ти хотів викрасти його... Ти відомий своїми комуністичними симпатіями, а ми що прості собі робітники.. Нам повірять швидше, ніж тобі...

Тедді: Говори за себе... Я не люблю возитися з поліцією, до чорта з нею!

Стівен: І тоді скажи прощай своїй любій дівчині, ради якої ти готов зрадити партію. (Передражняє). Краще застрелить мене — він мій друг! (Люто). Яке це має значення? Чи мене хто питав — друг чи не друг! То я маю зрікатися батька і боятися власного сина, бо я виховав його так, як їм треба — і це все для того, щоб ти був чистенький? Я маю бити і убивати і клясти в Бога і в Богородицю, щоб у тебе були чисті ручки і сумління? Майже сичить). Ні, гад, ти мені допоможеш, я тебе в цю грязюку носом потичу — ти знатимеш, що то таке — бути членом комуністичної партії!.. Ви всі, американські комуністи, вже мені в печінки в'їлися, своїми розмовочками та промовочками! Не будеш ти вищий за мене, ні, не будеш!

Луї: (розгублено). Та я з вами і діла не мав ніколи... Я вам нічого не казав робити... Ви хотіли грошей...

Стівен: Ага, грошей... ти думаєш купити мене, щоб я за твої гроші робив усі пакості, а ти ходив і промови виголошував...

Луї: У вас, у росіян, у всіх Достоевський сидить.. Я ніколи не міг...

Стівен: (Остаточо вибухає, аж прискає з люті). Мовчи! Мовчи! бо застрелю... Як ви мені чим осточортіли — так оцим Достоевським! Ніякого Достоевського — просто рятуй свою шкіру — і все. Убивай, або тебе уб'ють. Ясно?! А ходити ручки в брючки в той час, як ми будемо убивати— дзуски!.. Досить нам своїх, щоб іще й ви сіли нам на голову!

Тедді: (нудьгуючи). Ну, не казав я, що ви найбільше любите говорити? Довго я буду його отак тримати? Як вбити — то вбити, а не робити гістерики.

Стівен: (опановуючи себе). Гарзд... Я й справді того... Трохи розденервувався. Але бачите не можу оцих сентиментальних чистоплюйчиків... (До Тедді). Спусти револьвер. (До Луї). Поможі нам винести це падло звідси.

Луї: (вагається).

Стівен: Ну, кому я сказав? (Кидає йому коца). На, накрій його, щоб виглядав, як хворий. (До Тедді). Де ноші? Розкладай їх.

(Луї покійно йде і накриває Івася. Тедді розставляє складані ноші. Укладають безвладне тіло Івася на ноші, прикривають краще і починають братися за ноші).

Стівен: (цинічно). Отак! Це я називаю — дисциплінований член партії. Тепер берися з Тедді за передні ручки, а я піду ззаду... Амбулянс стоїть по тій стороні...

Тедді: (береться за ноші ззаду). Ну, я волю бути позаду вас... Не знати, яка на вас іще гістерики найде — бийтеся собі накупу, але без мене.

(Луї і Стівен беруться за ноші зпереду. Луї розгублений, пригнічений, робить усе механічно, як загипнотизований. Коли вони рушають від стойки до дверей, — раптом чути дикий, пронизливий, звірячий крик. Двері з кухні відчиняються, вскакує Олена, за нею зараз же вигинаючись і випереджуючи її — Пітер з револьвером, за ним Миля — теж з револьвером).

(Стівен, Луї і Тедді на момент прикіпають до землі від несподіванки і несамовитости крику).

Олена: Не дам! Тепер уже не дам! Уб'ю. Пустіть!

Луї: (ніби прокинувшись). Я не буду нести це. (Кидає ноші і відскакує вбік).

Тедді: (Кидає ноші і хапається за револьвер, але Пітер вже одним стрибком опинився коло нього і наставляє на нього свій). Руки вгору, Тедді. (Глузливо). Спробуй один раз сам — як тобі це сподобається?

Тедді: (повільно підіймаючи руки). Віддаси мене поліції, Пітер?

Стівен: (Стягає коца з Івася, кидає на стіл і ховається за ним).

О л е н а: (Кидається до Івася, і розв'язує торбу). Вони вбили його... О, я подушу їх своїми руками! (До Милі, що помагає їй). Навіщо ви затримали мене?! Тепер вони задумали його.

М и л я: Ні, ні, він живий... Їм треба його живого. Вбити вони могли інакше (Йде з торбою до вікна). Це треба викинути, а то ми всі зомліємо. (Повертається до Івася і помагає Олені оживити його — труть, розводять руки, ллють воду на обличчя).

П і т е р: (до Луї). А вам я не раджу рухатися. Тедді з охотою постоїть, поки я пристрелю вас при спробі утекти... Правда, Тедді?

Т е д д і: (оживляючись). Це було б найкраще, Пітер... Ти бери цього, а я покінчу з отим проповідником. (Показує на стіл, де сховався Стівен). Чим менше буде розмов в цій справі, тим краще..., правда, Пітер?

Л у ї: Я не рухнуся... — але можете мене застрелити... Чим швидше — краще для мене...

Т е д д і: (люто). Заткнися. Через ваші розмови нас накрили!

І в а с ь (починає ворухитись).

О л е н а: Живий! Живий! Івасю, бачиш мене?

П і т е р: Милю!

М и л я: (Покірно підводиться з землі і дивиться на нього. Пітер очима показує їй на стіл, за яким сховався Стівен. Миля, тримаючи револьвер попереду, йде туди. Стівен прожогом вислизає зза копа і кидається до дверей. Миля кидається за ним, так що закриває собою його від Пітера. Стівен вискакує на вулицю).

О л е н а: Втік?! Не пушу! Ловіть! Держіть! (Вискакує на вулицю).

(Всі напружено застигають, прислухаючись. Пітер підскакує до дверей, але зараз же чути постріл, і він ховається за стінкою).

Т е д д і: (До Милі, яка підскочила і стала проти нього з наставленим револьвером, глузливо). Ой, ой, як страшно! Та ж ви не посміли вистрелити в нього, коли він тікав, — то як же посмієте стрелити мені просто в очі?

М и л я: Тільки поворухніться — побачите... Я мушу звільнити Пітера від вас.

Тедді: Ач, яка... тихенька дівчина...

Луї: (до Милі). Дайте мені револьвер — я його усте-режу... Він мусить розповісти поліції, як то було і як вони примусили мене нести ноші...

Пітер: (Озираючись від стінки коло дверей). Миля, пусти Тедді.

Миля: (Вагається і суперечливо дивиться на Пітера).

Тедді: Не казав я, що ці тихі дівчатка — чиста чума?!

Пітер: (твердо). Пусти, його, Милью.

Миля: (неохоче опускає револьвер).

Пітер: Так я швидше звільнюся від нього... Гайда, Тедді — і прощай. Вже мене не побачиш.

Тедді: (обережно ідучи до дверей). Драпаеш звідси?

Пітер: Так. І надовго.

Тедді: Велл, Пітер, гуд бай... (Спинається). Але раджу тобі, — тікай сам і відчепися від цієї дівчини.

Пітер: А для кого, ти думаєш, я сидів і стеріг цього діпіста?

(Коли почувся перший постріл у Пітера, з вулиці було чути переляканий зойк Олени, потім якийсь час тиша. Коли ж Тедді підходить до дверей, знову чути).

Голос Олени: Ага, не втік. Ага!

(За сценою чути ще один постріл, знову зляканий крик Олени і потім її дикий переможний крик).

Олена: Не влучили! Ага! Держу його! Держу його!

Тедді: (спинається, до Пітера). Є якийсь інший вихід? Бо там ще одна з цих тихих... Забагато шуму..

Пітер: (показує). Через кухню до гаражу і на другу вулицю.

Тедді: (Виходить до кухні, Пітер знову прикіпає до стінки).

Олена: (Входить спиною в двері, тягнучи перед собою Стівена. Коли обертається — зовсім інша жінка: очі горять, розпатлана, з плеча тече кров). Піймала! О! Я ловила й піймала!

Стівен: (якого вона волочила перед собою, безсило звів голову).

Миля: Боже, Олено, ви поранені?

Олена: Ні, я не ранена. То його кров. (Трусить Стівеном). То він мене урятував. Ха-ха-ха, він мене урятував... Комедія... Раз в життю на щось придався! Ха-ха-ха.

Миля: (В страху підходить до неї). Олено, що з вами, Олено!

Олена: Ой, як мені смішно! Ой, не можу. Ха-ха-ха-ха. То вони все ганялися за нами, а ми тільки тікали, а тут — він тікає! Ха-ха-ха. Комедія. Оце так Америка! А я ще не хотіла їхати сюди: Ха-ха-ха.

Пітер: (придивляючись). Він мертвий, здається мені.

Олена: (раптом стихає). Мертвий!... (Повільно спускає Стівена на землю, витирає руки об сукню знизу вгору, і так спиняється над Стівеном, руки в боки. Недовірливо, злісно). Мертвий! Шкода! Він не заробив такої легкої смерти!

Івась: (Насилу підводиться на лікті, до Олени). Що таке? Що тут робиться?

Олена: (Повертається до нього, знову оживаючи). Ой, Івасю, що тут робиться! Оцей (на Стівена) — хотів викрасти тебе... накинув на голову торбу і вже взялися нести... А тут наскочив Пітер, і Миля і я... ми були в кухні... дивилися...

Івась: Ти була з ними?

Олена: Так, вони перестріли мене і сказали мовчати. Але як я побачила, що вони несуть тебе — і згадала, що це ж не у нас вдома, що це — Америка, — я кинулася — і вони — і ми спинили їх..

Івась: (дивиться на Стівена). Хто його убив?

Олена: Його ж поплічники. Вони стрілили в мене, але я кинулась на землю, а потім на нього і схопила його за ногу. А тоді кинула його на себе і закрилася ним. Вони стрілили ще раз — і убили його...

Івась: (до всіх). Що вона говорить? Це правда? Вона бігла за ним? Але на що їм мене?

Пітер: (їдко). А це спитайте у свого друга. (Показує на Луї).

Івась: О, Луї, і ви тут? Вони вам нічого не зробили?

Луї: (мовчить, спустивши голову).

Олена: Він ніс тебе, Івасю. Він допомагав їм. (Злісно). Тепер він посидить у тюрмі — і його зашлють кудись на каторгу...

(В дверях з кухні з'являється Степаняк, в нічному халаті. Його ніхто не помічає).

І в а с ь: (Довго дивиться на Луї, киває головою і слабо усміхається). Отже, ви помагали їм, га, Луї? Бачите тепер, що вони можуть зробити з людини? Як вони люблять зломити людину і зробити з неї шматку?!.. Тепер ви розумієте, що їм не треба людини, — тільки виваленого у злочинах і розпусті раба?

Луї: (проводить рукою по обличчі): Це було страшне... Він зовсім не вважав на мене, не числився зі мною... І він ненавидів мене..

І в а с ь: (вказує на Стівена). Хто? Оцей?

Луї: Власне, я відразу перестав чути себе собою... Я був ніщо, цілковите ніщо... Річ, якою він командував...

О л е н а: Але чого ви його слухалися? Над вами ж не стояв вартовий і він не міг вас бити, чи грозити, що знищать вашу родину...

Луї: Тут був цей (до Пітера) ваш Тедді... з револьвером... І потім було ще одно... він мені грозив.. (уриває).

Кітті: (швидко входить, задихана). Луї, ви тут? Тут були постріли. (Бачить Івася на ношах). Івасю, ви ранені? Хто стріляв?

О л е н а (злісно). О, тут є що вам розповісти...

І в а с ь: (спиняє її рухом руки). Підожди... Помовчи трохи... (До Луї). Він ловив вас на неї?

Луї: (глухо). Так..

І в а с ь: Ці падлюки завжди ловлять нас на найкраще, що в нас є... (До Олени). Бачиш, а ти питала, чого він боявся... Він був у них в руках ще міцніше, ніж під вартою.

Кітті: Але в чому річ. (Бачить Стівена). Цей..., він мертвий!..

О л е н а: Так, на жаль — уже мертвий...

(На вулиці чути шум машини).

Пітер: (Відскакує від дверей і безшумно причиняє їх). Поліційне авто... (Прислухається). Проїхало... Мабуть, женуться за амбулянсом... За пару хвилин тут будуть інші. (Оглядає всіх). Тедді вже втік, — тепер наш час, Милю.

М и л я: (з надією). В Австралію?

Пітер: То задалеко... Чим Аляска гірша? Не люблю нових звичаїв — тут є мій край... Ідеш зі мною?

М и л я: Так... Зараз?

Пітер: В цю хвилину... Речей не бери...

Миля: Але... я мушу написати татові і мамі...

Степаняк: (із свого місця). Добре, хоч згадала нас, дочко.

Миля: Тату! (застигає на місці. Всі напружено мовчать).

Степаняк: (На Пітера). Хто цей чоловік?

Миля: Він... він... Я люблю його, тату... Я мушу піти з ним?

Степаняк: Мусиш? А то по якому закону?

Луї: (Підводить голову, як норовистий кінь при звуках сурми, але Кітті кладе йому руку на плече і він спускає голову).

Пітер: Ми обое піймалися, містер — я і ваша дочка... Закон чи не закон — це дужче за нас...

Степаняк: Я тебе десь бачив. (Придивляється).

Пітер: Так, бачили... Дуже коротко і не при занадто приемних обставинах...

Степаняк: Ти.. О, то це ти!...

Пітер: То був останній раз... Вона все тримала мене... я не міг більше... заради неї...

Степаняк: (підіймає руку і б'є його по обличчі).

Миля: (кидається до Пітера). Тату!

Пітер: (Довго мовчить, переборюючи образу і гнів. Врешті спокійно). Гарзд, батьку — можете взяти собі цей реванш... Тепер ми квити.

Степаняк: Квити чи не квити, але дочки я тобі не дам.

Пітер: Вона прийде до мене...

Степаняк: Ні!

Пітер: Вона прийде — кажу ж вам — нам нема виходу... Це дужче за нас...

Степаняк: (запитливо). Милю?

Миля: Так, тату, я прийду до нього...

Степаняк: Але в усякому разі — не зараз!.. (До Пітера). Якщо ти схочеш покликати її через рік... І матимеш куди кликати...

Миля: Тату, мені нічого не треба... Я можу все... Я нічого не боюся, — крім страху...

Степаняк: Так і я ж не можу жити в страху за тебе, дочко... Він мусить показати себе... чого він вартий... (До Пітера). Куди ти хотів їхати?

Пітер: Я думав, може в Алясці...

Степаняк: Не думаю... Вони знайдуть тебе й там...

Пітер: Може десь в Канаду... На північ...

Степаняк: Думай сам... Роби.. Покажи, що ти умієш...

Миля: Тату, він зуміє, я знаю.. Коли я буду з ним...

Степаняк: Ні, без тебе... Чоловік мусить виявити себе сам, без няньки, без підтримки...

Пітер: (прислухається). Але я вже не маю часу... Милю — ти прийдеш до мене?

Миля: Як тільки ти мене покличеш! (Він обіймає її і довго цілує).

Степаняк: (дивиться на Луї і Кітті). А ви що робите тут? (Вони мовчать).

Івась: Вони... Оцей (штовхає ногою руку Стівена). Оцей хотів вкрасти мене... Пітер врятував нас усіх... Але Луї трохи замішаний у цю справу.. (Гаряче). Ні, ні не хитайте головою — він не знав, то було раптово... Стівен хотів його вплатити в це, і годі вже мати над ним владу...

Степаняк: (До Милі). Піди заведи моє авто і виведи з гаражу на той бік.

(Миля виходить).

Івась: (Схоплюючи думку). Нехай Пітер забере і їх (На Луї і Кітті).

Кітті: Що він говорить? Куди нас забрати?

Луї: (Криво усміхається, щоб сховати своє зворушення). А я знаю? Типовий американський романтичний роман із щасливим кінцем! (До Івася). Ви хочете бути Санта-Клаусом?

Івась: Ні, я тільки не хочу, щоб оцей (знову той же жест на Стівена), щоб оцей таки переміг... Поки ми сваримось, завидуєм і ненавидимо один одного — вони виграють! А я не хочу, щоб він навіть після смерті переміг мене...

Степаняк: Маєш рацію, сину. Маєш рацію. (До Луї). Ну що, хлопче, догрався? Створив новий закон і змінив оцю країну?

Луї: (мовчить).

Степаняк: Закон є тільки один! Ти сміявся з Біблії — а чуєш, що Івась каже...

Івась: Признатися, ніколи не читав Біблії...

Степаняк: То неважно.. Твоя мати вклала в тебе це — вона мусіла бути добра жінка. (До Луї). Це буде добре для тебе поїхати на Аляску чи десь на північ... Спробуй, що таке справжня робота — а не розмови про неї.. Спробуй... Покажи себе... (До Пітера). Хочеш такого компаньйона?

Пітер: (роздумчиво). Велл, я не люблю оцих балакунів.. У них тонкі нерви і слабка рука... Що йому робити на Алясці?

Луї: В мене не тонкі нерви... Я тільки не люблю тиші і спокою... Цю країну треба розбурхати.. Я хотів...

Степаняк: Чуєте... (До Пітера). Забери його на Аляску і нехай він там покаже, що він може розбурхувати.. (До Кітті). Ви хочете знати, чого вартий ваш Луї?

Кітті: Я не розумію... Але я вірю в Луї... Ми можемо і в Алясці показати вам клясу!.. Тільки ми вибиралися у Флориду...

Івась: Ніяких Флорид, ніяких купованих за гроші вигод! Тверде життя, розвинуті м'язи, спокійні нерви...

Степаняк: І потім — ти мусиш щось зробити доброго для цієї країни...

Луї: (оживляється, стара усмішка являється на обличчі). То що ж це? Ви мене посилаєте на заслання, чи що?

Івась: А хоч би й так? Хіба ви не брали участі в злочині?

Луї: Він примусив мене...

Івась: Але ви самі дали йому владу над вами.. Ні, ви таки заробили заслання...

Олена: Пхе, яке ж це заслання — коли вони вільні і мають гроші... Це прогулька, а не заслання..

Івась: Тихо, Олено, тихо. Чи ти таки хочеш, щоб оцей недаром згинув?

Олена: (пристрасно). Ах, що там... Ти випустиш його отак... Його, що хотів віддати тебе назад, до них?! Що ніс уже тебе туди...

Івась: Ти ж чуєш, вони ідуть на заслання...

Олена: Ах, не говори! Якби тебе там послали на таке заслання, так я б дякувала Богу до кінця мого віку!

Івась: Але ми — не вони... Я хочу, щоб цей Стівен згинув марно, безслідно, без наслідків, — як собака, якою він і був.

Мил'я: (входить). Машина готова...

Пітер: (До Луї). Гаразд, я беру вас... (Раптом широко усміхається). Заслання — так заслання... Але Милію?!..

Милія: (твердо). Ти напишеш і я приїду..

Луї: Гуд бай, судді... За рік приїздить до мене, на мою хутрову фарму...

Степаняк: Можливо, ми й приїдемо... га, Милію? (Обіймає її).

Милія: О, тату, я б їхала вже зараз...

Пітер: Гуд бай, батьку... Милію. (Цілує її). (Пітер, Луї і Кітті виходять).

Олена: Милечко... Він напише, він виб'ється — ти бачила, як він тут командував... Він же нас врятував... (Обіймає її). І ти вистоїш теж, — я не те вистояла, як Івася за-слали...

Полісмен: (входить). Сусіди кажуть, що то звідси хтось вибіг з криком... були постріли... Чому ви закрилися... (Бачить Стівена). Що це за чоловік? (Нахиляється). Він мертвий? Хто убив його?

Олена: (до Івася з жахом). Івасю. Що ж це? Всі поїхали... А ми тепер будемо відповідати...

Полісмен: (виймає нотис). Попереджаю, що кожне сказане вами слово буде записано — тому думайте, що говорите, щоб не пошкодити самим собі...

(До Степаняка). Але замкніть двері, бо репортери вже гналися назирці за нашою машиною.

Степаняк: (закриває двері).

Олена: (До Івася). Що він таке говорить... Щоб ми обдумували свої слова?..

Степаняк: Це така формула... Він завжди мусить попередити, коли когось допитує, щоб чоловік отямився і не наговорив на себе зайвого...

Олена: Не наговорив на себе зайвого... Чого зайвого?

Степаняк: Поліція хоче знати правду, тільки правду.

Олена: Он як?! Правду? (випростовується). Ну, як їм тут треба тільки правди, — то нехай питає! Нехай! Я не боюся!

(Двері хтось термосить знадвору).

Полісмен: О, уже репортери тут... За ними ви ніколи не можете зробити спокійного допиту...

Степаняк: (Іде до дверей і злегка відчиняє їх). Завтра, хлопці, завтра.. Поліція ще не скінчила слідства...

Репортер: (Просуваючи ногу в щілину). Тільки пару питань і одне фото...

Степаняк: (виштовхує його). Завтра... Все завтра..

Полісмен: Хто цей чоловік? (Обшукує Стівена).

(Миля стоїть біля батька, Олена схопилася за Івасеву руку. Вікно вгорі відчиняється, видно голову репортера з камерою перед оком).

Репортер: Галло, містер Діпі. (Клацає пальцями).

(Івась і Олена повертають голови в його бік).

Репортер: (Робить знімку з магнієм). Так, дякую... Тепер ви, батьку, трохи відсуньтесь.. А то не видно вашої дочки...

Степаняк: (не рухаючись). Злізь з вікна, а то подам на тебе до суду.. (Репортер клацає).

З а в і с а.

В ЧАСІ: ЖІНКА

КСАНТИППА, ГЕРОЇНЯ ПО-
МИРАЄ В ПЕРШІМ АКТІ,
НЕПЛАТОНІВСЬКИЙ ДІЯЛОГ

КСАНТИППА

(Комедія на 4 акти)

"ΚΑΝΤΗΡΑ"

ДІЙОВІ ОСОБИ:

КСАНТИППА

СОКРАТ — її чоловік

ЛЯМПРОКЛ — їхній син 5-6 років

ТІДЕЙ

ЛАЇСА — гетера

ДЕМЕНЕТА

СОФІЯ

АСТЕР

1-й і 2-й учні Сократові

1-й і 2-й юнаки

1-ша і 2-га сусідки Ксантиппині

СТАРИЙ ГРЕК

ХЛОПЧИК З ПИРІЖКАМИ

Раби, прислужниці й рабині у Лаїси

Нарід на вулиці, перед храмом і на базарі: ганчарі, селяни, пастухи, музиканти, жерці й інші.

Дія відбувається в 5 столітті перед Різдом Христовим.

Д І Я П Е Р Ш А

(Неширока вуличка в Атенах, виходить вона на базарний майдан частину його видно в далині. На базар поспішають люди: ганчарі, обвішані своїми виробами, жінки з сіл з пучками овочів, водоноси. Пастух, награвуючи на сопілці, проганяє дві кози).

Ксантіппа йде, несучи згорнутий плащ, і спиняється перед майданом. З'являються 1-ша і 2-га сусідки.

1-ша сусідка: От добре, що ти мене збудила. А то чоловік усе лає мене, що я ледача, і все тиче мені в очі ту навісну Ксантіппу.

2-га сусідка: Та її важко випередити. Коли не вийдеш, — вона вже порається в дворі.

1-ша сусідка: Звичайно, маючи такого чоловіка, доводиться все робити самій. Але мені, хвала богам, нема чого так перериватися.

2-га сусідка: Та глянь, он вона; вже коло базару.

1-ша сусідка: Де? Вона! Диви, вона вже тут! (Підходячи) О, Ксантіппо, раніш тебе не встигнеш нікуди!

Ксантіппа: Так, у мене сьогодні багато роботи, а треба ж і дещо купити.

2-га сусідка: Як на мене, то я думала, що ти вже й додому вернулась.

Ксантіппа: Так, я трохи засиділась сьогодні...

1-ша сусідка: Засиділась!... Та ще тільки ген-ген показалося сонце! І як холодно!.. А що це в тебе?

Ксантіппа: Це.. Плащ.. Мені теж здалося, що холодно...

1-ша сусідка: Новий плащ? У тебе? Ого! Видно, в Сократа з'явилися багаті учні!

Ксантіппа: В Сократа нема платних учнів. Він говорить з усіма і для всіх... Плащ я виткала сама... Я пофарбувала нитки бузиною, і вийшла дуже гарна облямівка... Ось гляньте!

1-ша сусідка: Так, непогано! Навіть скидається на справжній купований плащ.

2-га сусідка: І довго ти його ткала?

Ксантіппа: О, дуже довго, більше двох місяців. Я ж можу ткати тільки вечорами, а ночі тепер такі короткі.

1-ша сусідка: Якби Сократ працював, ти могла б купити такий плащ за одну драхму.

Ксантіппа: Він каже, що його демон наказує йому повчати громадян.

2-га сусідка: Демон? Лінощі, а не демон! Не хоче працювати і чіпляється до чесних громадян з безглуздими питаннями.

Ксантіппа: А, розумію, ти сердишся за батька!

1-ша сусідка: За батька? Чому? Хіба Сократ і його викривав?

2-га сусідка: Викривав? Можна подумати, що Сократ — промовець перед старшими.

Ксантіппа: Хоч і не промовець, а твій батько нічого не міг відповісти Сократові, і всі сміялися з нього, що він скнарий і бере проценти.

2-га сусідка: Звичайно, бере! А хто ж не бере процентів? І Сократ брав би, тільки він не має чого позичати.

Ксантіппа: Хоч ми і нікому не позичаємо, але й самі ні до кого не йдемо по позички.

2-га сусідка: О, послухайте цю жінку! Можна подумати, що вона володіє скарбами Гефайста. Та вже, маючи такого чоловіка, нема чого пишатися: курносий, як етіоп, лисий, а як задумається, то одразу видно, що горбатий.

1-ша сусідка: Та вже хоч сердься, хоч не сердься, Ксантіппо, а моя мати завжди казала, що тільки з великих злиднів могла така вродлива дівчина, як ти, вийти за такого негарного чоловіка.

Ксантіппа: Звичайно, Сократ не Апполон, але ще вчора Астер говорив, що він найровумніший чоловік на всі Атени.

1-ша сусідка: Астер? Той молодий багатій?

2-га сусідка: От чому ти запишалась, як сама Геба! Та не дуже радій: Сократ потішав Астера, як комічний мім у театрі. До того ж Сократові не потрібно й маски.

Ксантіппа: Не смій казати так про мого чоловіка, ти, злозяична ехидно! Не смій! І йдїть собі геть! Не піду з вами! Мені треба тут зачекати на одну жінку.

2-га сусідка: От і добре. А то ти завжди сваришся та кричиш. З тобою й ходити соромно...

(Ідуть на базар і губляться в юрбі. Ксантіппа розгортає плащ і вішає його на гілці сливи).

Софія: Що це таке? Плащ? Ти продаєш його? Що за нього хочеш?

Ксантіппа: Одну драхму.

Софія: Драхму! За драхму можна купити перський плащ. Бери два оболі.

Ксантіппа: Я ткала його два місяці. І глянь, яке тонке прядиво.

Софія: Ну, стій тут. Більше тобі ніхто не дасть.

(Відходить і зустрічається з Тідеєм, молодим, простакуватим парубком, якому спорт і військова муштра надали певної витончености в поставі і поведінці).

Софія: О, Тідею, куди так рано?

Тідей: Не так треба питати, Софіє. Спитай краше, звідки так пізно.

Софія: Справді — вінок на голові і пелюстки вже прив'яли.

Тідей: Один із членів нашої деми віддавав дочку, і я вертаюсь з весілля.

Софія: От, чому ти не був у нас! А Лаїса так сердилась!

Тідей: Сердилась! Можна подумати, що не я Лаїсі, а вона мені оплачує ночі.

Софія: Але ж... їй було сумно без тебе...

Тідей: Я послав їй вина, ще й співця надодачу. Чого ж їй було сумувати!

Софія: Вино не заступить любови.

Тідей: Але не міг же я відмовити шановному громадянинуві. Лаїса надто багато вимагає. Я люблю бути вільним.

Софія: Ніхто тебе не в'яже... Ти, здається, поспішаєш?

Тідей: Так, хочу спати. Прощай! (Робить кілька кроків і спиняється перед Ксантіппою) — О, присягаюсь Афродітою, яка краса! Хто ти? Я тебе ще ніколи не бачив.

Ксантіппа: Хіба ти знаєш усіх атенян?

Тідей: Атенян не всіх, але атенянок та ще таких вродливих — усіх. Що ти тут робиш?

Ксантіппа: Продаю плащ.

Тідей: Власне, я міг би купити його. Що ти за нього хочеш?

Ксантіппа: Драхму.

2-га сусідка: (в юрбі) — О, поглянь на нашу працювиту Ксантіппу! Оце таку жіночку вона тут підцікувала! (Софія здалека стежить за Ксантіппою і Тідеєм).

Тідей (пошепки): Я дам тобі три, тільки поцілуй мене.

Ксантіппа: Що? Та як ти посмів? Я — заміжня жінка!

Тідей: То що з того? По совісті тобі скажу, що заміжні жінки цілуються куди солодше, ніж дівчата. Згода?

Ксантіппа: Геть! Бо я покличу чоловіка!

Тідей: Присягаюсь богами — навіщо тобі якогось там чоловіка! Ти — сама Пентесілея, водителька амазонок.

Ксантіппа: Коли зараз не вступишся, я покажу тобі, що вмію захищатись і сама.

Тідей: Вперше бачу жінку, щоб так завзято боронилась від поцілунка. Ну, хочеш, я дам тобі три драхми, а плащ лишиш собі.

Ксантіппа: Ах, ти... (Женеться за ним, замахуючись плащем).

Тідей: О, це хіба захист? Це ж відкритий напад. (Тікає і налітає на Сократа, що йде з 1-м і 2-м учнями).

1-й юнак: Дивись, куди йдеш! Ти віддав мені ногу!

Тідей: Ох, Сократе, нехай твоя мудрість захистить мене. За мною женеться сама Артеміда-войовниця. Глянь, яка краса! Чисте втілення гніву! Ти не знаєш, хто вона така?

Сократ: Бачу, бачу. Моя власна жінка. Що це знову за шум, Ксантіппо? Коли вже ти навчишся поводитись пристойно!

Ксантіппа: Як, то я ж і винна?! Звичайно, мені доводиться самій захищатись від молодих нахаб, коли чоловік день і ніч вештається по майданах і вулицях... Він в'язнуб до мене!

1-ша сусідка: Але ж ти сама піджидала його, Ксантіппо!

Ксантіппа: Хто? Я? Ах, ти, зухвала брехухо!

1-ша сусідка: О, тепер вона взялася до мене (тікає і кричить здалека). А навіщо ти стала під сливою і не пішла з нами?

Ксантіппа: Але ж... я хотіла продати плащ.

Тідей: А я купував його. І давав добру ціну, але вона розсердилась.

Ксантіппа: Бо ти посмів купувати в мене й пошідунок.

Сократ: Ти посмів?! У заміжньої жінки?!

Тідей: Пробач, господине, я був надто сміливий, тепер я бачу... Але не завжди можна подолати бажання.

Сократ: Ти не смів навіть бажати цього.

Тідей: Е, може й не смів, але, присягаюсь Еросом, дуже бажав.

Сократ: Иди додому, Ксантіппо! Заміжнім жінкам не годиться слухати такі речі.

Ксантіппа: Тому я й прогнала його. Але він сміє твердити своє й при тобі... Не знаю, чи смів би він говорити такі речі при іншому чоловікові.

Тідей: Та я ж казав це тобі й без чоловіка... До того ж Сократ — філософ і розуміє людину..

Сократ: Так, розумію, молодий ти хитруне. Але твоя сдвертість доводить, що ти робиш погано тільки через те, що не знаєш, як ти повинен робити.

Тідей: Це вірно... От, коли б ти повчив мене!

Софія: (виринає з юрби, солодко) — А твоя втома вже минулася, Тідею.

Тідей: (Недбало). — Так, я побігав, а це добре розганяє сон. То як же, Сократе? Ти поясни мені, що таке добродійність?

1-й юнак: О, це дуже довго розказувати. Треба тобі було піти з нами — Сократ цілу ніч говорив про це з Протаргором.

Ксантіппа: Неначе для цього замало дня.

Сократ: Ти ще не пішла додому, Ксантіппо?

Ксантіппа: Ні, мені треба ще купити борошна, олив і часнику, а для цього я повинна продати плащ.

Тідей: Але ж я купую його! Дозволь мені купити його, Сократе, на спокуту моєї провини!

Сократ: Спокута не продається, але коли тобі потрібен плащ, — бери його.

Тідей: Дякую. А тепер дозволь мені піти з тобою й послухати, що таке добродійність.

Сократ: Ходім.

Ксантіппа: Як, ти взяв від нього гроші і кличеш до нас? Його? Після того, що він говорив мені...

Сократ: Звичайно. Кара не pomoже, коли людина не розуміє своєї провини. Я доведу йому, що він не повинен був цього робити, бо від цього підупадають звичаї в місті.

Тідей: Так доведи це мені! А то я почуваю, що хочу робити не те, що повинен, а саме те, чого не повинен.

Ксантіппа: Молодий, як Паріс, хитрий, як Уліс.

1-ша сусідка: (їдко). Приємно бачити, як в молодикові відразу спалахнула любов до доброчинності.

Тідей: А твій чоловік — філософ?

1-ша сусідка: Мій? Борони нас, Гефайсте! Мій чоловік — чесний торгівець шкірою.

Ксантіппа: Сократе, ти ображаєш мене, запрошуючи до себе цього парубка.

Сократ: Роби своє діло, Ксантіппо, а я робитиму своє. Істина вища за жіночу образу. (Ксантіппа сердито відходить).

Тідей: Присягаюсь мечем, цю жінку тяжче перемогти, ніж десять софістів.

Сократ: Ет, як можна рівняти! Жінці чоловік накаже — і повинна слухатись. А софістам треба доводити. Але скажи, друже, як визначаєш ти доброчинність?

Тідей: Я?... Ніколи про неї й не думав. (Виходять).

1-ша сусідка: Мій чоловік, може й не філософ, але ніколи не привів би додому такого вродливого парубка.

2-га сусідка: А тобі шкода?

1-ша сусідка: Мій? Борони нас, Гефайсте! Мій чоловік уже нам і додому. (Йдуть).

Софія: (дивиться назирці Тідеєві). Ой, не подобається мені ця філософія!

Завіса.

Д І Я Д Р У Г А

Невеличкий завулок у бідному кварталі на околиці Атен, на який виходить галерія з Сократового дому.

Тідей: (Виходить і крадькома кладе вінок на порозі Сократового дому.

Деменета: (Виходить з другого боку. Це стара жін-

ка, тим гидкіша тепер, що колись була гарна і не забула цього. Очі хитрі й жадібні, а з цинічної усмішки видно, що нема на світі такої справи, про яку не можна було б зговоритися з цією старою). Що я бачу, Тідею? Невже це ти напередодні святого Паладиного дня зітхаєш біля чужого порогу?

Тіде й: Ах, Афродіта відвернулась від мене, і Палада не хоче допомогти мені, тітко Деменето! Часом я і сам сердитий на себе.

Деменета: Як? То значить це — благання, а не вияв подяки!

Тіде й: Це тільки жертва перед неприступним олтарем.

Деменета: Не розумію. Коли маєш такого поганого чоловіка та ще й трохи придуркуватого, то як не зглянутись на благання молодого красеня.

Тіде й: Коли б поговорила ти з нею, тітко Деменето! Може вона послухала б розумного слова. Хоч би вона глянула на мене привітніше, а я нічого не пожалкую, аби побачити, як ці гнівні очі загоряться коханням. Подумай, як повинна кохати така жінка!

Деменета: (тоном експерта) — Так, обійми гнівних жінок завжди дуже пристрасні.

Тіде й: Може ти умовиш її хоч вислухати мене, а не тікати...

Деменета: А вона тікає? Це добра ознака. Це означає, що вона непевна за себе.

Ксантіппа: (Рвучко відчиняє двері, відштовхуючи ними вінок, виливає воду і знову зачиняє двері, грюкнувши ними).

Деменета: Бачив? Спробуй, поговори з нею! Як для мене, старої жінки, то вона надто гаряча. (Нюхає). Добре, що хоч помії чисті, а то пропав би мій останній плащ.

Тіде й: Умов її, і ти одержиш такий плащ кольору фіялки, що йому позаздрить кожна гетера.

Деменета: (обережно, намагається не виявити захвату). Кольору фіялок! Це надто гарно для такої старої магери, як я.

Тіде й: Це ти стара, тітко Деменето. Та ти не поступишся перед найкращою з наших гетер!

Деменета: Е, не співай, голубе, не співай! Були ча-

си, коли це була правда, коли до цих ніг припадало в бланні немало молодих уст, коли ці руки дарили своїми обіймами людині щастя... Колись я вмiла кохати, Тiдею, i тому менi шкода дивитись на цю дурну Ксантiппу, що не вмiє вiдсвяткувати своєї молодости. А що жiнка має за собою! Тiльки молодiсть... Але ти краще не даруй менi нового плаща, а дай зараз половину тих грошей, що витратив би на нього. Трохи грошей краще, нiж багато обiцянок.

Тiде й: Iз старих гетер виходять добрi гандлярi. (Дає їй гаманець). Але коли я не поговорю з Ксантiппою, ти дiстанеш стiльки бичiв, скiльки в цьому гаманцi оболiв.

Деменета: Ти поговориш з нею. Але коли вона й тебе зробить святим та доброчинним, — то в цьому вже я не буду винна.

Тiде й: Ну що ж, за святiсть варт заплатити п'ятдесят оболiв. (Виходить).

Деменета: Якi дурнi цi чоловiки! Мiг би собi жити весело й спокiйно, так нi — подавай йому бурю i грiм. Та раз вiн платить — його справа. (Йде до дверей Ксантiппи. Натикається на Софiю, що виходить з другого боку).

Деменета: Софiє! Ти?

Софiя: Тiтко Деменето! Яка я рада, що зустрiла тебе! В добрий час вийшла я з дому.

Деменета: То ти мене шукаєш тут?

Софiя: Та нi. (З досадою) — Моя господиня — дотепнiша з гетер, але коли вже забере собi щось у голову, то нi перед чим не спиниться. Подумай, послати мене в оцей злиденний квартал!

Деменета: (iронiчно). Жахливо! Хiба в неї мало рабiв?

Софiя: Ну, рабам не можна було б цього доврiти!... Це, бачиш, таємниця.

Деменета: Коли таємниця, то й не говори... Я не цiкава на чужi справи, в мене досить i своїх.

Софiя: Нi, жажди... Коли ти пообiцяєш менi мовчати i допомогти...

Деменета: Я все можу обiцяти, аби й менi щось пообiцяли.

Софiя: О, збиткiв вiд цього ти напевно не матимеш... Ти знаєш, що останнiй час Тiдей був постiйним коханцем у Лаїси.

Деменета: Звичайно, знаю. Чимало я попоносила від нього подарунків.

Софія: Ну, спочатку справа йшла добре... А потім він почав приходити рідше, а останній тиждень і зовсім не з'являвся.

Деменета: Хіба в Атенах більше немає багатой молоді?

Софія: Біля Лаїси в'ється багато золотих джмелів, але на неї щось найшло... Так важко було його спіймати і так ненадовго...

Деменета: Так, так, а до того ж він недавно одержав спадщину по дядькові... Але чого ж ти шукаєш отут?

Софія: Бачиш, десь тут живе один чоловік... Сократ на ймення... Філософ...

Деменета: (непомітно одводячи її від дверей Ксантіппи). То Тідей зробився його учнем?

Софія: Тільки прикинувся ним... Справа в тому, що у Сократа є жінка...

Деменета: А-а!

Софія: Ти її знаєш?

Деменета: Бачила.

Софія: Гарна вона?

Деменета: Як на чие око.

Софія: Лаїса доручила мені подивитись на неї... розпитати... дізнатись, чи часто буває тут Тідей... (помічає гаманець, хапає його). Гм, знайомий гаманець... А що робиш ти тут?

Деменета: Я... шукаю килима.

Софія: (швидко). Для Тідея.

Деменета: Так! Ні... Для одного чоловіка!

Софія: Ага, розумію! За скільки він хоче мати килим?

Деменета: За драхму.

Софія: Бери дві — і покинь цю справу.

Деменета: Яку справу?

Софія: Оцю... з тутешнім килимом... Ми поміркуємо, що краще — продавати його чи підождати.

Деменета: (захоплено). Сам Меркурій вселився в тебе, дівчино. Згода! Що треба робити?

Софія: Тідей справді закоханий у цю жінку?

Деменета: Всякий чоловік закоханий, поки жінка йому відмовляє. Тепер Тідей аж горить.

Софія: А вона?

Деменета: Вона й говорити з ним не хоче.

Софія: Гм, справа гірша, ніж я гадала!

Деменета: Чому?

Софія: Тідей вередливий, як дитина. Лаїса тим його і взяла, що спочатку й дивитись на нього не хотіла. Тепер він не заспокоїться, поки не матиме нової іграшки.

Деменета: Тоді покиньмо цю справу. Я взяла з нього гроші, бо чому б і не взяти. Але ця жінка йому не піддасться.

Софія: Гм! Я спробую ще раз поговорити з ним, може він повернеться до Лаїси. А коли не захоче — доведеться якось то кинути йому цю іграшку, щоб він швидше її зломив і покинув. Ти дізнайся, що в неї на серці, і ввечері приходь, до нас. (Виходить).

Деменета: Ну, допоможи й захисти мене, Меркурію! (Заходить в дім Сократа).

(На вулицю знову прокрадаються: Тідей, за ним здалеку Софія. Зі свого двору виходить 2-га сусідка. Тідей поспішно ховається за напіврозваленим муром. З другого боку виходять 1-й і 2-й учні. Софія повільно проходить повз них і ховається за деревом).

1-й учень: (молодий юнак). Скажи, матінко, тут живе Сократ?

2-га сусідка: Ні, тут живе мій чоловік, найчесніший з атенських цирульників. А Сократ живе отам, де вже й стінка завалилася. (Виходить, гордо закинувши голову).

1-й учень: Сердита жінка. Я подумав був, що це — Сократова жінка. Та, кажуть, теж стара сердита мегера.

2-й учень: (Недбало одягнутий, з копицею сивого волосся). Стара? Ні, вона ще молода... Але дуже гаряча на вдачу, хоч дбає про Сократа і, мабуть, любить його на свій лад.

1-й учень: Любить? Гм! Коли він говорить, я з охотою пішов би за нього на страту... Але бути йому за жінку... брр, я не хотів би.

(Підходять до дверей Сократа. Звідти на них налітає Деменета, за нею Ксантіппа. Ззаду поспішає Сократ, намагаючись стримати Ксантіппу).

Ксантіппа: Геть з мого дому, гідка зводниця! І якщо я ще колинебудь побачу тебе тут!...

Деменета: (Відбігає і лишається здаля).

Сократ: Все таки, Ксантіппо, не треба так галасувати! Ти знаєш, що я вірю тобі і покладаюсь на твою чесність.

Ксантіппа: Чесність! Чому ти так покладаєшся на мою чесність, Сократе? Хіба я не молода і кров моя не гаряча! Хіба сонце мене не гріє і весна не для мене цвіте?... А ти йдеш з дому на цілі дні і ночі і лишаєш мене вдома саму... Ти безчесний проти мене, Сократе.

Сократ: (протестує рухом).

Ксантіппа: Не віриш? Ну що ж, давай розберем цю справу, як то ти кажеш завжди.

Сократ: Давай, Ксантіппо! (До учнів). А, і ви тут, друзі! Послухайте ще й такої бесіди!

2-й учень: Ми прийшли по тебе, Сократе...

Ксантіппа: Підожди! Так от, Сократе, хіба чоловік і жінка, не два співробітники, що мають одну працю? Наприклад, Фідій не може сам і очищати мармур, і обтісувати брили, тому він і бере собі помічника. В такому розумінні хіба жінка не помічник чоловікові?

Сократ: Ну, можемо це прийняти.

Ксантіппа: І Фідій повинен дбати за свого помічника, вчити його, допомагати йому!

Сократ: Так!

Ксантіппа: І людину, що виконує свої обов'язки, ми називаємо чесною!

Сократ: І з цим можна погодитись.

Ксантіппа: А як назвати чоловіка, що не виконує свого обов'язку перед своїм помічником-жінкою?

1-й учень: Присягаюсь дубом, думка йде цілком правильно!

Сократ: Але хіба на мені лежить обов'язок тільки перед жінкою?

Ксантіппа: А перед ким іще?

Сократ: Але ж перед Атенами і всім народом.

Деменета: (В якій заговорила жіноча солідарність).
— Але чому з усіх Атен ти виключаєш тільки одну Ксантіппу?

Сократ: Але ж вона — жінка... і потім вона завжди чимось заклопотана... всякими дрібницями...

2-й учень: Не забувай, що ми прийшли по тебе, Сократе.

Ксантіппа: Але чому я завжди заклопотана, Сократе? Чому? Тому, що я завжди виконую свій обов'язок щодо тебе і сина.

2-й учень: Кінчай свою балачку, жінко, і облиш Сократа! На ньому лежить більший обов'язок: біля палестри розмовляє з учнями новий софіст. Треба, Сократе, щоб ти пішов туди. Вся наша молодь бігає за ним і слухає його.

Сократ: Але... бачиш, думка Ксантіппи вірна... Я надто мало допомагаю їй...

2-й учень: Софіст говорить, що нема істини, що все вірно і невірно, і ніхто не може відповісти йому.

Сократ: (решуче). Ходімо друзі!

Ксантіппа: То ти йдеш, Сократе?

Сократ: Я повинен іти. Софісти шкодять народів.

Ксантіппа: (гірко). Нарід! Нарід і тебе кличе софістом!... А мене ти лишаєш на Деменета?

Сократ: Ні! Нехай Деменета йде звідси! Ти побудь сама, подумай, і побачиш, що я не можу не йти.

(Швидко виходить з учнями. Ксантіппа робить рух, щоб затримати його, але руки безсило опускаються і вона стоїть, сумно схиливши голову).

Деменета: От бачиш, Ксантіппо, люба, хіба не мала я рації!

Ксантіппа: (стомлено). Залиш мене, Деменето! Ти ж чула, що я повинна бути сама!...

Деменета: Як хочеш, голубко, як хочеш... І я скажу, подумай-поміркуй, і побачиш, що стара Деменета добре тобі радить... А Сократ нехай собі ходить, як йому так хочеться... (Виходить).

Ксантіппа: (Сідає на кам'яний поріг і стомлено дивиться перед себе. Поступово починає розуміти, що перед нею лежить вінок. Сумна напівусмішка пом'якшує її обличчя, вона нерішуче озирається, підіймає вінок і йде з ним до хати).

Тідей: (що весь час крадькома визирав з-за стінки,

одним поскоком перестрибує через неї). — Взяла! Хвала філософії!

Софія: (Виходить з-за дерева). Дивним способом вивчаєш ти філософію, Тідею!

Тідей: А це ти, Софіє!

Софія: Дивно що ти ще пізнаєш мене!

Тідей: У тебе сьогодні дивний настрій, Софіє!

Софія: Не дивно, бо я бачу дивні очі.

Тідей: (злегка обіймаючи її). Люблю твій язик, Софіє. З тебе вийшов би непоганий філософ.

Софія: А тебе, я бачу, тягне до жінок філософів.

(На початку цієї сцени Ксантіппа з'являється в дверях, з вінком у руках. Побачивши Софію в обіймах Тідея, вона здригається і спиняється).

Тідей: (підіймаючи Софію і крутячи її навколо себе) Інколи і я їх тягну.

Софія: Дивись, не затягнися.

Тідей: Тоді я покличу тебе перерізати петлю.

Софія: Е, ні, ми, жінки, не розрізуємо петель. Я можу тільки запропонувати тобі іншу.

Тідей: Як? Ще петлю? Я загинув!

Софія: (обіймаючи його за шию). Від такої петлі люди не гинуть. І руки, що створять її, будуть значно біліші, кращі, прикрашені дорогоцінностями і намащені парфумами.

Тідей: Гм, на старість з тебе вийде добра зводниця. Але я люблю тільки петлі, що їх одягаю сам... І тільки задля цього ти опинилась у цьому кварталі жебраків?

Ксантіппа: (здрігається, як від удару).

Софія: Куди ж мені ще йти, коли я повинна просити милостині!

Тідей: Милостині! Невже Астер не дає вам грошей?

Софія: Астер — дурень, а його водить за гнuzдечку ще більший дурень, оцей Сократ, і моя господиня прогнала його... Я прошу трохи кохання для своєї господині.

Тідей: (легко). Лаїсі не щастить. Усі її коханці стають філософами. Я теж пірнув у глибини філософії, і серце моє відвернулось від любови. Так і передай своїй господині.

Софія: А мені здається, що в цих глибинах ти ловиш гарненьку рибку, і я тільки-що бачила, як вона клюнула. Квіти — це випробуваний і певний спосіб.

Ксантіппа: Чи не про ці квіти говориш ти, дівчино?
Софія: Ти дуже догадлива, жінко, а ще більш цікава на чужі справи.

Ксантіппа: Я стояла біля дверей, а ви так голосно говорили...

Софія: Ну, так, звичайно, а ти випадково вийшла подихати свіжим повітрям.

Ксантіппа: Я вийшла, щоб віддати цей вінок першому, хто трапиться мені назустріч... Але я побачила вас так близько одне від одного, що й не знаю, хто був першим. (Кладе вінок між ними). Віддаю його вам обом.

Тідей: Візьми його, Софіє, і віднеси Лаїсі. Це — вінок співчуття. Ми з нею однаково жebraємо кохання.

Софія: Я скажу тільки, що це вінок від тебе.

Тідей: Ні, це вінок від Ксантіппи.

Ксантіппа: (мимохить втягуючись у гру). Ні, не годиться, щоб жінка посилала квіти жінці. Ти можеш сказати, що це від мого чоловіка.

Софія: А, в цьому теж є сіль.

Тідей: Лаїса повинна перемогти філософа, і тоді він приведе до неї юрбу своїх учнів.

Софія: Гм, в цьому теж є сіль.

Тідей: Надто вже солено, Софіє. На, купи вина і трохи освіжися.

Софія: От, у цьому я вбачаю мудрість. (Проходячи повз Ксантіппу). А в тобі, жінко, багато дурости.

Ксантіппа: (замахується на неї, але Тідей перехоплює її руку і затримує). Чому ти не захотіла лишити вінок у себе, Ксантіппо?

Ксантіппа: (Хоче звільнити руку). Тому, що я не хочу приймати дарунків.

Тідей: Хіба квіти — подарунок. Це жертва... І ти ж підняла його. Ти знала, що це я поклав його перед твоїм порогом?

Ксантіппа: Знала. (Тідей хоче притягти її до себе, але вона виривається і відступає). Себто... я думала.. І потім, це була одна мить... І я зраз же вийшла віддати його кому небудь...

Тідей: (Наближаючись до неї). Ти могла його просто викинути.

Ксантіппа: (відступає від нього, кружляючи по сцені). Бачиш, мені було шкода... квіти усміхались мені, і мені стало так приємно...

Тідей: Приємно?... От бачиш!

Ксантіппа: Ніби привіт від старого друга.

Тідей: (різко зупиняється). Що? Від старого друга?

Ксантіппа: (заглиблена в себе, не помічає, що тепер уже їй доводиться йти до нього). Або від брата...

Тідей: (Відступаючи). Від брата?

Ксантіппа: Ну, так від когось, з ким можна було б поділитись горем і турботами.

Тідей: (Відступаючи ще далі). Горем і турботами. Ксантіппо?!

Ксантіппа: (нарешті помічає його тон і теж спиняється). Ти здається, здивований.

Тідей: Присягаюсь Едіпом і його сфінксом, я нічого не розумію. Ніколи жадна жінка не говорила зі мною так. Звичайно вони співають, танцюють, п'ють вино і бавлять нас...

Ксантіппа: То не жінки були, Тідею, або вони талілись від тебе.

Тідей: Можливо! Нехай поб'є мене Зевес своєю стрілою, якщо я думав про це коли небудь.

Ксантіппа: Так, звичайно, ти ніколи не зможеш зрозуміти мене.

Тідей: Ну, от, тепер ти дивишся на мене так сумно, що в мене стискається серце, і я стою безпорадний, немов Геракл перед ніжною Омфалою. Говори, що хочеш, Ксантіппо, тільки не будь така сумна. Ти повинна стояти гордо і переможно, як статуя Ніке-перемоги, і, присягаюсь Гераклом, якщо для цього треба стати твоїм братом я згоден навіть і на це.

Ксантіппа: Ні, ти надто багатий для цього. Тебе здивувало, як це пишна Софія могла опинитись у нашому кварталі — кварталі жебраків.

Тідей: Але ж не хочеш ти, щоб я став бідним!

Ксантіппа: Ні, лишайся на своєму місці, а я буду на своєму.

Тідей: Ох, ні, Ксантіппо, ми повинні бути вкупі... Не забувай, що я заміняю тобі брата.

Ксантіппа: Ти надто молодий для цього та й я ще не така стара... Йди своєю дорогою і лиши мене саму.

Голос Лямпрокла: Мамо! Мамо!

Ксантіппа: Ні, не саму Я буду з своїм сином, аж поки він не виросте і не покине мене.

Тідей: Ото, є ще й твій син!

Ксантіппа: Ну, так же! Такий здоровий, червонощокий хлопчисько. Ти неодмінно полюбиш його, як побачиш. Всі захоплюються ним... і дуже розумний... Як батько... А тепер прощай. (Іде в хату).

Тідей: (довго дивиться їй услід. До публіки). Її син... Виходить мій небіж. Дійсно, вона швидко зробить мене свя-тим.

З а в і с а.

Д І Я Т Р Е Т Я

Веселий Паладин день. В глибині широкі сходи білого храму. В різних місцях мармурові портики і колони.

Весела, шумлива елінська юрба рухається до храму і від нього Вишиваний одяг, квіти, гірлянди. Крики продавців, жінок з квітами, сміх.

Юрба то закриває, то відслонює дійові особи: спереду в юрбі видніється Астер.

Ст. Грек: Голуби для офір! Недорого голуби для офір!

Хлоп. з пиріжками: (перекривляючи). Сороки для офір. Купіть у старого ворона сороку для офіри!

Ст. грек: Мати твоя сорока! Забирайся звідси і не заважай торгувати!

Хлоп. з пиріжками: Ой, рятуйте! Він мене зараз дожене! Ти мабуть брав нагороди на змаганнях років сто назад. (Сміх).

(Чорні раби виносять на чудово прикрашених ношах Лаїсу. За нею йде фінікіянка з опахалом).

Лаїса: Спиніться тут! За юрбою я не пройду до храму. Тепер пошукайте Софію! І не баріться!

(Фінікіянка поправляє на Лаїсі зморшки одяжі. Та дивиться в дзеркало).

Астер: Чи дозволяється в Паладин день вітати служницю Афродіти.

Лаїса: (Не відриваючись від дзеркала). Піди спитай в оракула.

Астер: О, до Дельт надто далеко їхати!

Лаїса: Про Дельти й мови нема: твій кирпатий оракул, певне, блукає десь поблизу і пророкує без триніжки.

Астер: А, розумію, ти влучаєш у Сократа.

Лаїса: Кажуть, що зрозуміти його мову так само важко, як і провіщання оракула. (Фінікіянки). Поправ застібку!

Астер: Ти гніваєшся, що він і досі не прийшов до тебе! Це великий гріх! Я зараз приведу його на спокуту.

Лаїса: Грішників не приводять на мотузку, вони повинні прийти самі.

Астер: О, це особливий грішник. Йому треба раніш довести, що він і справді грішник.

Лаїса: То веди його, і нехай допоможуть мені боги.

Астер: З тобою краса і Афродіта — і ти завжди переможеш.

(Астер зникає в юрбі, що закриває і Лаїсу. На другому кінці сцени з юрби виділяється Тідей, що спираючись на портик, шукає когось серед натовпу. Софія і Деменета здалека стежать за ним).

Софія: (визираючи з другого боку портика). Ах, бачу очима багато людей, а серцем шукаю одної.

Тідей: А, що це за гарненька стрекоза цокоче тут?

Софія: Коли я стрекоза, то ти — суворий, надутий жук... О, а ось і твоя чорна жучиха тягне за собою своє жучення. (Показує на Ксантіппу, що з'являється, ведучи за собою Лямпрокла).

Ксантіппа: (До Лямпрокла). Підждемо тут. Зараз прийде твій батько і візьме тебе додому, а я піду до храму.

Деменета: Ти без чоловіка, Ксантіппо?

Ксантіппа: Ми повинні були зустрітись тут. Але такий натовп. Ти не бачила Сократа?

Деменета: Оце зараз чула, як Астер кликав його до Лаїси, знаєш, тієї гетери, що її кинув ради тебе Тідей.

Ксантіппа: І Сократ пішов?

Деменета: Так. Астер говорив що хоче ще раз звести його з софістами. Дивися, з помсти за Тідея вона напевне захоче прив'язати Сократа до свого пояса.

Ксантіппа: (Випускає Лямпроклову руку). Що?

Та як вона сміє! Де вона? Та й він! Я на нього чекаю, рада що раз на рік звільнюся!...

Деменета: Стривай, Ксантіппо, що ти? Подумай, сваритися в святий Паладин день.

Хлоп. з пиріжками: Дивіться! Дивіться, зараз жінки битимуться!

1-ша сусідка: О, це знову Ксантіппа.

(Ксантіппа, а за нею Деменета зникають в юрбі. Лямпрокл стоїть спокійно і жує).

Софія: Що це ти їси, хлопчику?

Лямпрокл: (показує те, що має в руці).

Софія: Пхе, простий хліб! Ходім зі мною, я дам тобі медяника.

Лямпрокл: Дай два!

Софія: Дам три, ходім швидше. (Відводить його).

(Ксантіппа і Деменета вирізняються з натовпу посеред сцени.
Деменета: Тихше, тихше, Ксантіппо! Он твій чоловік!

Ксантіппа: Боги, це правда!

Деменета: Я ж казала тобі. І не дивно — вона млода, гарно прибрана і не жене від себе молодиків, як ти.

Ксантіппа: Замість того, щоб шукати мене і сина... Володарка Гебо, а де мій син?

Деменета: Він десь тут...

Ксантіппа: Тепер так часто крадуть дітей... Ах, боги затьмарили мені розум! Забути про сина ради якоїсь гетери!....

Деменета: Та не побивайся так! Він денебудь близько!

Ксантіппа: Лямпрокл. Лямпрокл... Чи ви не бачили хлопчика? Такого чорненького... Лямпрокл! (Зникає в юрбі).

Тідей: (Що весь час пробивався в юрбі за Деменетою). Гей, тітко Деменето, чом не приходиш по бичі?

Деменета: Бо не заробила!

Тідей: Я тобі добавлю ще п'ятдесят, стара фуріє. Хто мені обіцяв, що сьогодні Ксантіппа буде ласкава до мене!

Деменета: Я.

Тідей: А тепер вона втекла, а ти посварилася з нею! Нащо ти дозволила їй втекти?

Деменета: Не бійся, сама прибіжить!

Софія: (виходить з юрби, тягнучи за собою Лямпрокла). Фу, хвала богам, насилу я тебе знайшла.

Тідей: Могла й не шукати.

Софія: (підводячи Лямпрокла). Оце тобі любовний дарунок від Лаїси.

Тідей: Що? Дитина? Присягаюсь Зевсом многодітним, я не лишав його Лаїсі!

Софія: Вона вкрала його для тебе моїми руками.

Тідей: Погані ж Лаїсині справи, коли, щоб мати дітей, їй доводиться їх красти.

Софія: Фе, який поганий у тебе язик! Це син босоногого філософа.

Тідей: Ет, що ти мені городиш! Навіщо мені філософи!

Деменета: У щасливих людей боги віднімають розум. Веди дитину до Ксантіппи, і вона розцілує тебе. Зрозумій, що це ти знайшов його для неї.

Тідей: Фе, які в нього липкі руки!... Але чому ж Лаїса?...

Софія: Моя господиня така великодушна. Вона говорить, що коли боги покарали тебе ганебним коханням, то треба допомогти тобі, щоб люди не сміялися з її колишнього коханця.

Тідей: Он як! Лаїса занадто вже добра. Не потребую її допомоги. (Відштовхує Лямпрокла).

Лямпрокл: (злякано дивиться на нього; очі йому ширяться, сповнюються слізьми, і він вибухає плачем). Мамо. Мамо-о! Хочу до мами!

Голос Ксантіппи: Лямпрокл! Лямпрокл!

Лямпрокл: (голосніше). Мамо!

Деменета: Мати blisko. Кажу тобі, цілуй його швидше, коли хочеш, щоб мати поцілувала тебе. (Відбігає від них і починає гукати). Лямпрокл!

Лямпрокл: (від здивування перестає плакати). Та я ж тут! Осьдечки я, тітко!

Ксантіппа: (виривається з юрби). Лямпрокле! Дяка богам! Ти живий!

Лямпрокл: Авжеж, живий!

Ксантіппа: Я думала, що тебе вже вкрали в мене. (Побачивши Тідея). О, це ти! Ти знайшов мені його?!

Тідей: Я йшов... він ішов...

Лямпрокл: Ми йшли з тіткою...

Тідей: Його взяла якась жінка, а я відняв його.

Лямпрокл: Вона сама віддала мене тобі.

Тідей: Сама... Ха-ха-ха... Ах ти, дурнику! Я ж тебе відняв!

Лямпрокл: Ти мене штовхнув.

Тідей: Я тебе штовхнув назустріч твоїй любій мамі.

Лямпрокл: (вражений брехливістю дорослих, дивиться на нього, засунувши від хвилювання пальця в рот).

Ксантіппа: Як ти подбав про хлопчика і про мене! Одразу видно шляхетне серце.

Тідей: Чого я не зроблю для тебе, Ксантіппо! Коли я тримав його за руку, мені здавалось, що це твоя (бере її за руку) така маленька і смаглява.

Ксантіппа: Що ти схаменися!... Всі дивляться, а ти..

Тідей: Але коли я зможу поговорити з тобою, щоб ніхто не заважав? Сьогодні? Завтра?

Ксантіппа: Ні, завтра я не зможу, мені треба буде піти на роботу.

Тідей: Так коли ж?... Мені так багато треба сказати тобі!.. Про твого хлопця: він такий розумний...

Ксантіппа: Правда? Всі це кажуть. Мабуть він у батька вдався.

Тідей: Але чому в батька? Він схожий на тебе і я за це люблю його. Коли б я міг, я б не лишав його ні на хвилину.

Ксантіппа: (згадавши про Сократа). Ти не залишив би, а батько... (Стає навшпиньки, щоб побачити групу, що коло Лаїси. Юрба закриває її і Тідея).

(Ще раніше Софія наблизилась до групи Лаїси і Сократа).

Софія: Хвала жукам, жучихам і стрекозам!

Лаїса: Що ти говориш?

Софія: Стрекоза допомогла золотому джмелеві врятувати жученя для жучихи. Тепер усе залежить від волохатого жука. (Вказує на Сократа). Привіт мудрецеві!

Сократ: Привіт тобі, дитино.

Лаїса: Ага, розумію. На, прикрась себе і піди побався.

Сократ: Весела дівчина. Що вона тут говорила про жуків?

Лаїса: (примруживши очі, дивиться на Ксантіппу й Тідею, що саме виринули з юрби). Ах, нічого важливого, то розмова для дурних жінок, а не для мудреців. (Сократ хоче знову обернутись до Астера, але Лаїса спиняє його). Дивись, яка гнівна жінка! Нещасний у неї, мабуть чоловік.

Сократ: А, це моя жінка.

Лаїса: А біля неї той гультай, Тідей. Хіба він вам родич?

Сократ: Що ти тут робиш, Ксантіппо? З ким це ти йдеш на свято?

(Ксантіппа розгубилась від його суворого тону і не знаходить відповіді).

Деменета: (приходить їй на допомогу). Що, вже заспокоївся твій хлопчик, Ксантіппо?

Ксантіппа: Дякую, вже заспокоївся. (До Сократа). Я шукала Лямпрокла, а потім тебе.

Сократ: Як ти могла шукати мене, стоячи на одному місці? І навіщо шукати сина, коли він коло тебе?

Ксантіппа: Я побачила, що ти говориш з Астером і пішла шукати тебе... Ти ж обіцяв узяти його сьогодні з собою...

Лаїса: Сократ заговорився з нами і забув... Хіба можуть мудреці пам'ятати всі хатні дрібниці.

Ксантіппа: Оце та важлива справа, для якої ти забув нас, Сократе?

Лаїса: (До Астера). Погана справа, коли жінці доводиться нагадувати чоловікові про його обов'язок перед нею.

Ксантіппа: (До Сократа). Погана справа, коли жінка не знає, що таке обов'язок.

Лаїса: Колись я чула, що обов'язок жінки коритись чоловікові.

Ксантіппа: Колись я чула, що обов'язок гетери — поступатись перед чесними жінками.

Сократ: Звичайно, жінко...

Лаїса: (перербиваючи). Мені більше подобаються старі часи, коли сварливі жінки смирно сиділи в гінекеї.

Ксантіппа: Мені більш подобаються старі часи, коли гетери не сміли виходити вдень на вулиці.

Лаїса: (вперше звертається безпосередньо до Ксантіппи). Мені подобається твій дотеп, жінко. Коли тебе продаватимуть за борги, я куплю тебе собі для розваги.

Ксантіппа: Мене зворушує твоя доброта. Коли ти вкриєшся язвами, я дам тобі покривало, щоб сховати твою брідоту.

Астер і Сократ: (що розгублено переминалися, як і всі чоловіки, коли вони присутні при жіночій сварці, починають говорити разом).

Сократ: Але я питав тебе...

Астер: Але ж ти розмовляла з Тідеєм.

Сократ: Це не годиться для заміжньої жінки.

Ксантіппа: А що годиться для заміжньої жінки?

Сократ: О, хіба в тебе мало обов'язків!

Ксантіппа: О, звичайно, ти поклав на мене всі обов'язки, щоб говорити іншим про їхні обов'язки. Але я вже стомилась нести сама весь тягар життя. Ти говориш розумно, і тебе часто кличуть на бенкети. Але, бенкетуючи на чужому весіллі, чи питаєш ти себе: а що їсть моя жінка і мій син.

Астер: Ці дрібниці не повинні заважати йому. Ну, хочеш, я буду давати тобі скільки тобі треба, тільки дай Сократові спокій.

Ксантіппа: Я не жебрачка. Мені не потрібно твоїх грошей.

Лаїса: Ох, жінко, ти говориш про гроші більше, ніж гетера. Але ми беремо тільки гроші, а вам треба всього чоловіка.

Ксантіппа: Зате ви їй даєте йому тільки хвилину насолоди. Я ж усе життя тягну воза разом з ним і мені потрібно сумлінного помічника.

Астер: Не він тобі, а ти йому повинна помагати. Бо ти звичайна жінка, а він великий мудрець, що дбає про прекрасне майбутнє нашого міста і народу.

Ксантіппа: Коли звичайні жінки не родитимуть дітей, то кому буде потрібне ваше прекрасне майбутнє і звідки ви братимете ваших філософів?

Лаїса: Ой, Сократе, твоя жінка теж великий філософ. Не заздрю тобі.

Деменета: Ну, а я не заздрю жінці, що дійшла вже до філософії.

Лаїса: (Лямпроклові). А ти, хлопче, теж хочеш бути філософом?

Лямпрокл: Ні, я хочу їсти.

Сократ: От, до чого доводять балачки. Бери дитину і веди його додому.

Ксантіппа: Як додому! Я ж ще не була в храмі!

1-й учень: Тобі не в храм треба, ти йди на площу повчати чоловіків.

Ксантіппа: Ох, голубе, коли б не цей (на Лямпрокла), та не цей (на Сократа), то може я бівчила людей. А тепер мені лишається тільки храм. (До Сократа). Ти ж обіцяв мені що візьмеш дитину, і я цілий день буду вільна.

Лямпрокл: Хочу їсти! Ходім додому!

Сократ: Підеш до храму іншим разом.

Ксантіппа: Коли? Я цілу весну чекала цього свята. Тепер можете почекати трохи і ви (підштовхує Лямпрокла). Іди до батька, іди!

Хлоп. з пиріжками: Дивіться, дивіться, жінка жене чоловіка зі свята!

1-ша і 2-га сусідка: І завжди ця Ксантіппа посвариться.

Ксантіппа: (До хлопчика з пріжк.). А тобі що? Піди витри материне молоко.

Хлоп. з пиріжками: Ой-ой! Тепер вона на мене кидається.

Ксантіппа: (Сократові). Ну, чого ти став тут на посміховисько людям? Ідіть! Поїсте раз і самі. Там усе наготовлено.

Лаїса: Тепер я бачу, Сократе, що ти не прийдеш до мене завтра побесідувати з новим софістом.

Астер: Ні, ні, ти неодмінно повинен прийти, Сократе, це буде так цікаво!

Сократ: Так, я неодмінно прийду, бо це ж учень славетного Продіка. (Ксантіппі). А ти не затримуйся, помолись швиденько й приходь.

Ксантіппа: Добре, добре, ідіть уже. (Сократ з сином виходять).

Лаїса: Оце так жінка!

Хлоп. з пиріжками: Хіба це жінка! Це буря!
У-у-у!

1-ша сусідка: Божевільна жінка.

Ксантіппа: (не слухаючи нікого, радіючи хвилині свободи, йде до храму серед насмішкливої юрби, що розступається перед нею. Швидко виходить на останню приступку, стає навколішки й схиляє голову. Плечі їй починають тремтіти).

1-й учень: От, тепер вона плаче! Зрозумій цю жінку!

Деменета: (зітхаючи). Заплачеш.

З а в і с а

Д І Я Ч Е Т В Е Р Т А

Заля для бенкетів у Лаїси, відгороджений від авансцени великою пурпуровою завісою. Завіса розсунута, але навіть тепер перед нею є куточок, де можуть сховатись від гостей двоє людей.

В залі видно великий стіл, прикрашений квітами і гирляндами. За столом лежать гості: Сократ, Астер, Тідей, Софіст, 1-й і 2-й учні. Позаду кожного стоїть служниця, тільки позад Тідея нема нікого.

Бенкет в розпалі. Чути вигуки, музику, сміх.

Лаїса: Вип'ємо, друзі, за філософію на честь наших гостей!

Всі: Хвала філософії!

Софіст: (молода людина з чорною борідкою, кучерявий, виплеканий, самозакоханий і вередливий). А тепер вип'ємо на честь краси і її найкращого зразка — нашої господині!

Тідей: Хвала красі і всім зразкам її!

Лаїса: Всім зразкам, Тідею? Ого, який широкий у тебе розмах!

Сократ: А що, юначе, називаєш ти красою?

Лаїса: Так, так, Сократе, тобі вже давно час поспитати про це у нього.

Тідей: О, ні, не питай мене! Питай у нього (показує на софіста). Він усе розуміє і про все балакає, а я просто.

люблю красу і шукаю її скрізь, не турбуючись про розуміння.

Софіст: Юнак має рацію. Треба скрізь шукати краси, бо вона — найцінніше в життю.

(Перед завісу виходить Софія. Вона чимось схвильована і на мигах кличе Лаїсу).

Лаїса: (виходить). Що сталось?

Софія: Знаєш, хто допомагає єгиптянинові готувати страви?

Лаїса: Навіщо мені це знати?

Софія: Оця висока жінка під покривалом.

Лаїса: А що то мене обходить?

Софія: Це Ксантіппа.

Лаїса: Що? Не може бути?

Софія: Вона! Вона! Я шукала домоправителя, зазирнула на кухню, а там вона. Я так і остовпіла.

Лаїса: Ти не помилилась?

Софія: Ні, там жарко, і вона відкинула покривало. Я швидше втекла, щоб вона мене не запримітила.

Лаїса: Га, на це варт подивитись!

Софія: Тільки не злякай її.

(Лаїса виходить, Софія іде до залі і стає позаду Тідея).

Тідей: Нарешті й ти! Я вже занудьгував без тебе.

Софіст: А де ж вино, що по нього ти ходила?

Софія: Господиня сама пішла по нього.

(Лаїса повертається, повна перемоги й зловтіхи. За нею несуть кратер з вином).

Софіст: (До служниці, що стоїть позаду нього). Геї, дівчино, налий мені ще цього вина! Люблю патмоське вино. Присягаюсь богорівним Продіком. Та ти надто обережно ллеш, моя красуне! Дай, я сам (бере в неї кратер, але руки йому тремтять від сп'яніння; і кратер падає просто на підлогу). А, всі демони Тартара! Розлив таке прекрасне вино!

Сократ: І крім того, здається, перебив ногу цьому метеликові!

Лаїса: Нічого, нічого, вина мені надіслали повний міх, а дівчина мені не дорого коштувала. (Іншій рабині). Допоможи їй вийти і поклич до мене Деменету. (Наливає Софістові вина і виходить за завісу).

Деменета: (входить витираючи руки). Ти мене кликала, господине?

Лаїса: Цей п'яний софіст перебив ногу Состраті. Тепер нема кому прислужувати йому. Вишли сюди ту жінку, що ти найняла допомагати на кухні.

Деменета: Її... Її... не можна, вона потрібна на кухні.

Лаїса: Не бреши, ти думаєш, я не знаю, кого ти привела сюди під цим доброчинним серпанком.

Деменета: (Аж присідає зі страху). Присягаюсь богами!...

Лаїса: Не присягайся — збрешеш! Веди її сюди, цю Пенелопу, Пентесілею, філософа, словом, цю навісну Ксантіппу, і нехай вона прислужує гетериним гостям.

Деменета: Але коли вона побачить...

Лаїса: Нехай бачить! Вчора вона довго ображала мене на майдані, сьогодні мій день. Веди її або прожени, не заплативши грошей!

Деменета: То нехай з неї не знімають серпанку!

Лаїса: Гаразд! Я цього теж не хочу! Та попередь її, щоб була тихо. Ніякого галасу, ні крику. Я не люблю жартувати.

Деменета: Твоя воля, господине.

Лаїса: (повертається на місце — Софістові). За свою небережність ти будеш покараний.

Софіст: Як, о світозарна!

Лаїса: Тобі тепер буде служити моя стара нянька.

Софіст: Стара! О змилуйся! Вигляд старости ображає моє око.

Лаїса: О, вона буде під серпанком. Не підіймай його, і ти не побачиш нічого страшного.

Софіст: О, ні, я не зачеплю її, присягаюсь богорівним Продіком.

Сократ: Чому ти звеш його богорівним, друже?

Софіст: Тому, що слова його сповнені мудрости, яка дорівнює мудрості Зевеса!

Сократ: А що ти звеш мудрістю, друже?

Софіст: О, дуже просто, мудрий той, хто все розуміє!

(На початку цього діалогу і водночас із ним перед завісою відбувається далеко драматичніша сцена: там з'являється Деменета і Ксантіппа, бліда і схвильована).

Деменета: Нічого не поробиш голубко, хочеш заробляти гроші, то мусиш коритися багатим. Та це не надовго. Вони всі напідпитку, і ти швидко зможеш піти.

Ксантіппа: Ох, коли б завтра не треба було платити за ремонт хати, я втекла б додому!

Деменета: Ну й тікай! Я шепну Тідеєві, він прибіжить до тебе й принесе тобі гроші.

Ксантіппа: Ти знову починаєш, стара ехидно!

Деменета: От дурна! Я ж про тебе дбаю! Мені шкода твоєї молодости й краси. Потім пожалкуєш, та буде пізно. От я, так уміла пожити!

Ксантіппа: Ну й що від цього маєш?

Деменета: А що матимеш ти? Хто бачить, як ти працюєш, б'єшся, утримуєш родину, допомагаєш чоловікові, ростиш сина? Ніхто. Хіба тільки й запам'ятають, що ти часто кричала, а що кричала від болю — кому до того діло!

Ксантіппа: Коло мене до смерти буде син.. та й чоловік також...

Деменета: (Накидаючи на неї серпанок). Ну, так іди. Ех, дочко, хоч ти й лаєш мене, а мені шкода тебе!

Лаїса: (Софії). Піди, приведи ж няньку, а то наш гість лишився без прислужниці.

Софія: (вибігає й хапає Ксантіппу за руку). Ходім, старенька! У нас тут весело і зовсім не страшно!

Ксантіппа: (вирівнявшись, прямує за нею просто на софіста).

Софіст: Ох, та це — сама смерть володарка! Хоч руки в неї молоді і гарні.

Лаїса: А як тобі подобаються мої?

Софіст: Ці! Та хіба це руки! Це дві лілеї, присягають Афродітою! І які пахощі!

Сократ: Друже, не присягайся богами!

Софіст: (не відриваючись від Лаїсиних рук, неухважно). Чому?

Сократ: Зараз я доведу тобі. Скажи, кого ти називаєш богом?

Софіст: Та перестань ти, в ім'я Зевеса! Ти один ставиш більше запитань, ніж цілий ареопаг! Хіба це зветься бесідою?

Сократ: А що називаєш ти бесідою?

Софіст: Ну, от (перекривлює). Друже, чому ти ставиш так багато запитань?

Сократ: Бо істина відповідає сама.

Софіст: А що ти звеш істиною, друже?

Астер: Але що ж це за бесіда! Хіба це обіцяла ти нам, красуне?

Лаїса: (віднімаючи руки). Наш гість жартує. Він просто уважніший за вас.

Софіст: Звичайно, я жартую. Тепер, віддавши данину красі, займемось істиною (до Ксантіппи). Налий, старенька, мені вина!

Ксантіппа: (наливає і переливає через край).

Софіст: Ну, от, тепер я зовсім мокрий.

Лаїса: Ти вже зовсім ні на що не придатна, нянько! Мені доведеться вигнати тебе.

Ксантіппа: (мовчить).

Лаїса: То ти винна і не хочеш перепроситись?

Ксантіппа: (насилу, здушеним голосом). Пробач, господине!

Тідей: (Почувши цей голос, здригається й починає придивлятися до неї. Сократ, зайнятий бесідою з Астером, нічого не помічає).

Софіст: (вередливо). Боги, який похмурий голос! Це сама Прозерпіна!

Лаїса: Коли вона тебе турбує, я дам тобі іншу. Софіє, ти стань там, а ти, найстарша, будеш прислуговувати наймолодшому.

(Ксантіппа і Софія міняються місцями).

Тідей: О я не боягуз! Коли б і сама Прозерпіна вийшла до мене, я навіть не поворухнувся б їй назустріч: я тепер зрікся кохання, і навіть твої стріли, Лаїсо, не страшні мені.

Софіст: Не кажи так, бо Лаїса може ранили тебе стрілами Ероса.

Сократ: А чому ти думаєш, що в Ероса є стріли?

Астер: (задоволено). Отут то він його спіймав!

Лаїса: Астер, як на великих змаганнях — дивиться, хто прийде першим.

Софія: Боги, хіба можна рівняти? На змаганнях си-диш і не дихаєш, поки женуть вперед блискучі колесниці.

Сократ: (що весь час поривався відповісти Софістові, говорить швидко, користуючись хвилиною тиші). Це різьбарі зображають його з стрілами, а різьбарі такі ж люди, як і ми.

Софіст: (Що спокійно почав їсти, здивовано підіймає голову). Що таке? (Всі сміються).

Лаїса: Пробач, Сократе!... Але в нашого гостя було таке здивоване обличчя, а ти так швидко проговорив!

Тідей: Одбив, як фінікіянка на бубні.

Астер: (Йому, сердито). Звичайно, тобі більше подобались би Ксантіппині повчання.

Тідей: А звичайно! Присягаюсь, коли б жінка взялась учити мене, я слухав би її, аж поки не поплив би Стіксом. Але ж Ксантіппу нема кому й слухати. (До Сократа). Купив би ти їй хоч раба.

Лаїса: А ти мабуть маєш такого на прикметі?

Тідей: А якже! Молодий, не дурний, і, жінки кажуть, що гарний. Я віддав би його їй даром.

Сократ: Ні, друже, ми не такі багаті, щоб мати рабів.

Софіст: Ой, філософе, не відмовляйся, бо це ж не тобі збирається Тідей робити подарунок. Може, твоя жінка ще й візьме.

Лаїса: Навіщо нам сперечатись? — Спитаймо мою няньку! Вона знала багато жінок і може нас розсудити. (До Ксантіппи). Як ти гадаєш візьме Ксантіппа цього раба?

Ксантіппа: Навіщо рабині раб?

Софіст: (затулюючи вуха). Фе, ніколи не чував на бенкетах такого голосу.

Сократ: (Лаїсі). От бачиш, яке безглуздя! Як моя жінка може бути рабою, коли я громадянин Атен?

Ксантіппа: Кожна жінка — раба, а замість кайданів її тримають дитячі руки.

Софіст: (майже верещить). Ні, я не можу зносити цього голосу! (Софії). Візьми цитру і награвай мені потику, бо інакше я захворію.

Лаїса: А що, добре розсудила моя нянька? Не згірш за твою жінку, Сократе!

Сократ: Мені здалось навіть, що я чую її голос.

Ксантіппа: (здрігається і спирається на край стола — Тідей непомітно гладить її руку).

Лаїса: Ми ввесь час говоримо про неї, от тобі й здалось. (Тідеєві). Хіба є яканебудь подібність?

Тідей: Ніякої! Вчора вона дякувала мені за те, що я знайшов її дитину і, присягаюсь Еолом, то був наймелодійніший голос у світі.

Лаїса: Як ти добре його запам'ятав!

Тідей: А звичайно! В тебе теж приємний голос, але подяка за подарунок ніколи не звучить так, як подяка за сина.

Сократ: Не розумію, навіщо ви так багато говорите про мою жінку?

Лаїса: (зривається з місця). Правда! Де танцюристки? Ходім зі мною, нянько, покличеш їх.

Тідей: А як же я буду?

Лаїса: Не бійся, вона швидко повернеться. (Вийшовши за завісу, говорить, задихаючись від гніву). Слухай ти, прислужнице, твій голос дратує моїх гостей!

Ксантіппа: То я піду.

Лаїса: (хапає її за руку). Га, не так швидко, голубко! Ти будеш тут до кінця, бо інакше я не заплачу тобі!

Ксантіппа: Однаково, я піду. Я більш не можу...

Лаїса: Ні, ти зостанешся! Або підеш, але раніш я зірву з тебе цей серпанок, щоб кожний побачив, хто прислужує гетериним гостям.

Ксантіппа: А-а! (Відкидає серпанок). Нехай бачать. Нема ганьби в тому, щоб заробляти гроші!

Тідей: (із залі). Ну, де ж моя нянька? Я хочу ще вина!

Ксантіппа: (швидко спускає покривало).

Лаїса: Ага, ти забула про нього! Хіба не ради нього прибігла ти сюди?

Ксантіппа: Я навіть не знала, що він буде тут!

Лаїса: Не бреш! Я бачила, як він гладив твою руку. Та не радій! Він недовго буде твій!

Тідей: (виходить за завісу). А, ось і вона! А я там нудьгую без вина!

Лаїса: І без прислужниці!

Тідей: Фе, Лаїсо, невже тобі доводиться ревнувати навіть до старої няньки! Та я й при ній скажу тобі, що моє серце бажає іншої.

Лаїса: Скажи вже просто їй!

Ксантіппа: Мене вже не хвилюють любовні скарги!

Тідей: Звичайно, господине! Не слухай наших нерозумних слів, краще налий вина і принеси його сюди. (Коли Ксантіппа виходить до Лаїси). Слухай, Лаїсо, навіщо ти привела сюди цю жінку?

Лаїса: (нестримано). Щоб ти побачив, як вона бігає за тобою.

Тідей: Невже? Справді? Я не чекав цього!

Лаїса: Ах, не думай, що вона женеться за тобою, тільки за твоїми грішми!

Тідей: Яка ти захланна! Скрізь бачиш тільки гроші, й гроші! Допоможи мені, і я заплачу тобі більше, як за твоє кохання!

Лаїса: Що? Допомогти?! Добре, я допоможу тобі! (Рвучко повертається і, майже штовхнувши Ксантіппу, що несе вино, виходить у залю, закривши за собою завісу).

Тідей: (бере вино). Невже господине, тебе вже не турбують любовні скарги?

Ксантіппа: Ні.

Тідей: Ти нагадуєш мені одну атенянку, жінку цього Сократа. Вона так само невблаганна і не хоче слухати про любов. (Присувається до неї і бере її за руку). І на зріст вона така сама. І рука подібна і навіть коло мізничка такий самий рубець.

Ксантіппа: (Вириває руку й ховає її за спину).

Тідей: (Відкриває серпанок). Боги, яка ти бліда і схвилована! Чого ти боїшся? Я люблю тільки тебе! І Лаїса обіцяла мовчати. Але як ти наважилась на це? І навіщо? Тобі варт було тільки переказати через Деменету, і я сам прилетів би до тебе.

Ксантіппа: То, ти думаєш, що я тут ради тебе? (Невесело сміється).

Тідей: Ти смієшся?! Але для чого ж ти тут? Невже ти бігаєш за чоловіком?

Ксантіппа: А хіба я за тобою коли бігала?

Тідей: Ну, от, тепер ти — та сама Ксантіппа. Як я люблю твій гнів! Ти непокірна, як амазонка.

Ксантіппа: Амазонка? Скажи, жебрачка, що за гроші віддає на нругу свою гордість.

Тідей: Тоді навіщо ти упираєшся? На, візьми, а на світанку я принесу тобі ще.

Ксантіппа: Ти — мені — гроші? Я працюю, а не продаюсь!

Тідей: Ах, я не знаю, що робити з твоєю впертістю! Але я не можу бачити тебе отут серед п'яних гетериних гостей... І щоб вона знущалася з тебе!.. Позич у мене ці гроші!

Ксантіппа: Я не знаю, коли зможу їх віддати!..

Голос Лаїси: Тідею, нянько, скінчили ви вже там?

Тідей: Не повертайся туди! Іди спокійно додому! Я не прийду до тебе!

Лаїса: (показується в розсунутій завісі). Та чом не йдете? Тідея не можна залишити сам на сам з жінкою.

(З залі чути сміх Софіста).

Ксантіппа: (вся здригається від образи і поривається до Лаїси).

Тідей: Зажди! (Твердим кроком підходить до Лаїси і відкидає її разом з завісою вбік). Ти жартуєш, як гетера, Лаїсо, але цій жінці не годиться слухати тебе!

Всі: (в залі замовкають і здивовано дивляться на нього).

Софіст: Що таке? Він сп'янів!

Лаїса: (підводячись). Він сп'янів від насолоди з цією чесною жінкою, що відбирає заробіток у гетер.

Софіст: Боги! З цією старою!

Лаїса: Вона ще не така й стара! (хоче зірвати серпанок з Ксантіппи, та відступає). Ага, тобі соромно показати своє обличчя людям!

Тідей: Цій жінці нема чого соромитись, хіба того, що ти стоїш біля неї!

Лаїса: Так, захищай її!.. Ну що ж, гетера допоможе псдружці!.. Можеш іти, жінко, мені шкода твого чоловіка!

Ксантіппа: (робить кілька кроків до виходу, але гордість спиняє її). Мені нема чого соромитись! (Відкидає серпанок).

Астер, Сократ і 1-й учень: Ксантіппа!

Софія: (Софістові). Сократова жінка.

Софіст: Що? Вона? Його? Оце так добродчинність!

Сократ: (суворо). Як могла ти опинитись тут, Ксантіппо, я не вірю своїм очам!

Ксантіппа: Я заробляла гроші!

Софіст: (заливається п'яним сміхом). Вона заробляла!... Хі-хі-хі! Лаїсо, то ти не все береш собі, а лишаєш і іншим.

Тідей: Замовчи ти, п'яне барило!

Софіст: А цей гарячиться! Хі-хі-хі!..

Сократ: Замовчи, друже, і дай нам з'ясувати правду. Я знову питаю, Ксантіппо, що робила ти тут?

Ксантіппа: А я відповідаю, я заробляла гроші. А що робив ти тут?

Астер: (встає, похитуючись). Залиш питання, жінко! Прийшов твій час відповідати.

Тідей: П'яний суддя — не суддя.

Астер: Мовчи, спокуснику заміжньої жінки! Подякуеш богам, коли тебе тільки виженуть з Атен.

Лаїса: Побити камінням треба таких людей: і його, і її...

Тідей: Ах, як гетера обстоює цнотливість.

Лаїса: Я гетера, і всі те знають. Атени беруть з мене надто великий податок, щоб виганяти мене.

Сократ: Замовчіть ви всі! Що саме ти робила тут, жінко?

Ксантіппа: Мила посуд і прислужувала п'яним гетериним гостям. Я ж повинна заробляти на себе й на сина, щоб ти міг служити місту.

Сократ: (на Тідея). А він?

Тідей: Я домагався її кохання — але надаремне. Ніщо не могло спокусити її.

Ксантіппа: Він говорить правду.

Астер: Ага, це ти кажеш, а хто ж тобі повірить?

Ксантіппа: Мені не повірять? А хто ж ви такі, щоб судити мене?

Астер: Чоловік завжди має право судити жінку.

Ксантіппа: Га! Має право! Хто дав йому його?

Сократ: Жінка повинна скорятись чоловікові. Інакше все загине, і держава зруйнується.

Ксантіппа: Ваша держава... Нехай вона згине!.. Нехай все згине, коли одним дозволено все, а іншим — тільки наруга! (Підбігає до столу і геть скидає з нього посуд). Ось вам! Нехай все гине!

(Всі схоплюються з-за столу і біжать з вигуками й сміхом до завіси).

Софіст: Ну, й жіночка!

Лаїса: Гей, ти не казися! Я продам тебе з торгів за одну ту чашу, що ти розбила.

Тідей: (В воєнному газарді). Бий, Ксантіппо, я заплачу!

Ксантіппа: Я заплачу сама. Все життя плачу й плачу. Плачу молодістю, красою, здоров'ям, дітьми — всім плачу для вас, для ваших міст, для вашого майбутнього..

Сократ: Але прийти в гетерин дім!..

Ксантіппа: Туди, де був мій чоловік!..

Сократ: Що можна чоловікові, того не можна жінці!.. Весь закон стоїть на цьому...

Ксантіппа: (затуляючи вуха). Ох, тільки вже не говори!... Цілий вечір ви проговорили, і кому від того говоріння краще чи легше?.. Розмови, розмови, розмови... Ходите півнями, кружляєте, дзьобаєтесь, а потім приходите до нас, стомлені від такої праці, і вимагаєте за цю балаканину послуху й покори..

Астер: Що ти розумієш, жінко?.. Сократ буде вславлений в віках, як наймудріший з Атенян.

Ксантіппа: А я, як найсварливіша з атенянок... Але без мене він би давно пропав. Бо тільки жінка тримає чоловіка. І його сили... Ах, та що з вами говорити, пустіть мене! Мені тут нічим дихати! (Йде на них, всі розступаються).

Завіса.

Вперше друкване в журналі „Заграда”, 1946 р.

**ГЕРОЇНЯ ПОМИРАЄ
В ПЕРШІМ АКТІ**

"ТОПИНА БУРАК В НЕДОМЪ АНТИ"

ДІЙОВІ ОСОБИ:

СЛУЖНИК	ЖІНКА ДИКТАТОРА
СУБРЕТКА	ЖІНКА З НАРОДУ
ДИКТАТОР	БЛАЗЕНЬ
КОСТЮМЕРША	МАТИ
НОВА	СИН
СУФЛЕР	ЖІНКА В ГОРАХ
ВАРТОВИЙ ПЕРШИЙ	СЛУГА
ВАРТОВИЙ ДРУГИЙ	ЖІНКА З ПУБЛІКИ
СУДДЯ	ВАРТА
ПІДСУДНИЙ	НАРОД

Д І Я І.

Велика запорошена сцена, порожня, з промінчиками когось світла, з нагромадженими купами декорацій.

Служник: (Підмітає сцену широкими помахами мітли).

Субретка: (Вбігає захекана). Що? Нікого нема? (Незадоволено). Завжди я перша.

Служник: Ви остання. Всі вже шмінкуються.

Субретка: Як? Хіба сьогодні вже в костюмах, з шміркою? Боже, а мої сукні ще не готові. Знову режисер буде невдоволений.

Служник: Режисер завжди невдоволений.

Субретка: Ох! То я біжу. Не кажіть, що я спізнилась. Я вже викручусь.

Служник: Від режисера не викрутитесь.

Субретка: А може як небудь. Ви тільки мовчіть. (Вибігає).

Служник: (Розставляє стільці). Тут — трон для диктатора. Біля нього — його жінка. Тут лави для суддів. (Кричить за сцену). Скільки суддів — два чи три?

Голос з-за сцени: Два, третій лежить п'яний.

Служник: Суддя лежить п'яний. Не знаю, чому режисер тримає його. Завжди п'яний. Нема кому виголошувати вирoki.. Тут будуть лави для підсудних... Ще місце для юрби... Але юрба обходиться без стільців. Все. (Кричить за сцену). Сцена готова!

Диктатор: (Костюм — мішанина середньовічного з сучасним, підкреслено військовим, позлотка разом з удаваною простотою). Де костюмерша?! За чим вона дивиться? Прощу! (Показує спину). Миші вигризли мені половину спини з парадного мундуру, а вона й не знає! Костюмершо! Костюмершо!

Костюмерша: (Вбігає засапано. В зубах голка, на поясі ножині, круг шії різнокольорові нитки, з кишені стирчать барвисті клапти). Що сталося? Мундур? О! Дрібниця! Зараз залатаю!

Диктатор: Як дрібниця?! Ви хочете, щоб я осмішив себе перед публікою? Не можна повернутися спиною до публіки. Дірка аж до пояса.

Костюмерша: Диктатор ніколи не повертається спиною до публіки. Весь блиск — спереду.

Диктатор: І спереду вже блиск притух. Горностай обліз...

Костюмерша: Горностай? Нема нічого легшого. За одну хвилину буде готовий. (Виймає з кишені вату, робить на ній чорну пляму, клеїть на сподні мантії). От і готово!

Диктатор: (Буркотливо). Горностай взагалі забруднився. Сірий, а не білий.

Костюмерша: А ми підфарбуємо чорні плями. Коли чорне виступає яскраво, тло видається білим. (Виходить).

Диктатор: (Дивиться на ручний годинник). Пів до одинадцятої. Ніколи не почнемо своєчасно... (До служника). В твоєї жінки ще є горілка?

Служник: Горілка завжди до послуг. Як може бути театр без горілки? Без горілки ви б не витримали... і публіка також.

Диктатор: То я зайду, вип'ю скляночку. Як будуть починати, постукаєш мені в підлогу. (Виходить).

Служник: (Кричить за сцену). Сцена для першого акту готова.

Нова: (Входить роззираючись). Драстуйте... Це — сцена?

Служник: Сцена для першого акту.

Нова: О, то вона виглядає так понуро? Я не думала...

Служник: Цілий день сцена виглядає понуро. В ній нема вікон, бачите. А електрику треба шадити. І так ці постанови коштують нам дуже дорого.

Нова: Я знала, що вікон немає. Але щоб вона була така похмура... і брудна... А головне — вона сіра. Де декорації?

Служник: Вдень не буває декорацій. Декорації тільки ввечері. Зараз іде генеральна проба. Палац володаря. Оце — трон.

Нова: О! То оце — трон?.. Так виглядає влада?

Служник: Не дивіться на неї зблизька. Ви мусите вірити, що це трон.

Нова: О, я вірю. Коли б не вірила — я б не прийшла сюди.

Служник: Сюди приходять всі, хочуть чи не хочуть. Всі проходять через театр... Інакше не мають що робити.

Нова: Режисер покликав мене і я прийшла грати. Я хочу взяти участь у п'єсі. У цій прекрасній п'єсі...

Служник: Усі п'єси в театрі називаються прекрасними.

Нова: А не можна знати, хто автор?

Служник: Автор сидить там десь у залі і дивиться... І виправляє вашу ролю... Щоразу ваша роль краща. І ви щоразу граєте її спочатку.

Костюмерша: (Вбігає заклопотана). О! А це хто?

Служник: Це прийшла нова акторка.

Костюмерша: Ви граєте в цій п'єсі? (Розглядає її). О, дві русяві коси і наївно-поважні очі. Ви героїня. Ви напевно героїня. Я маю вам прекрасний костюм для першої дії.

Служник: Героїня помирає в першій дії.

Нова: Як? Я умираю? (Сміється). Це не може бути. Я хочу подивитись на вашу п'єсу до кінця, а потім я поставлю свою. Я думаю, що ваш театр треба змінити. Передусім, — вичистити. Як може королева волочити свою пишну шовкову шлейфу по такій підлозі? Фі. Якщо в автора написано, що це мармур, то це мусить бути мармур, а не ці розмальовані, брудні дошки. Я хочу справжнього. Дійсної краси. Хіба у вас нема дійсної краси?

Служник: У нас були десь декорації для справжньої краси, але її вже давно не ставлять.

Нова: Чому?

Костюмерша: Ах, вона давно вже не в моді, а ми так зайняті модним репертуаром. Нам ніколи.. І на неї треба багато часу і грошей, а у нас усі гроші йдуть на масові сцени.

Нова: Що це таке масові сцени?

Костюмерша: Як, ви не знаєте? Повстання, революції, війни... Ах, які прекрасні постанови війни ми маємо! Дуже дорогі, бо ми маємо справжні костюми.

Нова: О, прошу вас, дайте й мені справжній костюм. Такий пишний, блискучий і чистий. Я стільки мріяла про такий костюм!

Костюмерша: Ох, дитинко, для героїні ми робимо костюми з марлі. (Починає переконувати). Коли марлю накрохмалити і заліпити блискотками...

Нова: Ах, ні, ні! Я хочу справжнього костюму. Справжнього шовку, щоб переливався світлом при кожному русі. Прощу вас, дайте мені справжній костюм.

Служник: Зробіть їй справжній костюм.

Костюмерша: Але ж... для одного акту?

Служник: Костюм залишиться в театрі. Збагатиться ваша гардероба.

Костюмерша: Добре, я зроблю вам справжній костюм. У мене лишилася від війни ціла половина парашуту. Справжній шовк. Для війни ми даємо справжній шовк. З нього я зроблю вам прекрасний костюм. (Виходить).

Суфлер: (Входить, весь мокрий). Фу, чортова погода надворі. Я зовсім мокрий. (Виймає з кишені текст). І рукопис зовсім мокрий... І до всього, я забув вдома окуляри. (Короткозоро розглядається). Чи тут є хтось на сцені?

Служник: Є служник.

Суфлер: Піді, скажи режисерові, що пробу треба відкласти — рукопис розмок і я забув окуляри.

Служник: Режисер ніколи нічого не відкладає. Раз призначена проба, значить вона буде.

Суфлер: Як може бути проба, коли актори не знають ролей, рукопис розмок, а я забув окуляри? Це буде балаган, а не репетиція. (За сценою гострий свисток режисера).

Служник: Проба починається.

(Поступово входять артисти. Далі, коли вони говоритимуть свої ролі на сцені, коло репліки стоятиме примітка „в позі”).

Диктатор: (Веселий після горілки). Починаємо, панове. Де мій трон? (Штурхає ногою табуретку до служника). Сто разів казав тобі, щоб ставив мені крісло з високою спинкою. Як я можу бути величним без високої спинки?

Служник: (Міняє крісла).

Субретка: (До Першого Вартового, тихо). Я чекала тебе цілу ніч.

І Вартовий: Я був зайнятий. Я був хворий. Я не міг.

Субретка: Неправда, ти був у неї. (Показує на жінку диктатора).

І Вартовий: О, це новина! Ти знову ревнуєш?

Субретка: Я не ревную. Ти негідник і в тебе смердить з рота. Я здригаюсь від огиди, коли ти цілуєш мене.

І Вартовий: То я не буду більше тебе цілувати.

Субретка: Але ти не смієш цілувати іншу твоїми смердячими устами!

І Вартовий: А коли мені хочеться? Коли їй хочеться?

Субретка: Але я не хочу! Ти мій! І твої смердячі уста — мої! Я не віддам тебе їй! На злість — не віддам!

Служник: Увага! Проба починається.

(Від тепер всі говорять в позі).

Диктатор: Що чую я? Мої піддані, мої вірні піддані, яких я любив, як батько, хотіли підняти проти мене повстання? О! О! Це розбиває моє батьківське серце володаря! Тридцять років сиджу я ради них на троні, а вони такі невдячні!

Суддя: О, великий володарю! Їх помилка тривала тільки два місяці. Відділи спеціальної охорони і державної безпеки переконали їх і вони далі хочуть бути під твоєю батьківською опікою. Ось підписи про це від двадцяти тисяч селян.

Диктатор: Тільки двадцять тисяч? А чому не підписалися решта?

Суддя: Решти нема, великий володарю. Це всі піддані, що лишилися в цьому краю.

Диктатор: Ага. Тоді все в порядку. Мої вірні слуги працювали добре і я нагороджу їх. Введіть злочинців, що підбурювали мій вірний нарід.

(Варта вводить злочинців: Нову і Підсудного. Нова в костюмі героїні, з розпущеним волоссям і квітами).

Жінка дикт.: Ах, які вони юні. О, володарю пожалій їх! Пожалій ці юні серця, вони помилялися лише тому, що не знали, який ти благородний.

Диктатор: О, моя вірна дружино! Ти надто милосердна. Вони хотіли зруйнувати мою країну і скинути мене з трону. Мене, ти розумієш? Ну, і тебе, звичайно, також.

Нова: Ми боролися за волю нашого народу.

І Вартовий: (Без пози). А це що за нова штучка? Гарний шматочок.

2 Вартовий: (Без пози). Це — героїня.

І Вартовий: (Без пози). Свищу я, що це — героїня. Ласий шматочок, кажу я тобі. Зараз за ходом п'єси я мушу обняти її. Ось побачиш, як я обійму її.

Диктатор: (В позі). О, закореніла злочиннице! То ти признаєшся до вини?

Нова: Якщо любити свій нарід і боротися за його волю є злочин — я признаюся до вини.

Диктатор: Ти бачиш, моя дружино, вона не розкажана. Вона повинна умерти. Не буду ж я відмовлятися від трону і влади тільки для того, щоб вона жила... І вона тоді уб'є мене.

Нова: О, володарю, зроби мій нарід вільним. Уступися від влади над ним — і ми будемо славити тебе вовік.

Диктатор: Так тільки говориться... (Примхливо). І потім я не хочу. Мені подобається бути володарем. За тридцять років мені навіть у гадку не спало відмовлятися... І за-тям собі, що нема ніякого твого народу. Всі народи — мої народи... Вони самі того хочуть. Всі хочуть до мене у вірно-піддані. Ось — підписи двадцяти тисяч селян. А ти бунтів-ниця — ти повинна вмерти.

Жінка дикт.: О, дитино, покайся. Пожалій свою юність. Життя таке прекрасне і таке коротке.

Нова: О, ні! Життя безконечне! Я не можу умерти. Я це знаю. Може я й умру, але я знаю, що буду жити вічно.

І Варт.: (До сусіда, тихо, без пози). Невиджу оці нові п'єси. Вічно філософія і філософія. На біса вона нам? Наше діло — їж, пий і шлуйся.. Ну, ще співай, чи там танцюй...

Жінка дикт.: (В позі). Ні, я не можу бачити, як ця квітка так безрадісно в'яне. Ти мусиш бути щаслива і жити довго, довго.

Служник: Героїня помирає в першій акті.

Суфлер: (Висувається з будки). Служнику, мовчи! Ти не маєш слова на сцені.

Служник: Я мовчу, але героїня помирає в першій акті.

Суфлер: (До 1 вартового). Що ж ти мовчиш? Тепер твоя репліка: „О, дамо! дозволь мені...” (Ховається в будку).

І Варт.: (Падає навколюшки). О, прекрасна дамо! до-

зволь мені врятувати цю квітку. Дай її мені за жінку і я зроблю її щасливою.

Жінка дикт.: О, яка я рада. Володарю, дозволь їй бути щасливою.

Суддя: Нема закону, де було б написано, що люди повинні бути щасливими.

Жінка дикт.: (Падає біля І-го вартового навколюшки). О, володарю. Мій великий владарю, благаю тебе, дозволь їй жити і бути щасливою.

(Народ розчулено витирає очі).

Диктатор: (Зворушено). О, моя вірна дружино! Чистота твого серця зворушує мене і я готовий зробити те, чого ніколи не роблять можновладці. Я спробую зробити її щасливою. Ти зворушила мене... (Шукає по кишенях і кричить сердито, без пози). Костюмершо! Де мій носовичок?! Як я покажу публіці, що я плачу, коли я не маю носовичка?!

Костюмерша: (Вбігає). Як, нема носовичка? Я ж ніби клала його в кишеню. Ах, Боже мій! Візьміть поки що цю ганчірочку...

Диктатор: Вічно все забуваєш. Пора шукати іншої праці.

Костюмерша: Ах, ні, не кажіть так. Я так люблю прикрашати. В театрі все таке прекрасне. (Відходить).

Жінка дикт.: (Стоячи навколюшки. І-му вартовому, без пози). Через цю стару дуру я мушу стояти навколюшки на цій шорсткій підлозі. В мене вже болять коліна.

І Варт.: Твої бідні білі коліна. Я розцілюю їх уночі.

Жінка дикт.: (Прозаїчно). Не знаю, чи це мені допоможе. Але мені приємна твоя ніжність. В цьому нудному театрі зовсім нема ніжності.

Диктатор: Увага! Продовжуємо. (В позі). Ти зворушила мене. Я згоден. Нехай мій лицар візьме злочинницю і зробить її щасливою. Варга, звільніть її.

Нова: (Виходить наперед. До 1 вартового). О, невже це правда? Мої руки вільні від пут, і життя сяє переді мною всіма своїми барвами. Ти врятував мене своєю любов'ю. Бо ти любиш мене? Правда, ти любиш мене?

І Варт.: Так, я люблю тебе, о прекрасна квітко. Я візьму тебе в мій гірський замок і ми будемо щасливі.

Підсудний: Ти хочеш зрадити свій нарід і нашу справу

Нова: Мій нарід? О, ні, я житиму для нього. Я допомагатиму йому. Правда ж, любий, ми роздамо йому твої скарби, щоб люди були щасливі!

Диктатор: О, невдячність! Вона не кається і далі хоче снувати свою змову. Вона затягне і лицаря в змову. Даремно я помилював її..

І Варт.: О, я зроблю все, що ти захочеш, моя зоре. (Обіймає її довго і міцно).

Нова: (Виривається, кричить, без пози). О, пусти! Пуст-сти! Як ти смієш! Фі! Він щипав і м'яв моє тіло... Думав, що я мовчати ради ролі. (Всі вибухають сміхом). Як? Ви смієтесь? Він не смів м'яти моє тіло. Я не зношу цього!

Субретка: Видно, що ти новенька. Всі ми починали з цього, а потім звикали.

Нова: Фі, ніколи. Я хочу любови. Як ви не розумієте: я хочу прекрасної, високої любови. (Всі знову сміються).

Субретка: Ах ти, дурненька. Ти хочеш любови! Одягла такий костюм — і хочеш любови! Рукави довгі, сукня з шлейфою, комір під горло — і вона хоче любови!... Чим ти викличеш любов, коли не видно твого тіла? Покажи їм твої нсги. (Швидко піднімає її сукню. У залі чути рух захвату). О, чуєш? Чуєш, який там рух? Тепер вони вдоволені, п'еса стала цікавою, вони побачили тіло. Не будь дурною. Нічого іншого нема. Для того ми граємо.

Нова: Нічого іншого нема? То ви для цього шиєте костюми, малюєте декорації, кладете грім? Тільки для цього? Щипати і м'яти тіло? Одне, друге, третє?... І більше нічого нема?... Який дурень пише такі п'еси?

Служник: Автор сидить в публіці.

Нова: Бідна публіка.. Не вірте йому: Він обкрадає вас, жінки. О, жінки, рятуйте любов. Згадайте себе, зазирніть у себе — коли ви були щасливі: коли ваш коханий м'яв ваше тіло, чи коли ви йшли поруч із ним десь над річкою чи під лісом і від несподіваного дотику рук вас пронизувала іскра?..

І Варт.: Дякую... Іскра добра на початку, але не на все життя.. Так можна втратити здоров'я...

Жінка дикт.: Але вона має рацію. Мусить бути ніжність. По правді, я зношу твої обійми тільки тому, що ти

шепочеш ніжні слова. А так, то я могла б прожити і без твоїх обіймів. Не бачу в них великого щастя.

Субретка: І вірність! Я хочу вірності! Я терплю твої пестощі тільки для того, щоб знати, що коло мене є вірний чоловік. Мій чоловік. Який мене піддержить, який думає про мене... хтось, хто завжди є біля мене, — і я не сама... А як тобі за це треба мого тіла — нічого не зробиш, я даю тобі своє тіло... хоч у тебе так гидко смердить з рота...

Жінка дикт.: Це правда... Не розумію, чому ти не чистиш зубів?

Суфлер: (Вилазить з будки). Довго ви ще будете кудкудакати? Добре, що ви стоїте і сидите вільно, а я мушу скрутитися вчетверо у цій будці. Ставайте на місця і кінчайте перший акт.

Диктатор: І курити хочеться до смерти. Кінчайте цей дурацький акт. Де режисер? Ніякого порядку!

Жінка дикт.: (До Субретки). Вони ніколи не дадуть нам сказати те, що ми думаємо про них.

Субретка: Бо про них нічого доброго не можна сказати.

(За сценою гострий свисток режисера. Всі стають на місця).

І Варт.: (До Нової, з розкритими обіймами, продовжуючи роль). О, я зроблю все, що захочеш, моя квітко.

Нова: (Відступає). Не смій обнімати мене. Не смій класти свої безстыдні руки на моє тіло. Не дихай на мене смородом твого рота!

Суфлер: Стривайте, хіба це є в п'єсі? Я загубив окуляри і тепер нічого не розберу.

Нова: Це є в п'єсі. А як нема — то я міняю п'єсу! (До диктатора, в позі). О, ваша величносте! Я не віддам себе за таку любов. Безконечні роки жити для одного і не знати, чи він того вартий. Чи мати їх безконечно багато і знову не знати, чи це варто. Або спекулювати на любові — робити з неї спосіб вигідненько і спокійно прожити. Ні, це не варто одної прекрасної хвилини, яку я пережила у боротьбі за мій нард. Я хочу розкрити себе! Розгорнути себе, розцвісти і засяяти всіма барвами... (Обриває. Без пози). Рішучо, всю п'єсу треба змінити. В ній нема жодного сенсу.

Диктатор: (Без пози). Досить, чорт тебе візьми!

Прийшла сюди в перший раз і порушуєш порядок. Затягнула своєю деклямацією пробу на дві години. Ти повинна грати, розумієш, грати! Що ти там почуваєш — нікому не цікаво. І навіть непристойно кричати про це зі сцени. Отже, йдімо далі. Він любить тебе ідеальною любов'ю, а ти любиш свій нарід. Тут колізія. Я, власне, з цього користаю. Зараз іде моя репліка. (В позі). О, єхидна змія! То ти хочеш відняти у мене мого вірного слугу? Ти криєш змову під виглядом невинності. Ти зловживаєш добротою моєї вірної дружини! За це ти повинна вмерти. (До 2-го вартового). Розстріляти її!

Служник: (Ділово). Ставай під стінку. Ті, кого розстрілюють стають самі під стінку.

І Варт.: (В позі). Я не дозволю убивати її. Геть від неї! Вона моя!

Диктатор: О, бунт! Зв'язати його. Ми судитимемо його пізніше. Тепер виконай наш вирок над злочинницею.

Нова: (Стає під стінку). Убивайте мене, але народу не вб'єте. Я вірю в людину. Люди добрі і прекрасні. Я вірю в мій нарід. Мій нарід перемаже! О, жінки, вірте в любов! Вона така прекрасна!

Суфлер: Знову вигадуєш. Цього нема по ходу п'єси!

Нова: Є! Знайди свої окуляри. Убивайте мене, але я вірю в правду і любов. Вони є! Дивіться відкритими очима: вони є! Я умираю за правду, любов і свободу.

Диктатор: (Дає знак. 2-й вартовий стріляє. Нова падає і лежить аж до кінця дії. Артисти обходять її тіло, ніби не бачачи його).

Служник: Героїня помирає в першій акті.

Суфлер: Кінець. Перерва перед другим актом.

Диктатор: (Без пози). Ху, насилу дотягнули до кінця. (2-му вартовому). Дай закурити.

І Варт.: У самого остання.

Диктатор: От скупущий. Дай хоч потягнути раз.

Жінка дикт.: (Без пози, до 1-го вартового). То ти не думаєш ніжно, коли говорив ті ніжні слова?

І Варт.: А тобі неоднаково?

Жінка дикт.: Неоднаково. Навіщо ти мені тоді? Думаєш, така приємність терпіти тебе коло себе, з твоїми гострими колінами і холодним носом? Пхе! Більше не приходь

до мене. Я хочу любови. Вона мала рацію — мені треба любови.

Субретка: Так його! Вірно! Як вона тебе не хоче, то й до мене не приходь. Нема за що битися. Ходімо, Марусю, не жалій. Ми собі знайдемо ще любов. Не всі такі, як цей...

Служник: Прошу очистити сцену. Я повинен підмести її для другого акту.

(Всі виходять, героїня лежить, розкинувши руки).

Суфлер: (Вилазить з будки). Ох, ледве досидів. Білні мої кісточки. Ну, а з другим актом вийде зовсім чорт зна що.

Служник: Неважно. Публіка думатиме, що так і треба. Тільки треба на афішах написати великими літерами, що це — модна п'еса. Ніхто не посміє сказати, що йому модна п'еса не подобається.

З а в і с а.

Д І Я ІІ.

Майдан перед палацом диктатора. Урочистий марш і похід Короля, Королеви, Суддів. Окремо варта веде скованого І-го Вартового. Народ юрмиться напроти трону.

Диктатор: (Сідає на трон). Ось і я.

Народ: (Біжить до нього). Драстуй, володарю.

Дикт.: Драстуйте, дітки. Де ви були?

Народ: В горах.

Дикт.: Що ви робили?

Народ: (На мигах показує, що билися).

Дикт.: Билися. Угадав?

Народ: (Із сміхом біжить на своє місце і звідти знову біжить до короля). Драстуй, володарю!

Дикт.: Драстуйте, дітки. Де ви були?

Народ: На морі.

Дикт.: Що ви робили?

Народ: (Показує те саме на мигах).

Дикт.: Билися!

Народ: (Зі сміхом тікає і знову повертається до короля). Драстуй, володарю!

Дикт.: Драстуйте, дітки. Де ви були?

Народ: У повітрі.

Дикт.: Що ви робили?

Народ: (Показує на мигах).

Дикт.: Билися! (Народ зі сміхом тікає). От добрі дітки, ви б'єтеся і слухаетеся свого короля. А ось цей негідник хотів битися проти мене. Проти вашого благородного, великодушного володаря — батька і учителя! Що він заслужив за це?

Народ: Смерти! Дай нам його і ми уб'ємо його.

І Варт.: Зовсім я не хотів битися проти тебе. Я тільки хотів оженитися з героїнею.

Дикт.: Не було жодної героїні! Була злочинниця, бандитка. Я велів у всіх газетах написати, що вона — бандитка, а ти смієш звати її героїнею.

І Варт.: Тоді ще не було написано, що вона бандитка. І вона була дуже гарна. Я покохав її. Кохати не злочин.

Жінка дикт.: Вона справді була дуже гарна. І мала чудові справжні коси. А наші перуки побив міль. Ось, у тебе вся лисина вилізла спереду.

Дикт.: Прошу тебе, не слинь мені перуки при народі. Це підриває мій авторитет. І потім, як смів ти покохати її, коли знав, що я накажу написати в газетах, що вона — бандитка. Це було зухвальство.

Жінка дикт.: Ради її прекрасних очей і кіс — прости йому, королю. Однаково, вона вже умерла.

Жінка з народу: Ні, не прощай йому, королю. Ми всі пообтинали наші коси. Не прощай йому ради її прекрасних кіс, бо у нас немає їх.

І Варт.: Тоді убий мене. Вона не живе, і з нею зникла краса світу. Убий мене, щоб хвилинка стала прекрасною. Я умру, щоб люди знали, яка прекрасна була вона. Щоб люди пам'ятали її.

Дикт.: (До жінки). Це стає небезпечним. Він хоче створити легенду про неї і її красу. Знову створити легенду! Я так тішився з того, що вони забули про легенди. Хотіли тільки їсти, м'яти жінок і битися. Ця героїня.. не треба було мені убивати її. Хай би вийшла за нього заміж і докучала йому ревнющами. Ніхто не думав би про неї.

Жінка дикт.: Я ж просила тебе. Це було б так благородно, але ти не міг стриматися, щоб не дати наказу.. А це було б зворушливо і благородно.

Дикт.: Це було гупо з твоєї сторони. Я знаю, — твоє місія зворушувати нарід, бо він мусить час до часу поплакати. І він мусів вірити, що все благородство світу вмістилося в мені. Але ти, а тепер цей закоханий дурень зробили її благородною. Це було гупо. (Голосно). Судді, що кажуть наші закони про тих, хто закохався в бандитку?

Суддя: О, володарю, стаття 57, параграф 11 говорить, що кожний, хто говорить добре про бандитів, є сам бандит, і повинен умерти. Підсудний повинен умерти.

І в а р т.: Але ж кажу вам, що газети ще не писали про неї, що вона бандитка. Я не міг знати!

Дикт.: (Гнівню). Мовчи. Це казуїстика і викрутаси. Ти мусів знати, що раз вона повстала проти мене — вона бандитка. Ти — мій лицар і дворак — і ти не знав! Це просто непристойно так говорити в моїй присутності. Ти умреш. Так, мій народ?

Н а р о д: (Мовчить).

Дикт.: (До жінки). Вони мовчать. Бачиш, вони вже сміють мовчати. Справа погана. Де моя варта? Сюди, мої вірні слуги! Бороніть мене, бо без мене ви пропали! Сто червінців і пляшка вина кожному. Бороніть мене!

С у б р е т к а: (Вибігає з народу і накриває І-го вартового білою наміткою). О, володарю. Я накрила його білим покривалом невинности. Я рятую його від смерти. Він — мій!

Дикт.: Що? Ти хочеш його врятувати? Але ж він кохає іншу. Він не кохає тебе.

С у б р е т к а: Нехай! Але мені шкода, щоб він умирав.

Дикт.: Як я буду слухатися жалощів кожної баби, то добрий лад буде у мене в державі! Баби мають надто м'яке серце.

Жінка дикт.: А спробуй раз послухатися нас... Однаково, ладу в державі і так нема. Весь час доводиться убивати людей. Спробуй послухати нас.

Дикт.: Дурне. Вона сама буде нещаслива від того.

С у б р е т к а: А хто гарантує, що я без того буду щаслива? Хіба є десь хтось щасливий? (До публіки). Є там у вас хоч один щасливий? (До народу). А може серед вас?

Бачиш, щасливих нема. Ніхто не думає про те, щоб зробити їх щасливими... і найменше — вони самі.

Дикт.: Неправда. Я зроблю їх щасливими. Я день і ніч тружуся над тим, щоб зробити їх щасливими... в майбутньому, звичайно. Ніхто не буває щасливий зараз, кожен може бути щасливим тільки колись пізніше..

Жінка дикт.: По правді, я не знаю, чому не зробити людей щасливими зараз.

Дикт.: Ах, замовчи хоч ти! Квокчеш над самим вухом дурниці в такий важливий момент! Хіба ти не бачиш, що це починається вже повстання? Нарід мовчить і думає. Це найстрашніше, що може бути. Я мушу кинути їм щось, щоб запанталачило їх. Вони мусять почати завидувати, сваритися, битись.

Блазень: (Виходить перед першим лаштунком, за ним

Костюмерша: (Біжить з костюмом у руках). Куди?! Без костюма на сцену?!

Блазень: А, я і так спізнився. І мені набрид твій костюм.

Костюмерша: (Сплескує руками). Набрид цей прекрасний, цей чудовий костюм?! Половина чорна, а половина червона?! І справжні срібні дзвіночки! Та як може набридлити такий костюм?

Блазень: А от — набрид... Я був у горах. Я вирвався з театру. Там така краса. Сонце гріло моє тіло, мої м'язи пражилися, серце раділо від краси. Я шкодую, що прийшов сюди, на цю виставу. Тільки, щоб виконати, але гріму я не накладу. (Одягається).

Костюмерша: Боже, скільки живу, такого в театрі ще не бувало. Без гріму!

Блазень: (Вибігає на сцену з вистрибом, дзеленькаючи дзвіночками. До диктатора). Що, кумцю, ти чогось нещасливий?

Дикт.: Ага, добре, що ти є. Рятуй мою державу. Дурні завжди рятують держави. Сміши їх, поки я надумуюсь.

Блазень: А що тобі треба надуматись? Когось убити?

Дикт.: Мені треба вбити Першого вартового, але так, щоб не убивати.

Блазень: (Співає, свистить, крутиться. Непомітно до короля). Я знаю, що тобі треба зробити.

Дикт.: Що?

Блазень: Накажи влаштувати турнір. Вони будуть дивитися на бійку і забудуть про все. Накажи турнір, і дай мені червінця за вигадку.

Дикт.: Два червінці дістанеш ти. Навіть три. (Голосно, до народу, що тимчасом почав уже рухатися, переступати з ноги на ногу, шепотіти і невдоволено мурчати). О, мої діти. Ви бачите, цей злочинець повинен вмерти. Ви просили в мене його смерти.. Так, так, ви просили. Але я благородний і великодушний. Прохання моєї вірної дружини зворушило мене, а сльози цієї невинної субретки викликали сльози і на моїх очах. (Витягає носовичок з кишені, бачить, що це тільки ганчірочка і спішно ховає її назад). Тому нехай доля вирішить сама його участь. Мої лицарі битимуться з ним на шпадах і всім вам я ласкаво дозволяю, дивитися на цей турнір.

Народ: О, щастя! О, радість! Слава нашому володареві! Слава нашому мудрому, нашому великодушному..

Дикт.: Займайте свої місця! Нехай кожен займе найкраще місце, щоб добре бачити це чудове видовище. Кожен мусить мати найкраще місце!

Народ кидається до стільців, виносить їх наперед, відбирає їх один від одного, б'ється, штовхається. Варта заганяє їх на їх місця, але вони не помічають цього, захоплені бійкою один з одним.

Дикт.: (Танцює на троні). О-ля-ля! Тепер усе в порядку. Вони б'ються між собою і хочуть бачити видовище. Я дав їм це видовище. Тепер нема небезпеки. (Кличе 2-го вартового). Ти будеш битися з ним і уб'єш його. Зрозумів? Ти повинен убити його.

(2-гий вартовий і 1-й вартовий беруть шпади, музика грає, вони розходяться і стають в позицію).

Королева: (Кидає поміж них хустку). Бій починається.

(1-й і 2-й вартовий б'ються).

Мати: (Входить з сином). Дивися, синку, так виглядає сцена. А це — володар. Ти, не бійся, що він такий бородастий, борода у нього приклеєна. О, бачиш, тепер я відчепила йому бороду.

Дикт.: Дозвольте, пані, ви псуєте нам враження. Публіка буде сваритися. (Приклеює бороду). Жадної дисципліни!

Мати: Нічого, нічого, я теж публіка. Але дитина лякається вашої бороди, і я прийшла йому показати.

І-й Варт.: Дозвольте, пані, відступіть трохи з дороги. Я мушу битися і зараз упаду мертвий.

Мати: О, не бійся, дитинко, вони тільки грають. Вони не б'ються справді.

Служник: Ми б'ємося насправді! Б'ємося і умираємо ми насправді. Всі умирають насправді.

І-й Варт.: Та-ак? Я не знав. Це — ошуканство! В разговорі з профспілкою не сказано, щоб умирати насправді.

Мати: Як? То й мій син умре?

Служник: І він. Буде битись і умре.

Мати: Ні, не може бути! Смерть є десь там, я знаю... але мій син...

Служник: Напевно. Я служу в цьому театрі від його сотворіння. Всі бились і умирали. Найбільше саме в другому акті. Але були й такі, що дотягнули до п'ятого акту... Небагато, але дотягнули...

Мати: В такому разі я не хочу! Закрийте цей театр! Де режисер? Нехай закрие цей театр! Я не хочу, щоб був такий театр! Ой, вони знову б'ються. Синку, тікай до мене!...

Син: (Не слухає. Захоплено бігає за артистами й імітує паличкою їх рухи). О, мамо! Як гарно! Я теж буду битися, як виросту.

Служник: Ви б'єтеса вже три хвилини. Пора когось убити. Режисер не любить довгих сцен.

2-й Варт.: Тепер ти умреш, негіднику! (Випадає шпадою і убиває сина).

Син: (Падаючи). Ой, мамо! Я я іще нічого не бачив!

Мати: Як? Що це таке? Чому він лежить?!

Служник: Ваш син помер. Помилково помер у другому акті. Це буває.

Мати: Але ж він встане? Це ж театр? Це ж тільки гра?

Служник: Ми умираємо справді.

Мати: Що? Не може бути! Мій син... Він же ж іще нічого не бачив. Ви самі чули, що він нічого ще не бачив... Ні, він мусить встати. Я не вірю?

Служник: Не вірте. Це все, що вам лишається.

Мати: Де режисер? Покличте режисера. Змініть п'єсу!

Служник: Режисер зайнятий. Вашого сина винесуть до нього. (Слуги хочуть взяти сина. Мати не дає).

Костюмерша: Зараз, зараз, я прикрашу його і він виглядатиме чудово. (Похиляється над сином).

Дикт.: Замовчіть! Тепер моя репліка. Через вас публіка пропустила її без уваги. (В позі). Так покарано зло. Ви бачите, доля вирішує нехибно. Негідник упав. (До 1-го вартового). Чого ж ти стоїш? Падай. Ти вже вмер.

І-й Варт.: Ні, я живий. Я не хочу падати. Умер паж, прекрасний паж, а я живу. І я не хочу вмирати.

Дикт.: (До 2-го вартового). Убий його. Він повинен умерти. Зло назавжди загибає. Так написано в п'єсі.

І-й Варт.: Це ошуканство. Ви умираєте тут насправді. Я так не граю. Ще тільки другий акт.

Дикт.: Так написано в п'єсі. До п'ятого акту доживаю тільки я та блазень. Ти умираєш у другому. Бо за ходом п'єси — ти позитивний тип. А вони умирають рано.

І-й Варт.: Але ж то — в п'єсі я позитивний тип. А насправді, я — розпусник, брехун і злодій. Я буду жити! Свищу я на ваш театр! Я кидаю його.

Служник: Не можна кидати театр, поки завіса не спаде.

І-й Варт.: Свищу я на ваші правила! Я втечу! (Тікає за лаштунки).

Дикт.: (Без пози). Де режисер? Я не можу грати в театрі, де немає порядку. Всі репліки поплутані, суфлера нема...

Суфлер: (Висувається). Я є. Осьдечки, в будці. Але рукопис підмок і я не розбираю літер. О, дивись, все розмазано, сам чорт не розбере.

Костюмерша: (Відступає від сина). О, подивіться, як він виглядає. (Ніжно). Як янголичок.

Мати: Він і був янголик. О, дитино, що мені робити без тебе?!

Костюмерша: О, ви сфотографуйте його і будете показувати знайомим, який гарний був у вас син. Прекрасний, як юний паж.

Мати: Але ж він був прекрасний юний паж.

Костюмерша: Так, він був, він був. Ви ж бачите самі, який я одягла на нього костюм. Відразу видно, що він мусів бути пажем... (Слуги виносять Сина. Мати і Костюмерша ідуть за ним).

Дикт.: Слава Богу, стало тихо. Тепер знову моя репліка. Суфлере, подавай репліку. Публіка хвилюється.

Суфлер: Кажу ж тобі, що все розмазалось. Ану від серця.

Дикт.: Від серця. (Встає на троні). То я скажу вам, що мені цей балаган обрид. Осточортів. Я не можу грати без порядку. Я вимагаю, щоб був порядок. Інакше я кину й пиду.

(За сценою свисток режисера. Слуги вносять I-го вартового і кладуть його на призначене місце, розкидаючи йому руки).

Служник: Уже все в порядку. Давай свою репліку.

Дикт.: (В позі). Так покарано зло. Ви бачите, доля вирішила нехибно. Негідник упав. (До слуг). Де він упав?

Слуга: За лаштунками.

Дикт.: (До публіки). Бачите, хоч і за лаштунками, але він покараний. Режисер знає порядок. Все йде в порядку в цьому театрі, найкращому театрі у всесвіті.

Суфлер: Здається, ти пропустив цілу сторінку монологу.

Дикт.: (Без пози). Неважно. Хто слухає чужі монологи? Кожен має свій. Важливо, щоб публіка була спокійна, що зло покарано.

Служник: Публіка завжди спокійна.

Дикт.: (В позі). Винесіть негідника на майдан і виставте на три дні. Нехай наш вірний нарід побачить, як я караю зло.

Слуга: (Знову виходить з-за лаштунків і подає суфлерові окуляри і рукопис). Режисер передає тобі окуляри і рукопис. Тепер дія піде правильно.

Суфлер: Але ж тимчасом помилково убили малого хлопчика. Безпорядок!

Служник: Це не була помилка. Це автор вставив інтермедію. Все йде за пляном. Все має свою підставу.

Суфлер: На біса на сцені такі інтермедії! Публіка і так це знає. Кожна мати знає, що її сина уб'ють.

Жінка з публіки: Ні, ми не знаємо цього. Ми не хочемо, щоб наших синів убивали. Ми хочемо для них життя. Довгого, щасливого життя.

Дикт.: Що?! Публіка починає говорити? Та ще й жінки?! Це бунт! Баб'ячий бунт! На сцені вони хочуть щастя. Тепер і в публіці вони захотіли щастя. Це небезпечно! Це — страшно! Блазню! Де мій блазень? Що нам робити? Вигадай щось. Ми гинемо! Жінки хочуть щасливого життя!

Блазень: Повези їх в гори. Там така краса. Там можна бути щасливим!

Король: Що? В гори? Краса? Ідіот! Гей, слуги, музику! Давайте музику до танку. Танцюйте всі! Хапайте жінок і танцюйте! Якщо жінки збунтуються, нам доведеться працювати. Розумієте? Вам усім доведеться працювати для щастя. Не в театрі, не за ходом п'єси — у житті! І вони забороняють нам битися! Хапайте їх, кружіть, не давайте думати. Робіть їх щасливими. Кричіть, що ви робите їх щасливими. (Хапає Субретку і крутиться з нею). Бачиш, яка ти щаслива! Ти танцюєш з самим володарем!..

(Дика музика і безумний крутіж пар по сцені. Вигуки, охи... Вир танцюючих пар).

З а в і с а.

Д І Я Ш.

Фарма в горах. Прозорі і величні обриси гір горять у промінні сонця.

Жінка: (Виходить з хати з лійкою і поливає квіти. Спиняється і дивиться на гори). Ви знову горите? Агов! гори! ви знову горите? Як ви знали, що я люблю дивитися, коли ви горите? Ви мовчите? Вам байдуже? Нічого. Я рада, що ви такі гарні!

Нова: (Входить. Сукня заплямлена зеленим і чорним). Добровечір. (Розглядається). Як у вас гарно. Про таку красу мріяла я, коли ще жила.

Жінка: Хіба ти померла?

Нова: Я померла ще в першому акті. Я — героїня.

Жінка: Нічого. П'єси повторюються. Але тепер ми помираємо тільки тоді, коли схочемо ще більшої краси.

Нова: То може, я б у вас лишилася? Режисер послав мене знову, але цей театр такий темний і брудний... Тепер, як я бачу цю красу, я не хочу повертатися туди.

Жінка: То лишайся у нас. Тільки скинь цю сукню, вона брудна.

Нова: Я не маю іншої. Вона була гарна, коли я одягала її в перший раз.

Жінка: (Виносить з хати купу костюмів). Вибирай, яка тобі подобається. Ми маємо багато одяжі. Власне, ми маємо занадто багато костюмів. Вибирай.

Нова: Але ж... я не знаю, яку роль дасте ви мені.

Жінка: Яку схочеш. Думай, яку роль ти хочеш.

Нова: О, по правді... я хотіла б учити людей.

Жінка: (Сміється). Всі нові актори хочуть учити людей, і кожен починає спочатку... В якому костюмі хочеш ти учити людей?

Нова: Я не знаю. Порадьте мені.

Жінка: Це повинно бути щось особливе. Чого вони ніколи не бачили. Ось, візьми костюм принцеси з Атлантиди. Його давно ніхто не одягав, і він буде, як новий.

Нова: О, яка краса. (Переодягається). Знаєте, тепер я певна, що зможу навчити людей.

Жінка: (Сміється). І чого ти хочеш їх навчити?

Нова: Я хочу навчити їх бути щасливими.

Жінка: Тоді скинь цей костюм. Ніхто не буде почувати себе щасливим, коли ти носитимеш такий гарний костюм. Всі захочуть такого.

Нова: То ми зробимо їм такі самі.. А де всі ваші інші актори?

Жінка: Зараз прийдуть. Ми маємо багато акторів... Вони самі вибирають і складають свої ролі... Ось, як і ти.

(За сценою чути відгомін дикої музики, галас, сміх, викрики. Всі пари з другої дії в дикому крутіжжі вриваються на сцену. В цю хвилину музика замовкає, і пари, втративши її піддержку, падають. Потроху притомніють, підводяться, розглядаються).

2-й Варт.: (До жінки з народу). Що це було? Хто ти?

Жінка з народу: Була музика. Ти казав, що зробиш мене щасливою... У мене досі крутиться голова і тремтять ноги.

2-й Варт.: Як я міг казати, що зроблю тебе щасливою, коли я сам не був ніколи щасливим?!

Жінка: Але ти казав...

2-й Варт.: Дурниці. Бабські фантазії. То володар звелів, щоб я обіцяв тобі це. (Дивиться на неї). І ти думала бути щасливою? В такому костюмі? Не сміши людей! (Виходить від неї).

Дикт.: (До Субретки, що впала йому на руки). Мадам! Прокиньтесь. Ви притиснули мені руку і вона вже тепле. Думаю, що ви важите не менше шістдесят чотири кіля.

Субретка: Не бурчіть. Ви мені остогидли з вашим бурчанням. І скиньте цей смішний костюм. Доки ви будете грати володаря?! (Виходить).

(Всі пари розділюються, невдоволені, роздратовані, готують до сварок).

Дикт.: Ненавиджу цих снобів з їх претенсіями. (До Нової). Ви, очевидно, тутешня владарка. Дозвольте представитись: володар, герой і взагалі кандидат на перші ролі.

Нова: Ні, я тільки акторка. Он та пані — власниця театру.

Дикт.: То це тільки костюм? Гм... надто ексцентрично. Чи ці зірки із справжніх діамантів?

Нова: Ні, зі справжніх зірок.

Дикт.: Ексцентрично... надто ексцентрично. (До жінки). Пані, я — король, герой і взагалі кандидат на перші ролі. Що у вас є для мене?

Жінка: Для вас у мене нема нічого. (Бере листок від квітки і кричить у нього, як у мікрофон. (Слухайте всі! Зараз я розкажу вам нові правила гри в нашому театрі.

(Всі втихають).

Жінка: У нас нема режисера, ні костюмерші. Кожен вибирає собі ролю і костюм... Далі, ми граємо без війни, без грошей і без горілки. Все. Зараз починаємо перший акт.

(Всі незрозуміло і пригнічено мовчать).

Жінка з народу: А що ми будемо їсти?

Жінка: Що хочете. Он, на столі повно страв, дерева повні овочів, корови — молока.

Дикт.: І як зветься ця ідіотська п'еса?

Жінка: Вона зветься: „Ми будемо щасливі”. Всі перші ролі належать жінкам.

Жінка дикт.: І ми вже можемо вибирати костюми?

Жінка: Так. Чим ти хотіла б бути?

Жінка дикт.: Я не знаю... я б хотіла ніжності... щоб хтось любив мене і ходив за мною..

Жінка: Костюм початку дев'ятнадцятого століття. А партнера пошукай собі сама. Найкраще на курнику. Ті, що ходять за курчатами, звичайно, мають ніжні серця і знають ніжні слова. Шукай.

Субретка: А я хочу вірності. Щоб був мій і ні на кого не дивився.

Жінка: Візьми собі сліпого. А костюм мусітимеш зробити собі сама. Ще ніхто не грав вірності.

Дикт.: Але ж слухайте... може хоч би... пива?..

Жінка дикт.: Фі, як прозаїчно. Невже тебе не цікавлять почуття?

Дикт.: (Зажурено). Які можуть бути почуття без горілки?

І-й Варт.: А я хочу м'яти тіло. Жіноче тіло. Без цього я не можу бути щасливий.

Жінка: Костюм Казанови. Але я не знаю, чи знайдеться у нас партнерка для тебе. (У свій листок-мікрофон). Гей, жінки, він хоче м'яти тіло. Кому з вас це потрібно для щастя? Йому треба партнерки.

Всі жінки: Ні, ні, нам ніколи. Ми міряємо костюми.

Костюмерша: (Несміливо). Я хотіла б спробувати... Я все прикрашала всіх, і мені було ніколи... Може це все — таки приємно. Я читала прекрасні п'еси про це.. Я трохи стара, але як я переодягнуся в гарний костюм...

І-й Варт.: (Перелякано). Ні, ні, не треба! Не треба! Тут не допоможе ніякий костюм. Я відмовляюся. Я пошукаю собі іншого щастя.

Мати: (Входить, розгублено). Я шукаю свого сина. Скрізь шукаю свого сина. Ви не бачили його? Його помілкою убили, а потім сказали, що це інтермедія.

Жінка: Може він і в нас. Там, за садом, діти граються в полі. Пошукай його там.

(Мати входить і зустрічається з Служником).

Служник: О, зовсім нові декорації. Але вже колись ми ставили їх. Треба підмести сцену. (Мете квіти і траву).

Нова: Ой, він вимете нам усю красу!

Жінка: Стривай, стривай, у нас не треба підмітати. Дивись, яку ти зняв куряву.

Служник: Курява від пороху. Я підмету, і куряви не буде.

Жінка: Ні, ми робимо це інакше. (Кидає на землю дитячу сопілку, та грає і весь порох та сухе листя сунуть до неї, ніби втягнуті повітрям). Бачиш, не треба твоєї мітли.

Служник: Як не треба мітли, так і мене не треба. Що я таке без мітли?

Нова: О, ні, чому? Ось, бери новий костюм. Який ти хочеш? Хочеш бути мудрецем?

Служник: Я хочу підмітати сцену мітлюю.

Нова: І ти хочеш грати в новій п'єсі?

Служник: Ні. Які там нові п'єси? Бабські вигадки. Сцену треба замітати мітлюю. А як ні — я краще помру.

Жінка: То піди отам на гамак і помри покишо. Ти нам заваджаєш.

Служник: Нема режисера — нема толку. (Іде в гамак і помирає).

Король: А яку роль ви дасте мені?

Жінка: Яку хочете? Про що ви в житті мріяли?

Дикт.: (Соромливо). Я... я... я все хотів годувати індичок. Знаєте, взяти сир, розтерти його з дерев'ям, або змолоти орішки.. І тоді кличеш їх тю-тю-тю... А вони біжать і турлюлюкають - турлюлюкають..

Жінка: Костюм баварського бауера і фартух. Індичок пошукайте собі самі.

І-й Варт.: (До Диктатора). Що ти вигадав? Який фартух? Які індички? Хіба не бачиш, що ми пропали. Тепер уже справді пропали. Загинули! Жінки мають все без нас, а нам лишилися тільки старі костюмерші.

Дикт.: (Зітхає). Як нема ні війни, ні горілки, то візьму хоч індичок. Тюр-люр-лю... Ти ж бачиш, що у неї вся могутність.

І-й Варт.: Але звідки? Звідки в неї така могутність?

Дикт.: Не знаю. Спитай її.

І-й Варт.: (До Нової). Скажи, о владарко, звідки твоя служниця має таку могутність?

Нова: То не служниця. То наша господиня. (Придивляється). Я вже вас бачила колись.. Не можу пригадати, де. Після смерті у мене така погана пам'ять на обличчя. Де ми бачились?

І-й Варт.: Не знаю. Я ще не мав щастя бачити вас. Я ніколи не забув би вашого образу. Ви такі прекрасні. (Підходить до неї).

Нова: Ні, ні, не підходьте до мене... У вас... Вам треба чистити зуби.

Блазень: (Збігає з гори). Ну, не казав я, що ми мусимо піднятися в гори. Правда, тут гарно. (Бачить Нову і спиняється, як укопаний). То ви така? Я не вірив, що такі бувають. Я мріяв про таку і боявся мріяти. А ви є. Отут. Переді мною. Що робите ви тут?

Нова: Я хочу зробити людей щасливими.

Блазень: Мене ви вже зробили. Як гарно, що ви є. Чому я вас раніш не бачив?

Нова: Бо я померла в першому акті.

Блазень: Лишіть їх на хвилину. Ходімо, я покажу вам, як горять гори.

(Вони поволі ідуть в гори).

І-й Варт.: (Заздрісно). Бачив. Напевно скінчиться тим, що він обніматиме її. Напевно. А вона пішла за ним.

Дикт.: Може тому, що він чистить зуби?

І-й Варт.: Ні, так не можна. Ми насправду загинем. Ми мусимо щось придумати. (Іде до жінки). Скажіть, відкіля у вас така влада? Ви взяли листок — і став мікрофон. Ви кинули сопілку — вона потягла куряву... Що це — нова техніка?

Жінка: Так, це нова техніка. Все для прекрасного і радісного життя. Все для щастя. Абсолютно нова техніка.

І-й Варт.: А як ви це робите? Електрика чи атом? Натискаєте гудзик чи вмикаєте контакт?

Жінка: Ні, це тому, що я — жінка. Жінка може зробити все. Все на світі. І от ми вирішили стати щасливими. (До публіки). Правда ж, ми вирішили стати щасливими? І те, що ви, чоловіки, тратили на війну, — ми взяли собі для щастя.

І-й Варт.: І кожна жінка може зробити все?

Жінка: Кожна.

І-й Варт.: І рушницю, і танк, і бомбу?

Жінка: Все. Тільки ми тепер не хочемо зброї. Нам набридло плакати і журитися за дітьми. Ми сказали: годі! і змінили все. Ми хочемо щастя.

Мати: (Вбігає сяючи і веде за руку сина). Я знайшла його! Я знайшла його! Він знову зі мною. Мій син! Мій син! Мій!...

Жінка: (Добродушно). Бачиш. Я ж казала тобі. Тепер вибери костюм собі й йому.

Мати: (Обходить навколо артистів, що танцюють в екстазі в нових костюмах). Зараз я виберу тобі найкращий костюм, сину мій.

І-й Варт.: (Іде за нею). Одягніть його Аполлоном. Він же прекрасний, як молодий бог. Одягніть його маленьким Аполлоном.

Мати: (У захваті). Він справді, як молодий бог!

І-й Варт.: (Помагає їй). Це буде так вишукано. Отак, і квіти на голову. А в руки дайте сагайдак.

Мати: Сагайдак? Це небезпечно. Він може наколотися стрілою.

І-й Варт.: Нічого. Ми навчимо його. Зате він буде мати владу. Дивіться, тут ніхто не має зброї. Тільки він матиме зброю, тільки він матиме владу. Твій син, прекрасний, як молодий бог...

Мати: (Як луна). Молодий бог...

І-й Варт.: Хіба ти не на те народила його, щоб він панував над цілим світом? Хто ж іще гідний панувати над цілим світом, як не твій син?! Зроби йому сагайдака.

Мати: Я б хотіла, щоб він панував над світом.. Але, щоб він не наколов собі руки... Хіба зроблю йому сагайдака з цієї лілеї.

І-й Варт.: О, так, з цієї лілеї, білої, як його ручки. А замість стріли наклади ошу троянду. Це зовсім безпечно. Отак. Ну, малий, стріляй!

Син: Я стрілю вгору, до сонця. (Стріляє. Стріла летить до Нової, що стояла з Блазнем, підіймаючись у гори, і влучає її у серце. Нова хитається і падає).

Служник: (Схоплюється з гамака, громовим голосом). Все в порядку. Героїня померла в першому акті.

М а т и: Але як він гарно влучив! (Цілує сина). Мій маленький герой!

І-й В а р т.: (До жінки). Що, як пані, ви казали, що жінки не хочуть війни і зброї?

Ж і н к а: Нічого. Нічого. Я — жінка. Я почну все спочатку. Героїне, вставай, ми почнемо все спочатку. Бо ми вирішили бути щасливими. (Героїня повільно встає). Бачите, вона вже встає. (До публіки). Правда, мої пані і панове, тепер ми вже вирішимо бути щасливими? І будемо. Ми почнемо п'єсу спочатку.

Н о в а: (Розглядає сукню). Але мені треба буде нового костюму! Цей трохи забруднився. (До публіки). Ви не можете грати в цьому театрі, щоб трохи не забруднитися! Але ми міняємо костюми, поліпшуємо декорації — і граємо все спочатку.. (За сценою свисток режисера). О, чуєте! (Бере Блазня за руку і починає повільно спускатися в долину). Ми мусимо знову йти вниз, до вас, — і грати все спочатку.

(Всі на сцені повертаються обличчям до Нової і чекаючи, дивляться, як вона поволі спускається. Так само поволі закривається).

З а в і с а.

Вперше надруковано в журналі АРКА за березень-квітень 1948 р.

НЕПЛАТОНІВСЬКИЙ ДІЯЛОГ

ВІН і ВОНА сидять присмерком у затишній кімнаті. З принципової лояльності, ВОНА не вдається до жадних хитрощів і слухняно не світить електрики.

Що ж до нього, то ця напівтемрява, пронизана тільки червоними полісками з залізної пічки, і tete-a-tete з нестарою ще жінкою викликають, згідно з асоціаціями за подібністю, настрої романтичний, з нахилом до негайного освідчення.

Він: Хіба я міг мріяти, моя дорога пані, коли бачився з вами на Полтавщині, що за якийсь рік матиму щастя бачити вас у Львові?...

Вона: (Злегка іронічно). Дякую, мій друже, але здійснення ваших мрій коштувало мені трохи... Мусіла кинути все, що мала, навіть дорогі могили, і тинятися тепер у світі сама...

Він: (Присовуючись ближче і вважаючи, що розмова іде в бажаному напрямі). Але ж ви не самі, моя дорога пані... Мусите знати, що на світі є серце, що б'ється тільки для вас: що є на світі істота, для якої один погляд ваших очей...

Вона: Е-е, мій друже, бачу, що мушу засвітити бодай жовту реалістичну свічку, щоб ці романтичні присмерки не завели вас надто далеко..

Він: (Трохи зачеплений). Але ж, моя пані, я пригадую тихий весняний вечір, коли ми гуляли над Сулою... Не було сказано між нами жодного слова, але чи не почували ви, як і я, що якийсь особливий зв'язок снувався між нашими серцями?...

Вона: (В задумі, лірично). Так... Не буду лицемірити: щось снувалося тоді між нами... (Стрепенулася). Але це тому, що я була тоді надто розгублена, надто безсила, сплутана всіма тодішніми обставинами... Я почувала потребу якоїсь підтримки, якоїсь допомоги...

Він: А тепер... тепер ви потребуєте допомоги більше, як будь-коли.

Вона: (Раптом зірвавшись з місця і струснувши задиркувато головою). Тепер?! Та тепер я найдужча і найвільніша людина в світі! Тепер! Та тепер ніщо не тяжить на мене: ані та хага, ані город, ані ті злощасні манатки, оті сфетишовані речі... Ніщо! Ви розумієте — ніщо!

Він: (Прикро вражений зворотом розмови, але з упертості не здаючи позицій). Це все — матеріальна сторінка життя. Але психологічно...

Вона: І психологічно я вільна! Нема нічого, щоб в'язало мене. Взагалі, тепер для мене нема нічого на світі, тільки я і мій нарід. Ви цього не розумієте, не можете зрозуміти... Для вас це нещастя, а я це сприймаю, як полегкість.. Подумайте самі, як тяжила над нами ота власність, ота земля, оті речі!... Чому наш нарід там, на Україні, терпів стільки часу? Бо загруз у землю. Яким гаслом жонглиували всі партії в часи громадянської війни? .. „Земля селянам”. Земля! Та чи ви знаєте, яка магічна, майже містична сила бренть у цьому слові для селян? На всьому світі, у всі часи?! Візьміть селян Кобленца, Реймонта, Мопасана, Стефаніка — ця сила землі є і буде скрізь поглинаючою. Але, мабуть, ніде так, як у нас, на Україні. Бо ніде нема такої багатої землі, бо ніде не засмоктє вона так людину в своє плодюче лоно, як у нас!... І от раптом цей божок, цей фетиш зник. Нема його! Пропав, лежить десь потрощений, понівечений неблаганими зубами війни. А людина раптом опритомніла, і побачила, що крім землі в якійсь там Талалаївці, існує ще цілий світ!

Він: (Частково ще під впливом образи, а частково вже втягуючись у звичний комплекс інтелігентських дискусій і розмов). Так, проблема впливу землі на селян цікавила багатьох письменників.

Вона: (Нетерпляче). Та це неважно, цікавила вона письменників, чи ні. Важить сам факт: віками існувала ця страшна сила, і раптом її не стало.. на колосальних просторах, для мільйонів людей. Нема землі, зникли хати, не тягнуть уже до себе оті власними руками посаджені яблуні, чи забиті власними руками крокви на клуні. Нема нічого! Часто нема навіть родини, ні змоги довідатись про неї. От, стоїть собі людина з клунком на плечах серед незнайомого і чужого світу, і мусить розраховувати тільки на себе!

Він: (Мимоволі злосливо). Я тільки не розумію, що в цій величезній трагедії нашого народу так тішить вас?

Вона: Тішить — це не те слово. Я не тішусь, але я по собі суджу про інших. Я почуваю, я бачу, як повільно, може болісно, може крізь сльози і приниження, з'являється в наших людях свідомість себе, своєї вартости, свідомість свого народу. Це вже не селяни якоїсь Грушівки чи Яблуньок, не член колгоспу „Серп і Молот”, не мешканець такої то волости і району, — це тільки українець! Більш ніщо, як українець. І крім національності, імени та власної голови, ніщо не стоїть за ним, але ніщо і не тяжить на ньому. А перед ним лежить цілий світ цивілізації, який він мусить засвоїти.

Він: Так, культурні набутки будуть великі, але кому і для чого вони придадуться?

Вона: По-перше, не культурні набутки, а тільки цивілізаційні. Не плутайте цих понять. Згадайте бодай шпенглерівську формулу для розмежування одного і другого. Культура — це щось вроджене, всмоктане з материнським молоком. Поняття духове, певна шляхетність духа, пошана до себе і інших, тонкість відчужань і залізна витриманість. Крім хіба останньої, має наш нарід, — так, так, отой обшарпаний, обдертий нарід всі ці ознаки справжньої культурности. Але цивілізація — оті всі плекані нігті, голені щоки і модерне убрання — цього у нас нема, але все це таке неважке до засвоєння.

Він: Забуваєте, пані, що до цивілізації входить ще й уся сучасна техніка.

Вона: Ні, не забуваю. То ви забуваєте, а може й не знаєте, що саме в оволодінні технікою зробив наш нарід за останні роки большевизму величезний поступ. В цьому треба відати їм належне. Всім своїм колосальним пропагандивним апаратом просували вони „техніку в маси”, і наші селяни володіють технікою — агрономічною і промисловою — далеко краще, ніж тут, в Галичині.

Він: Словом, я бачу, що ви, дорога пані, оптимістка. Це мені дуже приємно, хоч після попередньої нашої розмови перехід до оволодіння технікою для мене надто різкий.

Вона: (Сміючись). Я рада, що ви віднайшли знову свій добрий гумор. А щоб убити остаточно всякий натяк на романтичність, скажу, що технікою ми володіємо, але мусимо вчитися арифметики.

Він: (З удаваним жахом зносить руки вгору). Змилуйся над нами, Боже! Як, пані, і таблиці множення, і логаритмів?

Вона: (Невблаганно). І таблиці множення і логаритмів. Це дві наші величезні вади: не вміємо витримати і дочекатись слушної хвилини, а неодмінно заскочимо наперед... А друге — не вміємо рахувати. Рахувати, рахувати і рахувати — ось чому мусимо ми вчитися!

Він: (Удаючи учня). Двічі два — чотири; двічі три — шість...

Вона: Смійтесь, смійтесь, а я тільки тепер бачу, які ми були багаті в отій нашій нужді. Але не вміли рахувати... та й не могли за тою нівелюючою комуністичною системою. Були зв'язані руки, сплутана індивідуальність, убита ініціатива. Але тепер... о! тепер мусимо рахувати. Рахувати в усьому, в господарстві, в науці, в фінансах, в політиці...

Він: Йой, я так і знав, що дійдемо до політики.

Вона: Не бійтеся, я сама не зношу доморощених політиканів, а політиканок і поготів... Скажу лише одне: дехто зрікався прийняти викомбіновану Україну, я ж свято прийму всяку, але знаю, що може прийти тільки вирахована... І на цьому з політикою крапка.

Він: Отже, пані, з коханням ви покінчили з допомогою техніки, політику убили одною крапкою, що ж тепер нам лишається до розмови?

Вона: А нам конче треба розмовляти? До розмови — нічого, але до — чину, то все наше майбутнє лежить перед нами і чекає, що ми з нього зробимо. Бо ми не є пасивні чи бездіяльні. Тепер в Європі б'ються німці з росіянами, а в Азії — американці з японцями. Решта світу кує зброю кожна своєму спільникові. І найпотужніша частина роботи в тій європейській кузні покладена в українські руки... Покладена в наші руки — а ці руки міцні і спритні. Можете на них рахувати: вони з певністю скують зброю.

Він: Руки можливо, але серця і голови, моя пані, задурені, затуманені, тільки з проблисками національної свідомості.

Вона: Маєте рацію. Але національна свідомість не приходить з неба, як Святий Дух. Найміцніше вона тримається, коли її життя вб'є у людину своїм невблаганним молодом. А вже наших воно добре помолотило.

Він: Боюсь, що з цього молотіння вийде тільки фарь на котлети...

Вона: Е, цього не бійтесь. Ми надто жилаві і костисті, нас ніяка м'ясорубка так просто не перемеле. А по тім, не забудьте, якого гарту зазнали ми від большевиків у війні. Ми пережили все, що тільки може знищити чи зламати людину. Та взяти хоч би й мене: я пережила вже першу світову війну, за нею ще жахливішу громадянську, два голоди — 21 і 33 років — три роки заслання, другу світову війну, а тепер — от опинилася у найгіршому, може, становищі так званої біженки — то що тепер мені на світі страшно? Бомбардування? Двічі вже його зазнала в Києві! Залізнична катастрофа? Перебула її під бомбами. Втрата родини? Вже її не маю. Чим ви мене можете злякати? З усього, що людина має цінного в житті, мені лишилася тільки любов до мого народу і ненависть до його ворогів.

Він: (Значучо). І більше ніяких почуттів?

Вона: Ще почуття гарячої дружби і братерства до тих, хто йтиме зі мною одною дорогою. Не хитайте головою: я друг вірний, терплячий і відданий. Колись дякуватимете Богові, що я не скорилася сьогоднішньому присмерковому настроєві. (Раптом з погордою). Подумайте тільки — скоритися настроєві! Тепер! Аж смішно чути. Скорюсь тільки тому, хто вкаже мені найпевніший шлях до моєї мети. Чуєте, — не найближчий і не найзручніший, лише — найпевніший. Я маю тільки цю мету на світі, то вже не буду нею ризкувати!

Він: Отже, за всіма клясичними приписами, мушу задовольнитися вашою дружбою і навіть дякувати за неї?

Вона: І то не мені, тільки Богові. Запевняю вас, що ви сьгодні добре виграли в житті. Далеко більше, ніж коли б вийшли переможцем.

Він: Е, пані, не додавайте сахарини до гіркої пігулки.

Вона: Це не сахарина. Є нації, що ніколи не були переможцями, а нераз вигравали війни. Бо вміли рахувати, мій пане. Так і ви в сьгоднішньому змаганні: переможені, але виграли.

Він: Хіба пані вважають, що кохання — то змагання і війна?

В о н а: А от зараз засвічу електрику, бо вже можна, наллю вам чаю, і ми спокійненько можемо поговорити про кохання.

В і н: (Зводячи руки до неба). Поговорити!

В о н а: А так, поговорити. Мушу зробити вам бодай цю приємність.

(Готує до столу).

Вперше друковано в журналі „Наші Дні”, Львів, грудень 1943 р.

З М І С Т :

В ПРОСТОРИ : УКРАЇНА

	стор.
Домаха	5
Ковальчуки	39
Приїхали до Америки	89

В ЧАСІ : ЖІНКА

Ксантіппа	141
Героїня помирає в першому акті	179
Неплатонівський діялог	209

